

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Н. О. ЛИСЕНКО, Н. В. ПІДДУБНА, О. О. ТЕЛЄЖКІНА

КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ МОВИ

Харків
Видавництво НФаУ
2013

УДК 808.3(075.8)

ББК 74.26+81.2УКР

Рекомендовано ЦМК Національного фармацевтичного університету
(протокол №2 від 04.04.2012 р.)

Рецензенти

Т. П. Беценко, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Інституту філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

О. П. Левченко, доктор філологічних наук, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»

Н. В. Нікуліна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Лисенко Н. О.

Культура наукової мови: [навчальний посібник] /Н. О. Лисенко, Н. В. Піддубна, О. О. Тележкіна. – Х.: Видавництво НФаУ, 2013. – 271 с.

У посібнику викладено теоретичний матеріал, структурований у чотири змістові модулі («Українська наукова думка: історія і сучасність», «Мовні і мовленнєві ознаки наукового стилю», «Продуктивні та репродуктивні види мовленнєвої діяльності», «Наукова риторика»), що відповідає чинній навчальній програмі з дисципліни «Культура наукової мови» для студентів економічних спеціальностей.

До кожної теми дібрані практичні завдання, виконання яких забезпечить закріплення студентами набутих знань, а також удосконалення вироблених навичок і формування нових.

Буде корисним студентам, аспірантам і всім тим, хто робить перші кроки в царині наукового пошуку.

© Лисенко Н. О., Н. В. Піддубна, Тележкіна О. О., 2013

© НФаУ, 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ДУМКА: ІСТОРІЯ Й СУЧАСНІСТЬ

ТЕМА 1. НАУКА ЯК ОСОБЛИВА СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ

1. Наука як специфічний вид діяльності людини
2. Наукова діяльність в Україні

ТЕМА 2. ФОРМИ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

1. Форми наукових знань
2. Сутність наукового пошуку
3. Методи наукового дослідження

ТЕМА 3. НАУКОВИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Утвердження наукового стилю
2. Науковий стиль на сучасному етапі розвитку української мови
3. Підстилі й жанри наукового стилю

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

МОВНІ Й МОВЛЕННЄВІ ОЗНАКИ НАУКОВОГО СТИЛЮ

ТЕМА 1. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

1. Нормативність сучасної української мови
2. Терміни як лексична особливість наукового тексту
3. Типові лексичні огріхи в науковому мовленні та їх усунення
4. Морфологічні ознаки
5. Синтаксичні ознаки

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

ПРОДУКТИВНІ Й РЕПРОДУКТИВНІ ВИДИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 1. РЕПРОДУКТИВНІ РІЗНОВИДИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. План як вид запису почутого чи прочитаного
2. Конспект як вид запису почутого чи прочитаного
3. Анотація як писемна форма репродуктивної мовленнєвої діяльності
4. Комп'ютерний переклад

ТЕМА 2. ПРОДУКТИВНІ РІЗНОВИДИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Тези як вид мовленнєвої діяльності
2. Реферат як писемна форма наукової діяльності
3. Наукова стаття як продуктивний вид наукової діяльності
4. Рецензія як писемна форма продуктивної наукової діяльності
5. Курсова робота як продуктивний вид студентської наукової діяльності
6. Кваліфікаційні роботи як продуктивний різновид студентської наукової діяльності
7. Особливості мовного оформлення дипломної і магістерської роботи

ТЕМА 3. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ

1. Правила цитування
2. Вимоги до оформлення бібліографічних посилань
3. Особливості оформлення бібліографічного переліку

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

НАУКОВА РИТОРИКА

ТЕМА 1. РИТОРИКА ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

1. Утвердження наукової риторики
2. Загальні закони риторики
3. Основні поняття риторики
4. Вимоги до поведінки оратора

ТЕМА 2. ОРАТОРСЬКА ПРОМОВА

1. Підготовка промови
  2. Структура ораторської промови
  3. Виголошення промови
- 3.1. Правила виголошення ораторської промови*
- 3.1. Техніка виголошення промови*

ТЕМА 3. МИСТЕЦТВО ПОЛЕМІКИ

1. Поняття полеміки
2. Техніка аргументації

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

ВИКОРИСТАНА Й РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ДОДАТОК А

ПЕРЕДМОВА

Здобуття вищої освіти є свідомим вибором кожної молодої людини. У процесі навчання студенти обов'язково займаються дослідницькою діяльністю, що є однією з найважливіших форм навчального процесу. Крім того, у навчальних програмах для студентів усіх спеціальностей передбачене написання рефератів, курсових, дипломних робіт, у яких і пропонується висвітлити результати власних наукових пошуків. Отже, якщо ви вирішили працювати в наукових лабораторіях, брати участь у роботі гуртків, студентських наукових товариств і виступати на конференціях для молодих науковців, тобто розпочати самостійну наукову роботу, вам слід усвідомити, наскільки важливою є розвиненість навичок літературного усного й писемного мовлення – єдиного засобу спілкування з науковою спільнотою.

Актуальність і новизна, логічність й аргументованість наведених даних, їх достовірність – невід'ємні складники сучасного наукового дослідження, але не менш важливим є його мовне оформлення. І якщо підтверджена чи спростована наукова гіпотеза, цікавий науковий факт, описаний у дослідженні, можна порівняти із серцевиною соковитого плоду, то мовне оформлення – необхідна оболонка, покликана стати оздобою ваших майбутніх досліджень і в жодному разі не зіпсувати загального враження від них.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

**УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ДУМКА:
ІСТОРІЯ Й СУЧАСНІСТЬ**

ТЕМА 1. НАУКА ЯК ОСОБЛИВА СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. Наука як специфічний вид діяльності людини
2. Наукова діяльність в Україні.

1. НАУКА ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Наука як специфічний вид людської діяльності спрямована на отримання нових теоретичних і практичних знань про закономірності розвитку природи, суспільства й мислення.

Природу науки досліджують фахівці різних галузей знань, проте вчені вважають, що точного визначення науки в її сучасному вигляді дати неможливо. Дослідники виділяють такі значення науки:

- сукупність знань;
- відбиття суттєвих рис, зв'язків і відношень дійсності у формі теорії;
- різновид людської діяльності, в результаті якої отримують знання;
- окрема галузь наукового пізнання, конкретна наукова дисципліна, що іноді вивчає лише один об'єкт;
- основна форма людського пізнання істини;
- процес отримання й перетворення інформації про навколишній світ;
- соціальний інститут (соціальний спосіб організації спільної діяльності вчених, які утворюють особливу соціально-професійну групу) [Юрченко 2005: 9].

Це засвідчує багатогранну сутність науки. Її можна розглядати в різних аспектах, зокрема, як:

- специфічну форму суспільної свідомості, основу якої складає система знань;

- процес пізнання закономірностей об'єктивного світу;
- один із різновидів суспільного розподілу праці;
- чинник суспільного розвитку;
- процес виробництва знань і їх використання.

У цілому наука – це система знань об'єктивних законів природи, суспільства й мислення, яка постійно розвивається [Лудченко 2000: 11].

Наукове пізнання як складний діалектичний процес поступового відтворення в свідомості людини сутності процесів і явищ навколишньої дійсності характеризується такими ознаками:

- наявність систематизованих знань (наукових ідей, теорій, концепцій, законів, закономірностей, принципів, гіпотез, понять, фактів);
- наявність наукової проблеми, об'єкта й предмета дослідження;
- практична значущість досліджуваного явища (процесу) і знань про нього [Цехмістрова 2004: 18; Крушельницька 2003: 19];
- продуктом наукової діяльності є наукові знання. Істинність яких необхідно обґрунтовувати;
- для отримання знаць у науці застосовують системний підхід, в результаті чого встановлюється взаємозв'язок законів;
- цільова установка науки – пошук об'єктивної істини, об'єктивність якого забезпечується вимогами несуперечливості різних теорій і несуперечливості теорії й емпіричної перевірки;
- науковий пошук скеровує розроблена методологія, що дає найбільш загальні методи наукового пізнання [Наринян 2002: 13].

Наука як сфера безперервного розвитку людської діяльності виконує такі функції:

- відкриття, вивчення й теоретична систематизація об'єктивних законів про об'єктивну дійсність;
- накопичення науково вагомої інформації, аналіз й продукування нового знання;
- задоволення потреб людей у пізнанні законів природи. суспільства й мислення;
- розвиток культури, гуманізація виховання й формування інтелекту людини;
- удосконалення виробництва й системи суспільних відносин;
- розвиток системи знань, що сприяють створенню раціональних суспільних відносин і використанню продуктивних сил в інтересах усіх членів суспільства [Крушельницька 2003: 18].

Таким чином, наука передбачає створення єдиної, логічної, чіткої системи знань про певне явище чи певний процес об'єктивного світу.

2. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Наукова діяльність в Україні організована за чіткою ієрархічною структурою. Вищим державним науковим центром є Національна академія наук України (НАН), яка очолює і разом із Державним комітетом у справах науки й технологій України координує фундаментальні й прикладні дослідження в різних галузях науки. НАН є державною науковою установою, що об'єднує всі напрями науки та підтримує міжнародні зв'язки з науковими центрами інших країн [Цехмістрова 2004: 28–29].

Сьогодні науково-дослідною роботою в Україні займаються:

- науково-дослідні й проектні установи й центри НАН України;
- науково-виробничі, науково-дослідні, проектні установи, системи галузевих академії;
- науково-дослідні, проектні установи й центри міністерств та відомств;

- науково-дослідні установи й кафедри вищих навчальних закладів;
- науково-виробничі, проектні установи й центри при промислових підприємствах, об'єднаннях;

- ієрархічну вершину цієї сукупності установ, центрів, підприємств завершує Державний комітет України з питань науки й технологій, який забезпечує єдину державну політику в галузі науки та її використання на практиці [Цехмістрова 2004: 28–29; Крушельницька 2003: 34 – 51;].

До складу НАН України входять відділення з відповідних галузей науки: філології, історії, математики, інформатики, механіки, фізики і астрономії; наук про землю; хімії, загальної біології, економіки тощо.

Відділення НАН об'єднують науково-дослідні інститути (НДІ), які очолюють розвиток науки в певній галузі знань. У них зосереджені провідні наукові сили. В Україні також працюють галузеві академії, наприклад: Академія педагогічних наук України, Українська академія аграрних наук, у складі якої є НДІ з економіки; Академія медичних наук України, Академія правових наук України, Академія мистецтв України.

Науково-дослідна діяльність практичного характеру здійснюється також у вищих навчальних закладах за рахунок державного бюджетного фінансування, а також за кошти спонсорів. Як правило, дослідницька діяльність науково-педагогічного складу усіляко заохочується керівництвом ВНЗ, оскільки наукові роботи викладачів, отримуючи всеукраїнське чи навіть світове визнання, є найкращою візитною карткою вищого навчального закладу, гарантією якісної освіти майбутніх студентів.

Наукова діяльність такого характеру обов'язково здійснюється із залученням талановитих і зацікавлених студентів, а також молодих учених, здобувачів ступенів доктора й кандидата наук, що забезпечує спадковість науково-педагогічних кадрів.

Для підготовки наукових кадрів в Україні діє аспірантура, докторантура. За загальновідомою статистикою 5 % випускників кожного

курсу вступають до аспірантури, тобто наукова робота стає органічною частиною їхньої професійної діяльності.

ТЕМА 2. ФОРМИ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

План

1. Форми наукових знань.
2. Сутність наукового пошуку.
3. Методи наукового дослідження.

1. ФОРМИ НАУКОВИХ ЗНАНЬ

Для того, щоб повноцінно сприймати й продукувати наукову інформацію (інформацію, доведену фактами), необхідно навчитися вільно оперувати загальноприйнятими термінами, які формують понятійний апарат і які зазвичай називають *формами наукового знання* [Цехмістрова 2004: 33; Крушельницька 2003: 19 – 22]. До них належать наукові проблеми, наукові факти, гіпотези, теорії, ідеї, принципи, категорії й закони.

Наукове вивчення тієї чи тієї реалії починається з існування *наукової проблеми* – усвідомлення питань, для відповіді на які недостатньо наявних знань, і виникнення *наукової ідеї* – одного з варіантів відображення у свідомості нового розуміння реальності. Наукові ідеї виникають, як правило, під час практичного спостереження якогось явища. Якщо накопичився певний досвід під час спостереження явищ чи об'єктів і на його основі можна зробити певне припущення про їхню природу, причини, наслідки, ми можемо говорити, що народилася *наукова гіпотеза* – певне припущення, необхідний елемент для пошуку істини.

Істинність чи хибність гіпотези встановлюється за допомогою **доказів**. Факт як явище дійсності стає науковим фактом, якщо він пройшов перевірку на істинність. *Факти* – це найбільш надійні аргументи як для доказу, так і для спростування будь-яких теоретичних тверджень. Але при цьому треба

брати не окремі факти, а всю сукупність фактів, що стосуються розглядуваного питання, бо інакше виникає підозра, що факти дібрані довільно [Цехмістрова 2004: 20].

Гіпотеза має бути перевіреною на логічну несуперечливість, сумісність із фундаментальними й теоретичними принципами певної науки й мати можливість емпіричного підтвердження. Підтверджена гіпотеза, що має максимальну силу пояснення й прогнозування, перетворюється на достовірне знання [Юрченко 2005: 76].

ФОРМИ НАУКОВОГО ЗНАННЯ	
КАТЕГОРІЇ НАУКИ	загальні поняття теорії, що характеризують істотні властивості об'єкта теорії, предметів і явищ об'єктивного світу
НАУКОВІ ЗАКОНИ	певні закономірності, що характеризуються послідовною дією за однакових умов
НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ	система доказів того чи того положення; система поглядів на те чи те явище
НАУКОВИЙ ПРИНЦИП	основне вихідне положення певної наукової системи
НАУКОВА ІДЕЯ	варіант відображення у свідомості нового розуміння реальності
НАУКОВА ПРОБЛЕМА	усвідомлення питань, для відповіді на які недостатньо наявних знань
НАУКОВА ТЕОРІЯ	сукупність систематизованих знань з певної наукової галузі
НАУКОВІ ГІПОТЕЗИ	певне припущення, що висувається для пошуку істини
НАУКОВІ ФАКТИ	аргументи для доказу й спростування певних теоретичних тверджень

На основі доведених фактів і гіпотез можна говорити про певні закономірності, що характеризуються послідовною дією чи «не дією» за однакових умов, – **закони**. Наприклад, усім відомо, що будь-який предмет незалежно від його ваги падатиме вниз через закон всесвітнього тяжіння. **Категорії науки** – це найзагальніші поняття теорії, що характеризують істотні властивості об'єкта теорії, предметів і явищ об'єктивного світу [Цехмістрова 2004: 20].

Найбільш загальними й важливими фундаментальними твердженнями теорій є **наукові принципи** та **наукові концепції** – фундамент будь-яких теорій. Сукупність систематизованих знань з певної науки становить **наукову теорію** (наприклад, теорії відносності й вірогідності). Наукові теорії пояснюють безліч накопичених наукових фактів й описують певний фрагмент реальності (наприклад, електричні явища, механічний рух, перетворення речовин, еволюцію видів і под.) за допомогою системи законів [Методи 2003: 14].

Між теорією та гіпотезою є суттєва відмінність – доведеність. Наукова теорія повинна виконувати дві найбільш важливі функції: пояснення й прогнозування нових фактів.

Проте й наукова теорія не є константою. Із накопиченням нових фактів вона може зазнавати змін чи бути спростованою. Саме так може народжуватися нове знання, нові теорії.

2. СУТНІСТЬ НАУКОВОГО ПОШУКУ

Сутність наукового пошуку полягає в отриманні нових, корисних для суспільства знань [Цехмістрова 2004: 45].

Здійснюючи науковий пошук, дослідникові слід дотримуватися таких загальних правил мисленнєвої й предметно-практичної діяльності:

- ніщо не можна прицмати за істинне, доки воно не стане чітким і зрозумілим;

- починати дослідження краще з простого, зручного для пізнання, й поступово переходити до пізнання більш складного;
- складні питання слід розділити на стільки частин, скільки необхідно для їх розв'язання [Аканов 1989: 20].

Мета наукового пошуку (дослідження) – визначення конкретного об'єкта, всебічне вивчення його структури, характеристика зв'язків за допомогою наукових принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів й упровадження їх у виробництво [Юрченко 2005: 52].

Об'єкт наукового дослідження – це сукупність відношень різних об'єктів теорії й практики науки. Що виступає джерелом інформації; це явище, яке є джерелом створення проблемної ситуації. **Предметом** дослідження називають те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника. Предмет завжди є складовою частиною об'єкта. Проте той самий об'єкт може бути предметом різних досліджень. Оборачаючи напрям науково-дослідницької роботи, науковець має враховувати, що **пошуково-дослідна тема** повинна бути:

- актуальною як з практичного, так і з теоретичного погляду;
- посиленою для виконання;
- перспективною для подальшого продовження діяльності в цьому напрямі в студентському науковому товаристві;
- достатньо забезпеченою відповідним первинним матеріалом;
- цікавою для дослідника, що стимулює пошукову ініціативу.

Будь-яке наукове дослідження складається з кількох етапів. Зокрема, А. Киверялг пропонує проводити **дослідження в десять етапів**:

I етап. Вибір теми дослідження; ознайомлення з літературою; ознайомлення з постановами; вивчення документації; аналіз фактичної документації.

II етап. Добір відповідних літературних джерел та їх опрацювання. Одночасне укладання бібліографічної картотеки.

III етап. Уточнення проблеми (теми) й складання змісту науково-дослідницької роботи. Під час складання змісту обґрунтовується тема, визначається її актуальність, новизна, ставиться мета, розробляються завдання.

IV етап. Формулювання гіпотези.

V етап. Визначення завдань роботи.

VI етап. Визначення методології дослідження.

VII етап. Систематизація матеріалу відповідно до плану роботи, проведення аналізу наукових праць, практичного досвіду, узагальнення.

VIII етап. Статистична обробка отриманих даних.

IX етап. Складання розширеного плану науково-дослідної роботи відповідно до змісту напрацьованого матеріалу.

X етап. Літературне оформлення результатів дослідження [Киверялг 1980: 65].

Існує й більш детальна схема для проведення наукового дослідження, у якій передбачено **впровадження результатів дослідження в практику** (розробка методичних рекомендацій, інструкцій; підготовка статей, лекцій, доповідей) та **оцінювання ефективності дослідження**: визначення актуальності та новизни; наукова доказовість роботи; обґрунтування можливостей упровадження результатів у практику.

Традиційно структура наукової роботи містить такі компоненти: вступ, основну частину, висновки, перелік використаної літератури. Можливі також перелік умовних скорочень, перелік використаних джерел і додатки.

Суттєвим надбанням наукової роботи є окреслення перспектив упровадження результатів дослідження в практику. Під час підготовки студентської чи аспірантської роботи необхідно враховувати такі аспекти:

- робота має бути належним чином оформлена;

- дослідження повинно виконуватися у визначені навчальними планами терміни;

- розвідка має бути самостійним науковим дослідженням, а не компіляцією чийхось тез.

Результати наукових досліджень мають бути правильними, такими, що не викликають сумнівів і повторюються під час численних перевірок на багатьох об'єктах в однакових умовах.

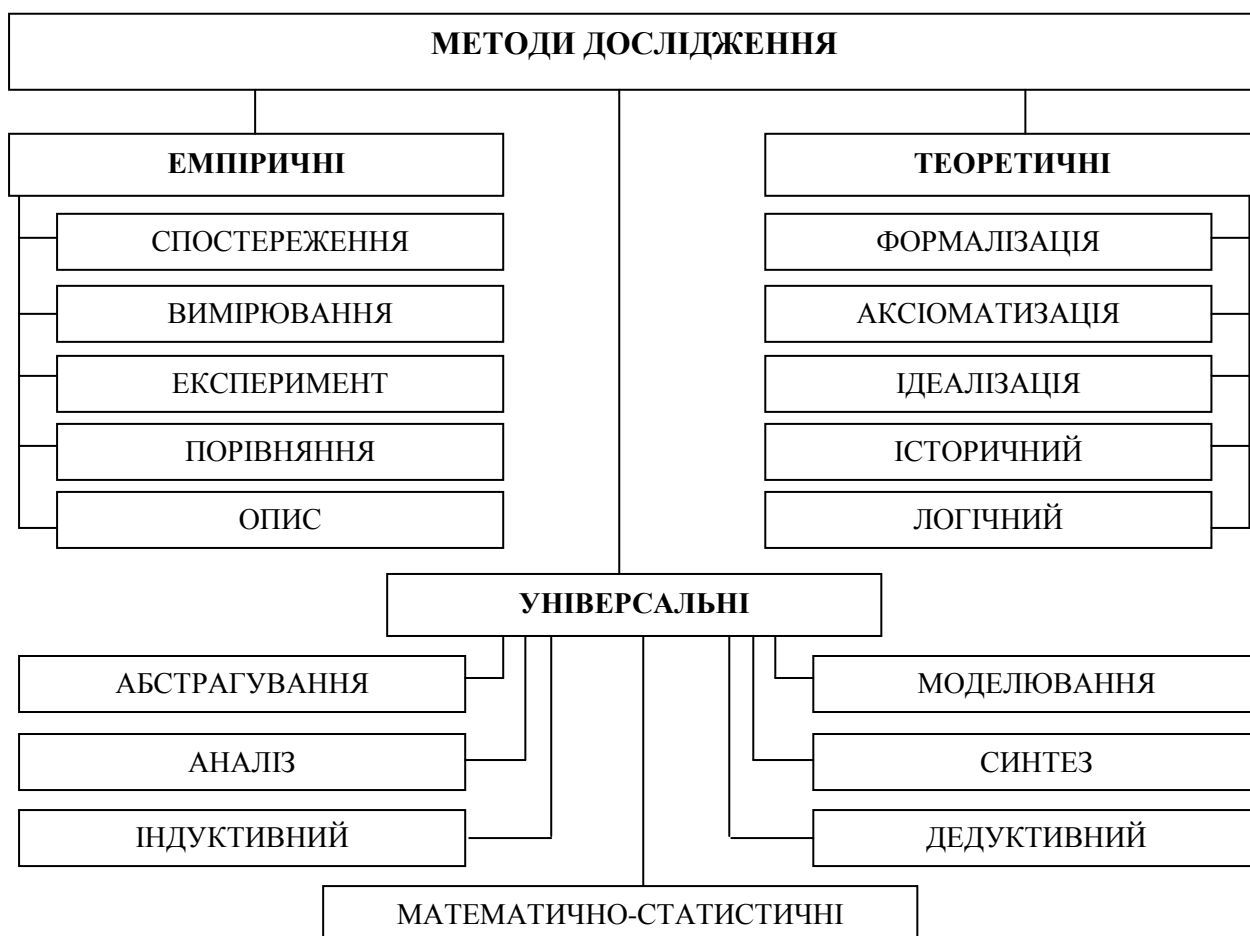
3. МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Характерною рисою наукового пізнання є використання широкого інструментарію методів дослідження. Під методом при цьому розуміють сукупність прийомів, способів, правил пізнавальної, теоретичної й практичної, перетворювальної діяльності людей. Ці прийоми, правила встановлюються не довільно, а розробляються з урахуванням закономірностей самих досліджуваних об'єктів. Тому методи пізнання так само різноманітні, як і сама дійсність. Отже, науковий метод відповідає на запитання «як пізнавати?». Сукупність методів пізнання складає методологію.

Найбільш важливими аспектами застосування методології є постановка проблеми (саме тут припускаються помилок, що призводять до висунення псевдопроблем або істотно утруднюють отримання результату), визначення предмета дослідження й побудова наукової теорії, а також перевірка отриманого результату з огляду на його істинність, тобто відповідність об'єкту вивчення [Цехмістрова 2004: 78].

Зазвичай методи наукового пізнання поділяють на *загальнонаукові методи* і *методи конкретних наук*. За способом отримання знань виокремлюють методи *емпіричні* (знання отримане в результаті досліду, практично проведеного експерименту) і *теоретичні*, під час застосування яких здійснюється аналіз та систематизація вже отриманих фактів або

перевіряється припущення на основі суто математичних розрахунків чи логічного аналізу, а також ті, що можуть застосовуватись як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях.

Оскільки кожна наука має «індивідуальний» об’єкт дослідження, то різняться й методи, які для цього застосовують науковці. Це можуть бути як загальнонаукові, так і конкретно наукові (спеціальні) методи.

З-поміж загальнонаукових найбільш поширеними є такі.

Аналіз – виокремлення в предметі складових частин (ознак чи властивостей) та їх подальше вивчення для створення цілісного уявлення чи нового знання про нього.

Синтез – об’єднання раніше виділених частин предмета в єдине ціле.

Абстрагування (або ідеалізація) – розглядаються або найбільш суттєві властивості явища, або лише ті, що цікавлять дослідника, інші аспекти не вивчаються.

Узагальнення – вивчення властивостей і ознак окремих об’єктів із подальшим установленням загальних і спільних для них рис, на підставі чого робиться висновок про їхню природу і якість. Наприклад, при утворенні метафори, метонімії і синекдохи використовується перенесення значення, але кожен із названих тропів має «індивідуальні» властивості.

Подібною до узагальнення є індукція. **Індукція** – це процес виведення загального положення зі спостереження низки часткових одиничних фактів. Основою індукції є досвід, експеримент і спостереження, у процесі яких збираються окремі факти. На підставі аналізу цих фактів встановлюються загальні й повторювані риси низки явищ, що належать до певного класу [Цехмістрова 2004: 91; Юрченко 2005: 70]. Так, наприклад, якщо експериментально перевірити, чи проводять металеві дроти, виготовлені з нікелю, міді та алюмінію, електричний струм і отримати позитивний результат, можна зробити висновок, що всім металам властива електропровідність.

Дедуція – це процес, під час якого висновок про властивості окремих частин досліджуваного об’єкта робиться на основі знання про загальні властивості цього об’єкта. Наприклад, якщо диференціюють синекдоху як троп, говорять про розвиток переносного значення у слова.

Іноді при вивченні різних предметів виявляють багато спільних рис, однакових властивостей. Логічно було б уявити, що й інші властивості цих предметів збігаються, тобто зробити висновок за **аналогією**.

Якщо немає можливості дослідити об’єкт безпосередньо, можна створити його модель і вивчити властивості копії. **Моделювання** застосовують, якщо дослідження оригіналу вимагає великих фінансових витрат або фізично не виконуване. Наприклад, кожного разу, перш ніж підприємство збільшить асортимент продукції, менеджери й логісти обчислюють можливі ризики, досліджують ринок збуту. Таку роботу називають моделюванням.

Якщо дослідник зацікавлений у вивченні історичних перевтілень, розвитку певного явища, він застосовує *історичний метод*: вивчає історичні факти, закономірності, що до них спричинилися, й на цьому підґрунті, відтворюючи історичний процес, розкриває закономірності розвитку досліджуваного процесу. Так, наприклад, було встановлено існування праїндоевропейської мовної єдності, яка стала праматір'ю для всіх сучасних європейських мов.

Логічний метод дозволяє зробити висновки про особливості історичного розвитку об'єкта з урахуванням його сучасного стану й властивостей, оскільки «на вищих стадіях розвитку вони [об'єкти] відтворюють у своїй структурі і функціонуванні основні риси історичної еволюції. Ця особливість яскраво простежується, наприклад, у біологічній еволюції, де високорозвинені організми на стадії ембріонального розвитку повторюють основні риси всього перебігу еволюції, що сприяв появі цих організмів» [Ковальчук 2009: 112; Методи 2003: 8].

Упорядкування знань про різні об'єкти часто здійснюється за допомогою класифікації. *Класифікація* – «розподіл тих чи тих об'єктів за групами (відділами, розрядами) залежно від їх загальних ознак із фіксацією закономірних зв'язків між класами об'єктів у єдиній системі конкретної галузі знань. Утвердження кожної науки пов'язане зі створенням класифікацій досліджуваних об'єктів і явищ (особливо часто використовується в описових науках – багатьох розділах біології, геології, географії, кристалографії і под.)» [Методи 2003: 8].

Спостереження розуміють як цілеспрямоване сприйняття явищ об'єктивної дійсності. Мета наукового спостереження – збирання фактів, що підтверджують або спростовують ту чи ту гіпотезу і є основою для певних теоретичних узагальнень. Опис результатів спостереження здійснюється за допомогою схем, малюнків, графіків.

Для *порівняння* (зіставлення властивостей) досліджуваних об'єктів часто застосовують *вимірювання*: два або кілька об'єктів, їхні властивості, характеристики порівнюються між собою. Для цього обирають еталон. Кожна характеристика спочатку порівнюється з еталоном, і на цій підставі робиться висновок про якості відповідних об'єктів. До порівняльного аналізу вдаються вчені, які працюють у різних галузях.

Для перевірки певної гіпотези на практиці, проводять *експеримент* – «спостереження в спеціальних контрольованих умовах», що дозволяють «по-перше, ізолювати досліджуваний об'єкт від впливу побічних неістотних для нього явищ. По-друге, під час експерименту багато разів відтворюється хід процесу. По-третє, експеримент дозволяє планомірно змінювати саме протікання процесу і стану досліджуваного об'єкта» [Ковальчук 2007: 121; Цехмістрова 2004: 85].

Саме спостереження й експеримент є джерелом наукових фактів.

Серед теоретичних методів застосовують *ідеалізацію* (мисленнєве створення об'єктів, яких не існує в реальній дійсності), *формалізацію* (побудова абстрактно-математичних моделей, які «розкривають сутність процесів розглядуваних дійсності за допомогою відображення їх у знаковій формі за допомогою штучних мов») [Цехмістрова 2004: 85]. Створюється математична модель певного явища.

Для побудови наукової теорії без доведення приймаються деякі твердження (аксіоми), які згодом використовуються за допомогою логіки для доведення інших тверджень. Цей метод дослідження називають *аксіоматичним*.

Ще одним методом, застосовуваним на теоретичному рівні дослідження, є *сходження від абстрактного до конкретного*: «для того, щоб створити таке уявлення, необхідно в думках відтворити об'єкт у всій повноті і складності його зв'язків і відносин. Застосовуючи цей метод, дослідник знаходить спочатку головний зв'язок (відношення)

досліджуваного об'єкта, а потім, крок за кроком, простежуючи, як він видозмінюється в різних умовах, відкриває нові зв'язки, установлює їх взаємодію і таким чином відображає сутність явища. Так формується теорія становлення Всесвіту, походження життя, виникнення людини та ін.» [Методи 2003: 12; Юрченко 2005: 77].

Усі названі методи та їх комбінації дослідники застосовують залежно від мети й специфіки об'єкта дослідження.

ТЕМА 3. НАУКОВИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

1. Утвердження наукового стилю.
2. Науковий стиль на сучасному етапі розвитку української мови.
3. Підстилі й жанри наукового стилю.

1. УТВЕРДЖЕННЯ НАУКОВОГО СТИЛЮ

У розв'язанні питання про хронологічні межі виникнення й утвердження наукового стилю української мови сучасні мовознавці не дійшли одностайної думки.

Переважна більшість науковців вважає, що мова сучасної української науки має глибоке коріння. Так, автори «Стилістики української мови» [Мацько 2006: 282] зазначають, що «науковий стиль і його термінологія почали складатися ще в давній книжній українській мові частково за зразками і під впливом грецької і латинської мов, які викладалися тоді в усіх вищих школах України. Із них перекладалися наукові книги, тому що латина була мовою наук усієї Європи. Почасти науковий стиль формувався з власне українських мовних засобів шляхом спеціалізації їх ужитку і термінологізації значень. Свідченням цього є наукові книги-монографії, трактати, лексикони, прогностики, послання, бесіди, які готували і видавали українські вчені в Острозькій академії, Львівському братстві («Адельфотес»), Києво-

Могилянській академії, Києво-Печерській лаврі та інших навчальних закладах, братствах, монастирях України».

У подальшому як відповідь на розвиток природничо-наукового світогляду, поступ науково-технічного прогресу, на цьому міцному підґрунті у другій половині XIX століття формується науковий стиль нової української літературної мови. І відбувається це «після того, як українська художня література вже склалася і досягла високого рівня розвитку» [Гавриш 2001: 5]. Зазвичай говорять про науково-популярний характер наукових розвідок цього періоду й пов'язують його з діяльністю журналу «Основа», створеного на початку 60-х років.

Визначною подією для подальшого становлення наукового стилю стало заснування з ініціативи М. Драгоманова 1873 року у Львові Товариства ім. Т. Шевченка, що через двадцять років було перетворене з суто літературного товариства на наукове, до складу якого входили історико-філософська, філологічна й математично-природнича секції. Оскільки товариство перебувало поза межами впливу російської цензури, науковці, які входили до нього, мали змогу вільно оприлюднювати результати своїх досліджень рідною мовою. Отже, «Наукове товариство ім. Т. Шевченка здобуло статус нетитулованої Української академії наук. Основним періодичним науковим виданням товариства були “Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка”, у яких друкувалися матеріали до української номенклатури й термінології в галузі медицини, математики, фізики, хімії, географії» [Гавриш 2001: 8]. Наукові праці І. Верхратського, І. Франка, М. Грушевського, М. Драгоманова й інших учених, які входили до Наукового товариства ім. Т. Шевченка, відіграли позитивну роль у розвитку наукового стилю української літературної мови, у формуванні національної наукової термінології. Товариство видало чимало матеріалів філологічного й історичного напрямів: фольклористики, етнографії, мовознавства й літературознавства.

На початку ХХ ст. царським урядом у Східній Україні де-юре були скасовані укази, що забороняли друкувати українською мовою. Це дало змогу в 1907 році розпочати свою діяльність у Києві та Харкові Українському науковому товариству, Товариству ім. Г. Квітки-Основ'яненка, студентським гурткам при Київському політехнічному інституті, учасники яких активно взялися до справи творення наукової термінології, потрібної для опису результатів наукового пошуку.

Період після 1917 року ознаменований відновленням української державності й розширенням сфери функціонування української мови. У той час відкрилися державні українські університети в Києві і в Кам'янці-Подільському; 14 листопада 1918 року законом українського уряду в Києві засновано Українську академію наук, згодом – Інститут української наукової мови (1921 р.), учені якого мали скерувати шляхи розвитку української термінологічної лексики. Були розроблені та чітко сформульовані теоретичні засади термінотворення, викладені в Інструкції до укладання словників. Проте періодом найбільш активного розвитку наукового стилю дослідники зазвичай називають 20-ті – початок 30-х років ХХ століття: «У цей період науковий стиль мав реальні можливості для повноцінного функціонування й розвитку, які базувалися на державно-правовій основі, стимулюючи підтримку національно-патріотичного піднесення народу, намагання розвинути українську фундаментальну науку, що виявлялося, зокрема, у підвищенні уваги до технічної термінології» [Гавриш 2001: 11].

Отже, у період 20-х – 30-х років з індустріалізацією значно зросла кількість наукових праць у галузі техніки, математики, механіки, машинобудування, особливо гостро відчувалася потреба в удосконаленні мови науки і формуванні науково-технічних терміносистем на українському ґрунті. Проте із «згортанням» українізації ситуація кардинально змінилася: «тоталітарний режим ... жорстко обірвав ці починання. І хоча термінологічні комісії Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні намагалися інтенсивно

працювати, але особливого попиту на українську термінологію не було, бо українська мова витіснялася російською з управління, науки, виробництва, школи» [Мацько 2006: 283]. У зв'язку з цим І. Гавриш зазначає: «Якби не позамовні чинники, то наприкінці 30-х років українська мова мала б уніфіковану наукову термінологію, що забезпечило б повноцінне функціонування українського наукового стилю» [Гавриш 2001: 12].

Ситуація згодом покращилася. У 1957 році була створена Словникова комісія, яка працювала над виробленням основних принципів укладання термінологічних словників. У цей період з'явилися перекладні, тлумачні й енциклопедичні словники з різних галузей наукових знань. Окрім того, учені досліджували особливості функціонування і творення термінології окремих дисциплін (Л. Симоненко – біологія, М. Фещенко – ботаніка та ін.). Саме в цей час українське термінознавство виділилося як сформована наука зі своєю методологією та понятійним апаратом.

У роки незалежності з набуттям державного статусу українська мова розширила межі свого суспільного функціонування. Процес формування термінологічних систем різних галузей науки триває й досі. Для ефективного розвитку кожної галузі науки необхідна добре розвинена, стандартизована і системно упорядкована термінологія. Тому молоді науковці мають змогу долучитися до цих процесів, у тому числі за рахунок номінації власних винаходів.

2. НАУКОВИЙ СТИЛЬ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

На сучасному етапі розвитку українська мова має розгалужену систему стилів, що характеризуються певною лексичною, морфологічною і синтаксичною специфікою і забезпечують комунікативні потреби мовців у всіх галузях життєдіяльності.

ОСНОВНІ СТИЛЬОВІ ОЗНАКИ	
АБСТРАГОВАНІСТЬ	використання мовних одиниць абстрактного й узагальненого значення
ЛОГІЧНІСТЬ	послідовність, несуперечливість, доказовість, аргументованість висловлювання, його побудова за законами логіки із збереженням відношень реальної дійсності
ТОЧНІСТЬ	відповідність змісту мовлення предметно-речовій дійсності
ЯСНІСТЬ	забезпечується точністю і логічністю викладу
ОБ'ЄКТИВНІСТЬ	зваженість оцінювання ступеня дослідження проблеми, способів її розв'язання, ефективності відповідної наукової теорії, рівня завершеності її вивчення, аргументованості отриманих результатів

Науковий стиль належить до книжних стилів літературної мови, для яких характерна унормованість, монологічність, ґрунтовне знання розглядуваних проблем, певна підготовленість висловлення. **Сфера використання** наукового стилю – наукова діяльність, навчально-освітній процес. Провідне **завдання** наукового стилю — повідомляти результати наукових досліджень як науковій спільноті, так і широкому загалу.

3. ПІДСТИЛІ Й ЖАНРИ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Унаслідок розгалуженості сфери використання науковий стиль поділяють на такі підстилі, як **власне науковий** (подається нова інформація, призначена для фахівців певної галузі), **науково-навчальний** (для спеціального засвоєння наукових даних в освітніх закладах), **науково-популярний** (висвітлюється наукова інформація, призначена для нефхівців). Кожен підстиль представлений особливими жанрами.

Учені виокремлюють жанри наукових робіт студентів, зокрема: реферат, курсову роботу, дипломну і магістерську роботу.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Завдання 1

Прочитайте наведені висловлювання мислителів. Висловіть свою думку з приводу прочитаного.

Варіант I

Справжні науки – ті, які досвід змусив пройти через відчуття і примусили замовкнути опонентів. Справжня наука не живить сновидіннями своїх дослідників, але завжди від перших справжніх і доступних пізнанню начал поступово просувається до мети за допомогою істинних висновків (*Леонардо да Вінчі*).

Час – найбільший новатор (*Френсис Бекон*).

Варіант II

Наукою називається таке розумне міркування, яке сягає глибин своїх останніх начал; після цих начал уже не може знайтися нічого в природі, що входило б до складу тієї самої науки (*Леонардо да Вінчі*).

В історії черпаємо ми мудрість; в поезії – дотепність; в математиці – проникливість; у природничих науках – глибину; в моральній філософії – серйозність; у логіці і риторичі – вміння полемізувати (*Френсис Бекон*).

Варіант III

Наука – справа дуже нелегка. Наука придатна лише для сильних умів (*Монтень*).

Невігласи зневажають науку, неосвічені люди захоплюються нею, а мудреці користуються нею (*Френсис Бекон*).

Варіант IV

Наука – гарна прикраса і дуже корисне знаряддя (*Монтень*).

Наші знання ніколи не можуть мати кінця саме тому, що предмет пізнання нескінченний (*Блез Паскаль*).

Завдання 2

Виконайте пропоновані тести.

Варіант I

1. Визначте одну з основних ознак науки як специфічної сфери людської діяльності:

- A** наявність хаотичних і невпорядкованих знань;
- B** виключна теоретична значущість виконуваного дослідження;
- B** наявність наукової проблеми, об'єкта і предмета дослідження.

2. Позначте установу, яка забезпечує єдину державну політику в галузі науки:

- A** Державний комітет України з питань науки і технологій;
- B** Національна академія наук України;
- B** науково-виробничі центри при промислових підприємствах.

3. Позначте правильне визначення наукової гіпотези:

A найбільш надійні аргументи як для доказу, так і для спростування будь-яких теоретичних тверджень;

- B** певне припущення, що висувається для пошуку істини;
- B** усвідомлення питань, для відповіді на які недостатньо наявних знань.

4. Укажіть форми наукових знань:

- A** наукова концепція, наукові факти, наукова теорія;
- B** автореферат, магістерська робота, наукова гіпотеза;
- B** наукова стаття, наукова ідея, монографія.

5. Позначте універсальні методи наукового пізнання:

- A** вимірювання, аксіоматизація, моделювання;
- B** абстрагування, синтез, дедукція;
- B** формалізація, опис, аналіз.

6. Укажіть правильне твердження:

A Логічний метод дозволяє зробити висновки про особливості історичного розвитку об'єкта, враховуючи його сучасний стан і властивості.

Б Класифікація – це об'єднання об'єктів в одну групу незалежно від їхніх властивостей і характеристик.

В Висновок за аналогією роблять на основі відмінних характеристик досліджуваних об'єктів.

7. Позначте вимоги до теми наукового дослідження:

А тема повинна бути складною для виконання і цікавою для наукової громадськості;

Б тема має бути перспективною для подальшого продовження і цікавою для дослідника;

В тема не повинна мати первинного забезпечення матеріалом і має бути актуальною тільки з теоретичного погляду.

8. За А. Киверялгом, при виконанні наукового дослідження:

А добір літературних джерел передуює вибору теми дослідження;

Б систематизація матеріалу відповідно до плану роботи передуює визначенню методології дослідження;

В зміст науково дослідної роботи складають перед формулюванням гіпотези.

9. Укажіть ознаки наукового стилю української мови:

А абстрагованість, логічність, точність;

Б ясність, суб'єктивність, розлогість;

В об'єктивність, компліятивність, алогічність.

10. Позначте жанри науково-навчального підстилю:

А підручник, монографія, стаття;

Б підручник, посібник, лекція;

В нарис, книга, стаття.

11. Укажіть стійкі словосполучення, що використовуються в текстах наукового стилю:

А не тепер, так в четвер; березова каша; авгієві стайні;

Б вивчення проблеми; організація експерименту; енциклопедичний словник;

В підбити підсумки; квартальний звіт, документація з контракткових питань.

12. Визначте підстиль наукового стилю, до якого належить пропонований уривок тексту.

Американські психологи склали рейтинг найбільш «депресивних» професій. Цей список очолили няні, доглядальниці і соціальні працівники. Російські психологи доповнили перелік несподівано – журналістами й менеджерами. В Україні «депресивним» вважають статус безробітного, але, втративши роботу, більшість наших співвітчизників знаходять себе в абсолютно новій сфері. Відбувається «кризовий перерозподіл» за професійною ознакою.

За статистикою Всесвітньої організації охорони здоров'я, працездатність через депресію втрачають до 200 млн. фахівців на рік. А якщо врахувати й ті випадки, що не потрапляють у поле зору офіційної медицини, цифру ВООЗ доведеться помножити, щонайменше, на п'ять. Щоб переконатися в цьому, достатньо заглянути в аптеки: понад половину всіх фармакологічних засобів, що випускаються у світі, – антидепресанти й психотропні препарати.

А власне науковий;

Б науково-навчальний;

В науково-популярний.

Варіант II

1. Позначте правильне визначення науки як особливої сфери людської діяльності:

А система доказів того чи того положення; система поглядів на те чи те явище;

Б сукупність систематизованих знань із певної наукової галузі;

В система знань об'єктивних законів природи, суспільства і мислення, які отримуються і перетворюються в безпосередню продуктивну силу суспільства в результаті спеціальної діяльності людей.

2. Позначте функції, які виконує наука:

А створення розваг, розвиток культури;

Б продукування нового знання, гуманізація суспільства;

В удосконалення окремих галузей господарства.

3. Укажіть установу, яка є вищим державним науковим центром:

А Державний комітет України у справах науки і технологій;

Б Національна академія наук України;

В науково-дослідний інститут.

4. Позначте стадії становлення наукової гіпотези в їх логічній послідовності:

А висунення припущення на основі прочитаного, формулювання та обґрунтування гіпотези, уточнення гіпотези, накопичення фактичного матеріалу, перевірка отриманих результатів на практиці;

Б формулювання та обґрунтування гіпотези, накопичення фактичного матеріалу, висунення припущення на його основі, уточнення гіпотези, перевірка отриманих результатів на практиці;

В накопичення фактичного матеріалу, висунення припущення на його основі, формулювання та обґрунтування гіпотези, перевірка отриманих результатів на практиці, уточнення гіпотези.

5. Укажіть правильне визначення наукової теорії:

А сукупність систематизованих знань із певної наукової галузі;

Б оприлюднення результатів наукової роботи за допомогою преси й розміщення інформації у різних наукових виданнях (газетах, книгах, підручниках);

В явище, яке є джерелом створення проблемної ситуації.

6. Позначте емпіричні методи наукового пізнання:

А формалізація, аксіоматизація, ідеалізація;

Б експеримент, спостереження, порівняння;

В опис, моделювання, індукція.

7. Позначте правильне визначення об'єкта наукового дослідження:

А явище, яке є джерелом створення проблемної ситуації;

Б певні закономірності, що характеризуються послідовною дією за однакових умов;

В основне вихідне положення певної наукової системи.

8. За А. Киверялгом, при виконанні наукового дослідження:

А визначення завдань роботи передують вибору теми дослідження;

Б після формулювання завдань дослідження визначають його методологію;

В формулюванню гіпотези наукового дослідження передують визначення його завдань.

9. Укажіть ознаки наукового стилю української мови:

А абстрагованість, суб'єктивність, точність;

Б ясність, логічність, об'єктивність;

В розлогість, компілятивність, алогічність.

10. Позначте жанри власне наукового підстилю:

А дисертація, монографія, доповідь;

Б підручник, посібник, лекція;

В нарис, книга, стаття.

11. Укажіть стійкі словосполучення, що використовуються в текстах наукового стилю:

А як Пилип з конопель; заварити кашу; ні риба ні м'ясо;

Б лабораторія швидкісних автомобілів; науковий вісник; форма існування матерії;

В автомобільний транспорт, пропедевтична практика; освітній простір.

12. Визначте підстиль наукового стилю, до якого належить пропонований уривок тексту:

Принципи і методи дисертаційного дослідження зумовлені його метою і завданням. Провідний принцип – функціонально-семантичний. Інтерпретація матеріалу здійснюється методами описування, зіставлення і трансформації. Мовні явища аналізуються з урахуванням взаємозв'язку лексичного і морфолого-синтаксичного вираження структурних компонентів предикативних частин.

Методологічну основу роботи становить дихотомічне розуміння мови як суспільного явища, усвідомлення діалектичного взаємозв'язку мови і мислення, окремого і загального.

А власне науковий;

Б науково-навчальний;

В науково-популярний.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

**МОВНІ Й МОВЛЕННЄВІ ОЗНАКИ
НАУКОВОГО СТИЛЮ**

ТЕМА 1. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ

План

1. Нормативність сучасної української мови.
2. Терміни як лексична особливість наукового тексту
3. Типові лексичні огріхи в науковому мовленні та їх усунення
4. Морфологічні ознаки
5. Синтаксичні ознаки

1. НОРМАТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Сучасна українська літературна мова – мова *нормована*. Нормативність як найважливіша ознака літературної мови виявляється в тому, що склад словника в ній дібраний із загальної скарбниці національної мови, значення й уживання слів; вимова, правопис і творення граматичних форм підпорядковуються загальноприйнятому зразку.

Норма – це об'єктивно вироблені, загальновизнані й загальноприйняті мовні засоби і правила їх використання (словозміни, словотворення й утворення речень) у певний період розвитку літературної мови, що розглядаються як зразок для мовлення всіх, хто користується цією мовою. Норми літературної мови притаманні такі особливості: відносна стійкість, поширеність, загальноживаність, обов'язковість для всіх носіїв мови. Норми не створюються штучно: вони відбивають закономірні процеси і явища, що відбуваються в мові, і підтримуються мовленнєвою практикою.

У мовленні – усному й писемному – важливо дотримуватися усіх чинних норм.

НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	
Акцентуаційні	правила наголошування слів
Орфоепічні	правила вимови звуків, слів та їх граматичних форм
Орфографічні	правила правопису слів та їх значущих частин
Лексичні	правила вживання слів у їх точному значенні з урахуванням історичних процесів у лексиці й семантиці
Фразеологічні	правила вживання стійких словосполучень у властивому для них значенні
Морфологічні	дотримання правил видозміни змінюваних частин мови
Синтаксичні	правила побудови словосполучень і речень відповідно до системи узгодження й керування
Пунктуаційні	правила вживання розділових знаків
Стилістичні	регламентоване використання в певних типах мовлення (стилях, під стилях, жанрах) закладених у мові стилістичних можливостей

2. ТЕРМІНИ ЯК ЛЕКСИЧНА ОСОБЛИВІСТЬ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Серед лексичних особливостей наукового стилю слід назвати такі:

- уживання слів і словосполучень, властивих загальнонародній українській мові, без зміни значення, закріпленого в мові: *виконувати, розглядати, основа, результат*;
- використання термінологізованих слів і словосполучень (таких, що в мові науки змінили своє усталене значення і стали термінами): *оптимальна швидкість постачання, експедиція вантажів*;
- високий рівень уживання термінологічної лексики: *касаційна скарга, терміновий поліс, короткостроковий кредит, платоспроможний споживач*;

- активне використання слів з абстрактним значенням: *функція, диспозиція, повноваження*;
- поширеність запозичених та інтернаціональних моделей: *макроекономіка, мікросередовище, гіперінфляція, овердрафт*;
- залучення іменників, що передають ознаку, стан, зміни на *-ість, -ство, -ція*: *властивість, частотність, партнерство, інерція, санація*.

Провідною формою наукового мислення є поняття. Точно й однозначно називають спеціальні поняття наукової сфери спілкування й розкривають їхній зміст особливі лексичні одиниці – терміни.

Термін (лат. *terminus* – *межа, (межовий знак), кінець*) – це слово чи словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знань чи діяльності. Терміни, що позначають поняття окремих конкретних галузей науки і техніки, об'єднуються в спеціальні термінологічні системи (термінології) з властивими їм закономірностями внутрішньої організації, взаємовідношень між відповідними номінативними одиницями. У межах певної окремо взятої термінологічної системи характерне вживання терміна в одному конкретному значенні.

Дослідники вважають, що в термінології кожної науки можна виділити кілька рівнів залежно від сфери вживання й характеру змісту поняття:

- перший рівень складають найбільш загальні поняття, однаково актуальні для всіх наук або для їх переважної більшості: *система, значення, елемент, компонент, процес, частина, умова, властивість, результат*; такі терміни становлять загальний понятійний фонд науки в цілому;
- до другого рівня належать поняття, спільні для кількох суміжних наук, що мають спільні об'єкти дослідження: *вакуум, матриця, ордината*;
- до третього рівня відносять вузькоспеціальні поняття, які є характерними для однієї науки і відбивають специфічність предмета дослідження: *субвенція, ембарго, цінотворення, імпорт, депозитарій, баланс*.

Термінологічні системи нерозривно пов'язані з національною мовою. У них спільна фонетика й граматики, відмінності стосуються тільки лексики. У всіх типах спеціальної лексики переважають іменники. Рідше трапляються прикметники, ще рідше – дієслова й прислівники [Левченко 2012: 23].

Як і решта лексики, терміни класифікуються за походженням на питомі та запозичені. Значна кількість запозичених термінів має власне українські відповідники, наприклад, *аванс – завдаток, асиміляція – уподібнення, дебати – обговорення, комунікація – сполучення, спазм – судома, циркуляція – обіг, процент – відсоток*. Дослідники зазначають, що запозичення – закономірний шлях збагачення лексики будь-якої мови, а відкритість мови вважається ознакою її сили, а не слабкості [Волкотруб 2002: 49]. Однак іншомовні слова не завдають шкоди українській мові, якщо вони не витісняють українську лексику, якщо мовці використовують їх доречно. Запозичення поділяються на дві групи: **необхідні**, які позначають нові реалії й не мають українських відповідників, та **зайві** [Левченко 2012: 24]. До зайвих термінів-запозичень варто віднести ті, що вживаються для підкреслення удаваної престижності, освіченості, вихованості. Насправді ж їх надмірне вживання свідчить про «закомплексованість» і лінощі мовців, які не докладають зусиль для пошуку питомих українських відповідників. Письменник О. Югов зауважує: «Чим освіченіша людина, тим глибше вона зобов'язана знати мову свого народу. А отже, й потреба хапатися за іншомовне слівце в того, хто зважується писати статті й книги, має виникати значно рідше, ніж у людини з недостатньою освітою». Отже, при виборі між іншомовним і питомих українським терміном слід надавати перевагу українському.

Часто вживані у науковому мовленні терміни	
Запозичення	Український відповідник
авангардний	передовий
автентичний	справжній
адаптувати	пристосовувати

адекватний	тотожний
акумулювати	накопичувати
альтернатива	вибір
аналогія	подібність
анестезія	знеболення
аномалія	відхилення
апелювати	звертатися
аргумент	доказ
асимілювати	уподібнювати
асоціювати	об'єднувати
аутсайдер	сторонній
бартер	обмін
бізнес	справа, діяльність
бренд	торгова марка
вальвація	оцінка
генеза	походження
генерація	покоління
гіпотеза	здогад, припущення
дебати	обговорення
дегенерувати	вироджуватися
дефект	вада, хиба, недолік
директива	настанова
дистанція	відстань
домінувати	переважати
екземпляр	примірник
ексклюзивний	винятковий
експеримент	дослід
екстракт	витяг
екстраординарний	особливий
ембріон	зародок
ескорт	почет, супровід
ідентичний	тотожний
ілюзорний	примарний
імідж	образ
імпозантний	показний, ставний
імпульс	поштовх

індекс	показчик, перелік
інстинктивний	підсвідомий
інструмент	знаряддя
інтервал	проміжок, перерва
кваліфікувати	розцінювати
колізія	зіткнення
компенсація	відшкодування
комплекція	статура, будова тіла
комунікація	сполучення, спілкування
комфортабельний	вигідний, зручний
конвенція	угода
консенсус	згода, погодження
констатувати	стверджувати
корекція	виправлення, поліпшення
кредо	переконання
креативний	творчий
критерій	мірило
координувати	узгоджувати
легалізувати	узаконювати
лімітувати	обмежувати
локальний	місцевий
лояльний	доброзичливий, коректний
матовий	тьмянний
машинальний (жест)	мимовільний
медикамент	ліки
ментальність	душевний (психічний) склад
мер	голова
мобілізувати (сили)	напружити
модерний	новітній, сучасний
моментальний	блискавичний, миттєвий
моніторинг	спостереження
мускули	м'язи
нейтралітет	невтручання
нелегальний	незаконний
нівелювати	вирівнювати
нюанс	відтінок

оптимістичний	життєрадісний
ординарний	звичайний
оригінал	першотвір
орієнтальний	східний
парирувати	відбивати
пасивний	бездіяльний, байдужий
перманентний	безперервний, сталий
пігмент	забарвлення, барвник
превалювати	переважати
прейскурант	цінник
прерогатива	перевага
преференція	пільга
приватний	особистий
примат	верховенство, зверхність, вищість
принцип	засада
пріоритетний	першорядний
прогресувати	зростати, збільшуватися, покращуватися, вдосконалюватися
пролонгувати	продовжувати, продовжити
пропорція	співвідношення
протегувати (кому)	опікуватися (ким)
протекторат	опікун, захисник
профілактичний	запобіжний
процес	хід, плин, перебіг
публічний	привселюдний, відкритий, гласний
пульверизатор	розбризкував, розпилювач
тестувати	випробовувати
рафінований	очищений, витончений
раціонально	доцільно
регламент	порядок, розпорядок
резерв	запас
резонанс	відгук, відгомін, відлуння
рекєт	вимагання
рентабельний	доцільний, прибутковий
репресії	гоніння, утиски
репродукувати	відтворювати, відтворити

санкціонувати	затверджувати, дозволяти
селекція	добір
сервіс	послуги, обслуговування
симптом	ознака, вияв, прояв
синхронний	одночасний
спазм	корч, судома
спорадичний	поодинокий
стадія (<i>розвитку</i>)	щабель
субординація	підпорядкування
тираж (<i>книжки</i>)	наклад
трактувати	тлумачити
трансплантація	пересадка
трансформувати	перетворювати
тривіальний	звичайний, буденний, заяложений
тьютор	наставник, викладач
універсальний	всеосяжний, загальний
унікальний	неповторний
унітарний	неподільний, соборний
утриувати	перебільшувати
фаворит	улюбленець, коханець
фактор	чинник
фамільярний	панібратський
фарш	начинка
феномен	явище
фешенебельний	розкішний
фіаско	невдача, провал
фіктивний	несправжній, вигаданий
фікція	вигадка
філігранний	витончений, тонкої роботи
флегматичний	млявий
фрагмент	уривок
фундатор	засновник
фурункул	чиряк
хронічний	затяжний, тривалий
циркуляція	обіг

3. ТИПОВІ ЛЕКСИЧНІ ОГРІХИ В НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ ТА ЇХ УСУНЕННЯ

Під *культурою мовлення* розуміють дотримання усталених мовних норм, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування [Українська мова. Енциклопедія: 2000, 263]. Таким чином, *культура наукового мовлення* – це дотримання особою вимог до усного й писемного мовлення у сфері проведення нею наукової діяльності.

Сформованість культури мовлення взагалі й наукового зокрема містить низку вимог, як-от: багатство словника, уміння говорити точно, уживаючи слова у властивому їм значенні, здатність говорити просто, доступно, логічно, не порушуючи змістових зв'язків між частинами висловлювання, доречність, добирання мовних засобів залежно від мети і сфери спілкування. Усі ці комунікативні якості мовлення визначаються відповідністю до норм – лексичних, граматичних, стилістичних та ін.

Точність наукового мовлення пов'язують з тим, чи відповідає зміст ужитих слів закріпленому в літературній мові їх лексичному значенню (*військовий* означає «який стосується війська, військовослужбовця, призначений для потреб війни», а не «який стосується війни, пов'язаний з нею»), а також із тим, наскільки мовні засоби відповідають мовленнєвій ситуації. Найтипівішим порушенням вимоги до точності мовлення є вживання слів без урахування їх значення (*біля* помилково вживається в значенні «приблизно», *неділя* – в значенні «тиждень» тощо).

Для досягнення точності мовлення необхідне вміння добирати слово із синонімічного ряду, розмежовувати значення багатозначного слова, розрізняти пароніми й омоніми. Наприклад, при формулюванні речення зі словами-синонімами *доводити*, *призводити* слід пам'ятати, що *доводити* – означає 1. Ведучи, доставляти кого-небудь до певного місця; супроводити. 2. Підтверджувати істинність, правильність чогось фактами, міркуваннями,

доказами. 3. Роблячи що-небудь, досягти певної межі. 4. Змушувати когонебудь проїнятися певними почуттями, переживаннями і т.ін. 5. діал. Доносити, повідомляти. 6. *спец.* Здійснювати механічну обробку деталей машин, апаратів,приладів і т.ін. для надання їм точних розмірів і чистоти поверхні [СУМ, II, 336], тоді як *призводити* хоч і збігається з ним у більшості значень, однак уживається переважно з негативним відтінком, пор.: *призводити* Доводити когонебудь до якогось стану, перев. Негативного // Доводити когонебудь до якогось рішучого вчинку // Змушувати, спонукати когонебудь чинити щось, перев. негативне // Спричиняти що-небудь, перев. негативне (про когось) // *також на що.* Бути причиною якогонебудь стану в когось, якихось учинків, перев. негативних (про що-небудь). 2. Спричиняти наслідок, перев. негативний, своєї дії, впливу (про що-небудь). // Спричиняти наслідок свого розвитку, перев. негативний (про процес). 3. *рідко* Народити (дитину) [СУМ, VII, 614]. Отже, у виразі «*Цей проект призвів до нормалізації роботи підприємства*» дієслово *призвів* буде недоречним, натомість треба вжити *довів* або ж *уможливив, спричинився, нормалізував*. Тож вираз може мати таке вербальне вираження: «*Цей проект довів (спричинився) до нормалізації роботи підприємства*»; «*Цей проект уможливив нормалізацію підприємства*»; «*Цей проект нормалізував роботу підприємства*».

Саме невміння мовця розрізняти нюанси в значеннях синонімічних слів, сплутування паронімів призводить до непорозумінь у комунікації.

Пароніми (гр. *para* – біля, *опута* – ім'я) – слова, утворені від одного й того самого кореня за допомогою різних афіксів й уживані в лексичній системі мови з різними значеннями.

Складні випадки слововживання в науковому мовленні	
Абонемент – документ про користування бібліотечний, <i>на перегляд</i>	Абонент – той, хто має право користуватися абонементом упродовж певного часу: <i>бути</i>

<i>кінофільмів, вистав, лекторіїв</i>	<i>абонентом телефонної мережі, бібліотеки</i>
Абстрактність – властивість чогонебудь, що має абстрактний, узагальнений характер: <i>мислення, пояснення</i>	Абстракція – узагальнення, виділення суттєвих, найістотніших ознак: <i>математична, психологічна</i>
Авторитарний – який утверджується силою влади: <i>режим</i>	Авторитетний – 1) який заслуговує на повне довір'я: <i>учений, лікар;</i> 2) який не допускає заперечень, владний: <i>рішення, голос</i>
Акціонерний – який стосується акцій, заснований на акціях: <i>банк, товариство</i>	Акціонерський – який належить, властивий акціонерам: <i>капітал, офіс</i>
Ароматизований – здобрений ароматними речовинами: <i>папір, мило, чай</i>	Ароматичний – який надає пахощів, аромату, має у своєму складі духмяні речовини: <i>рослина, смола</i>
Артеріосклероз – хронічне захворювання артерій, що характеризується ущільненням у них стінок	Атеросклероз – захворювання серцево-судинної системи
Асимілятивний – пов'язаний з уподібненням, призводить до нього: <i>процеси, явища</i>	Асиміляторний – (<i>біол.</i>) який здатний засвоювати органічні речовини: <i>білок, хромосома</i>
Білет – 1) картка з питаннями для тих, хто складає іспити або заліки: <i>екзаменаційний,</i> 2) цінні папери: <i>банківський білет</i>	Квиток – 1) документ, який засвідчує належність до організації: <i>студентський квиток,</i> 2) куплена картка, яка дає право проїзду в транспорті, відвідання музею, театру

	тощо: <i>у театр, на поїзд, для проїзду в тролейбусі</i>
Ведучий – (прикм.) який іде спереду; у знач. ім. (чого): <i>автомобіль колони, корабель ескадри, команди</i>	Провідний – (прикм.) який указує дорогу, напрямом руху; найважливіший, головний, основний: <i>ідея, напрям, спеціаліст</i>
Взаємини – зв'язок між людьми: <i>інтимні, родинні</i>	Відносини – зв'язки між державами або групами людей: <i>виробничі відносини, дипломатичні відносини</i>
Відношення – 1) взаємозв'язок між предметами, явищами, величинами; аспект, погляд: <i>відношення мислення до буття, пропорційне відношення</i> ; 2) діловий лист: <i>надіслати відношення</i>	
Виголошувати – публічно звертатися до когось із промовою, привітанням, тостом: <i>виголошувати промову, виголошувати доповідь</i>	Оголошувати – доводити що-небудь до загального відома, письмово чи усно, оповіщати, обнародувати (перев. у пресі): <i>оголосити план роботи; оголосити подяку</i>
Проголошувати – 1) офіційно сповіщати про початок, настання, створення чогось; обрання, призначення когось на відповідальний пост, декларувати : <i>проголосити незалежність</i> ; 2) те саме, що виголошувати : <i>проголосити тост</i>	
Вид – 1) лице: <i>блідий на вид</i> , 2) біол. різновид, рід: <i>новий вид зернових, вид спорту</i> 3) лінгв., терм. – вид дієслова <i>доконаний вид</i> , 4) <i>на виду = на видноті</i>	Вигляд – сукупність зовнішніх ознак, особливостей когось, чогось, що створює відповідне враження: <i>зовнішній вигляд, хворобливий вигляд</i>
Виконавський – який стосується виконання планових завдань або	Виконавчий – який здійснює практичне керівництво чимось,

художнього виконання: <i>виконавський запал, план</i>	виконання рішень, постанов: <i>виконавчий директор, інженер, секретар</i>
Вираз – хімічний термін, у математиці	Вислів – думка чи міркування, передані небагатьма словами: <i>відомий вислів, запам'ятати вислів</i>
Висвітлювати проблему, питання	Освітлювати приміщення
Відгук – 1) відбиття звуку, луна: у <i>горах, у лісі</i> ; 2) відповідь на чиєсь звертання: <i>не було відгуку, відгук затримується</i> ; 3) відбиття, наслідок чогось; 4) критична стаття: <i>схвальні відгуки про...</i>	Відзив – офіційний документ, у якому міститься коротка характеристика твору: <i>відзив на дисертацію, на роман</i>
Вірогідний – цілком певний, правдивий, перевірений: <i>вірогідний результат, наслідок, успіх</i>	Імовірний – такий, що його можна тільки припускати: <i>імовірний успіх, імовірна поразка, імовірний провал, імовірне одужання</i>
Гривна – металева прикраса у вигляді обруча, яку носили на шиї, золотий обруч: у музеї була виставка <i>гривен та інших прикрас</i>	Гривня – грошова одиниця: <i>витратити десять мільйонів гривень</i>
Декваліфікація – втрата професійних навичок: <i>хірург декваліфікувався не оперуючи</i>	Дискваліфікація – адміністративне позбавлення права виконувати якусь роботу: <i>футболіста дискваліфікували за порушення правил</i>
Дійовий (дієвий) – здатний активно діяти або впливати на що-небудь; який дає бажаний результат: <i>дійовий</i>	Діючий – той, що діє, виконує певні функції: <i>діюча модель, діючий агрегат</i>

<i>(дієвий) вплив; дійовий (дієвий) засіб але дійова особа в п'єсі</i>	
Діяльний – здатний до кипучої діяльності; сповнений бажання активно і практично діяти: <i>діяльний робітник, діяльний голова</i>	Чинний – який діє за певних умов, має юридичну силу: <i>чинне законодавство України; чинний наказ директора, чинна постанова уряду</i>
Дільниця – адміністративно-територіальна або виробнича одиниця: <i>складальна дільниця, виборча дільниця</i>	Ділянка – частина земельної площі; частина фронту; галузь, сфера діяльності: <i>ділянка під забудову, ділянка інтересу екологів</i>
Допускати – 1) дозволяти комусь брати участь у чомусь або мати доступ кудись: <i>допускати до іспиту; допускати в архів</i> ; 2) робити щонебудь, примирюватися з чимсь: <i>допускати помилки, допускати брак</i>	Припускати – вважати за ймовірне, можливе щонебудь: <i>припускати думку</i>
Дорівнювати – бути рівнозначним, становити щось; бути рівним: <i>дорівнювати нулю, дорівнювати проектній величині</i>	Рівнятися – уподібнюватися, триматись одної лінії у ряді: <i>рівнятися на середину, рівнятися на краще</i>
Екземпляр – рідкісний, вичокпний представник рослинного чи тваринного світу: <i>рідкісний екземпляр у ботанічному саду</i>	Примірник – один з тиражу: <i>друкувати в трьох примірниках</i>
Загальний – який стосується всіх, усього, поширюється на всіх, усе; який містить тільки найголовніше,	Спільний – однаковий, схожий, один і той самий; властивий комусь одночасно з кимсь іншим; взаємний;

<p>основне, без подробиць; весь, цілий: <i>загальний вигляд, загальний фонд, загальна згода, загальна сума, загальне враження, загальні збори</i></p>	<p>який належить усім, кільком; який стосується всіх; сукупний: <i>загальний політ, стіл, мета, назва, робота, праця, розмова, справа, засідання, дії, розмова</i></p>
<p>Замісник – виконавець певних функцій тимчасово, на час відсутності посадової особи: <i>нарахували доплату вчителям-замісникам</i></p>	<p>Заступник – особа, яка виконує певну службову функцію постійно: <i>заступник директора підприємства</i></p>
<p>Запитання – звернення до когось, яке потребує відповіді, роз'яснення тощо: <i>відповідати на запитання, звертатися із запитанням, ставити запитання</i></p>	<p>Питання – вживається переважно тоді, коли йдеться про якусь проблему, справу, котрі потребують розв'язання, обговорення, вивчення тощо: <i>болюче питання, проблемне питання, загострювати питання, питання життя і смерті</i></p>
<p>Заснований – закладений, організований, створений: <i>університет заснований, релігійний орган заснований</i></p>	<p>Оснований – на чому, який ґрунтується на чомусь, містить у своїй основі те, про що йдеться, говориться: <i>оснований на реальних подіях, оснований на логічних законах</i></p>
<p>Збірка – одно- чи кількатомне видання творів одного автора: <i>збірка поезій, збірка публіцистики О. Гончара</i></p>	<p>Збірник – твори художньої літератури або наукових статей, матеріали багатьох авторів, тексти певного призначення: <i>збірник наукових праць, збірник задач, збірник законів</i></p>

<p>Змістовий – пов’язаний зі змістом: <i>змістова виразність, змістова неточність</i></p>	<p>Змістовний – багатий змістом: <i>змістовна доповідь</i></p>
<p>Зумовлювати – спричинювати: <i>зумовлювати неврожай, зумовлювати ефективність дослідження; зумовлювати невиконання бюджету</i></p>	<p>Обумовлювати (наук.) обмежувати якоюсь умовою, застереження: <i>обумовлювати термін дії угоди, виконання рішення</i></p>
<p>Інтерес – мати користь, зиск від чогось: <i>дбати про свій інтерес, відстоювати економічні інтереси підприємства</i></p>	<p>Цікавість – викликати, виявляти, відчувати до когось, чогось: <i>виявив цікавість з приводу розробки нових технологій</i></p>
<p>Мета – те, чого хтось прагне, чого хоче досягти // заздалегідь намічене завдання; замисел: <i>мета роботи, з метою запобігання, досягти мети, мати за мету, мати на меті</i></p>	<p>Ціль – 1) предмет, істота або місце, куди спрямовують постріл, кидок, удар і т. ін. // те саме, що мішень: <i>влучити в ціль, брати ціль; радіолокаційна ціль</i> 2) перен. те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти; <i>мета</i></p>
<p>Напря́м – шлях розвитку, течія, кінцева точка: <i>літературний напрям, науковий напрям, релігійний напрям</i></p>	<p>Напрямок – фізичний рух на певну відстань: <i>рухатися у правильному напрямку, напрямок до міста</i></p>
<p>Об’єм – величина чогось у довжину, висоту й ширину, вимірювання в кубічних одиницях: <i>об’єм вагона, об’єм кімнати, об’єм рідини</i></p>	<p>Обсяг – взагалі розмір, величина, кількість, значення, важливість межі чогось: <i>обсяг брошури, обсяг виробництва, обсяг бюджету</i></p>
<p>Ємність – 1) здатність умістити в собі кількість кого-, чого-небудь; місткість: <i>електрична ємність</i>; 2) спец. кількісна характеристика носія або передатчика</p>	

даних: <i>ємність пам'яті</i>	
<p>Показчик – 1) позначка, яка щось показує: <i>показчик дороги</i>; 2) довідкова книжка чи список у книжці: <i>алфавітний показчик, показчик слів</i>; 3) контрольно-вимірювальний прилад: <i>показчик температури</i></p>	<p>Показник – наочне вираження результатів праці, розвитку, ходу чогось: <i>показник науково-технічного прогресу, показник рентабельності</i></p>
<p>Становище – 1) обставини, умови, в яких хтось перебуває, щось перебуває, існує, діє: <i>внутрішнє становище, матеріальне становище, критичне становище, шукати виходу із становища, опинитися в становищі безробітнього</i></p>	<p>Стан – 1) те саме, що становище, а також фізичне самопочуття або настрої тощо (відмінність полягає в тому, що ці слова часто сполучаються з різними словами): <i>внутрішній стан країни, воєнний стан, економічний стан, стан речей, стан справ, стан здоров'я, станом на початок року</i>; 2) у фізиці: <i>газоподібний стан, критичний стан речовини, твердий стан, стан плазми</i>; 3) соціальна група людей: <i>купецький стан, розширення суспільства на стани</i></p>
<p>Положення – 1) місце перебування, розташування, розміщення: <i>географічне положення, положення тіла, сидяче положення</i>; 2) зведення правил, законів тощо: <i>положення про вибори, теоретичні положення</i>. У значенні «становище» не вживається</p>	
<p>Поширюватися – ставати відомим, приступним для багатьох (перев. з абстрактними іменниками):</p>	<p>Розповсюджуватися – передаватися, продаватися багатьом для придбання, ознайомлення тощо (перев. при</p>

<i>поширюється інтерес, ініціатива, ідеї</i>	наявності активного суб'єкта (хтось розповсюджує щось): <i>розповсюджувати книги серед студентів, розповсюджувати газети серед читачів</i>
Програмний – який містить у собі програму, визначає політичну чи економічну платформу, що нею керуються: <i>програмна основа, програмні положення</i>	Програмовий – який міститься в навчальній програмі: <i>програмовий матеріал, програмові вимоги, програмова контрольна робота)</i>
Програмований – який здійснюється за допомогою програмування й навчальних пристроїв: <i>програмована система</i>	
Пропорційний – співмірний: <i>пропорційна фігура, частини</i>	Пропорціональний – (матем). <i>пропорціональні величини</i>
Рятівник – людина, яка приносить порятунок у певній непередбаченій ситуації: <i>мій рятівник, рятівник людства</i>	Рятувальник – людина, що спеціально займається рятуванням, посада: <i>пост рятувальника, рятувальник на воді</i>
Сердечний – 1) пов'язаний із почуттями, настроями, переживаннями людини: <i>сердечні переживання;</i> 2) добрий, чулий: <i>сердечна розмова, сердечний прийом;</i> 3) пов'язаний із почуттям закоханості; любовний: <i>сердечні тайни</i>	Серцевий – який стосується серця, пов'язаний з хворобами серця, призначений для лікування серця: <i>серцеві ліки, серцеві болі</i>
Сердешний – який викликає співчуття, бідолашний: <i>сердешна сирота</i>	
Техніка – 1) сукупність засобів і	Технологія – 1) сукупність знань,

знарядь праці, що розвиваються в системі суспільного виробництва й служать для створення матеріальних цінностей: <i>розвиток науки і техніки</i> ; 2) сукупність машин, механізмів, апаратів: <i>притиральна техніка, військова техніка</i> ; 3) сукупність прийомів, навиків, що застосовуються в певній діяльності, певному ремеслі, мистецтві: <i>володіти різними техніками вишивки</i>	відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь: <i>технологія металів</i> ; 2) сукупність способів обробки або переробки металів, виробів, проведення різних виробничих операцій тощо: <i>технологія зберігання зерна, технологія виготовлення продукції</i>
Чисельний – стосується числа: <i>чисельний аналіз, чисельна перевага</i>	Численний – наявний у великій кількості: <i>численні випадки порушень дисципліни</i>
Шкірний – який стосується шкіри, пов'язаний з хворобами шкіри: <i>шкірний лишай, шкірне висипання</i>	Шкіряний – виготовлений зі шкіри, оздоблений шкірою: <i>шкіряне пальто, шкіряний жакет</i>

До характерних помилок, що заважають автору точно висловити думку, належить мовленнєва надмірність (або багатослів'я) і мовленнєва недостатність.

Багатослів'я виявляється в тому, що при побудові вислову мовець ніби «тупцяється на місці», повторюючи ту саму думку різними лексичними засобами, наприклад: «*Прилад є економічно вигідним, що свідчить про його рентабельність*»; «*Особливість розробки виявляється в її специфіці*» (виділені слова повторюють висловлену думку, тому є зайвими).

До форм виявлення мовленнєвої надмірності належать плеоназм і тавтологія.

Плеоназм (від гр. *pleonasmos* – надмірність, надлишок) – це частковий збіг значень слів, що утворюють словосполучення.

Найбільш поширені випадки плеоназму	
Неправильно	Правильно
Більша половина	Більша частина
Близькі контакти	Контакти, близькі відносини
Вільна вакансія	Вільна посада, вакансія
Взаємно допомагати один одному	Взаємно допомагати, допомагати один одному
Включати в себе	Включати, охоплювати
Гастрит шлунка	Гастрит
Дві альтернативи	Альтернатива
Демобілізуватися з армії	Увільнитися з армії, демобілізуватися
Дивний парадокс	Парадокс, парадоксальна думка
Дублювати двічі	Повторювати, дублювати
За рік часу	За рік
Захисний імунітет	Імунітет, захисна реакція організму
Зашкодили шкідливі умови праці	Зашкодили складні умови праці, вплинули шкідливі умови праці
Кардіограма серця	Кардіограма
Корективи та поправки	Корективи, поправки
Моя автобіографія	Автобіографія, моя біографія
Моя особиста думка	Моя думка
Народний фольклор	Народна творчість, фольклор
Окремі епізодичні явища	Епізодичні (окремі) явища
Основний лейтмотив	Провідний мотив, лейтмотив
Остаточний результат	Результат, остаточний показник
Пам'ятний сувенір	Сувенір
Переважна більшість	Переважна частина
Передовий авангард	Авангард, передові частини

Період часу	Певний період, певний час
Перспектива на майбутнє	Перспектива, плани на майбутнє
Перший дебют	Дебют, перший виступ
Перша прем'єра	Прем'єра, перший показ
Підніматися вгору	Підніматися
Підсумковий результат	Результат, підсумок
Повторіть знову	Повторіть
Подарувати презент	Вручити презент, вручити подарунок
Прейскурант цін	Прейскурант, довідник цін
Прогресивно розвиватися	Розвиватися, прогресувати
П'ять хвилин часу	П'ять хвилин
Співпрацювати разом	Співпрацювати
Справжні факти	Факти, справжні події
Ставитися по відношенню до когось	Ставитися до когось
Сто гривень грошей	Сто гривень
Творчі ідеї	Творчі плани, ідеї
У жовтні місяці	У жовтні
Узагальнювати в собі	Узагальнювати
Хронометраж часу	Вимір часу, хронометраж

Плеоназмом є й немотивоване поєднання у вузькому контексті слів-синонімів, що дублюють значення один одного: *депресивний і пригнічений стан економіки, рекламувати й афішувати свої досягнення, робити моніторинг і дослідження, неухильно й послідовно дотримуватися позиції, поліаспектне й різнобічне дослідження* тощо. Як видно з наведених прикладів, більшість плеоназмів спричинені нерозумінням мовцями значень слів іншомовного походження.

Тавтологія (від гр. *tauto* – те саме, *logos* – слово) – змістові повтори, які виникають у випадках, коли в реченні вживаються поряд спільнокореневі

слова, наприклад: «*Користь від використання приладів є незаперечною*»; «*Ця точка зору широко поширена в наукових колах*»; «*У роботі зроблена спроба розробити нову методику*»; «*Тривалість дослідження триватиме рік*». У наведених прикладах тавтології можна уникнути, замінивши одне зі спільнокореневих слів синонімом чи вилучивши його: «*Користь від застосування приладів беззаперечна*»; «*Ця точка зору **поширена** в наукових колах*»; «*У дисертації здійснена спроба створити нову методику*»; «*Дослідження триватиме рік*».

Поширеною помилкою, що призводить до порушення критерію точності, є *мовленнєва недостатність*, що виявляється у випадковому пропущенні слів, необхідних для точного висловлення думки. Пропуск слів спричинює незрозумілість висловлювання, породжує комізм і абсурдність думки. Наприклад: «*Цей лікарський препарат зроблений із плазми замовника*»; «*Обов'язки завідувача покласти на заступника, а заступника – на лаборанта*».

Не сприяє точності й чистоті мовлення *контамінація* – поєднання двох висловів в одному, як-от:

Неправильно	Правильно
мова йдеться	ідеться..., мова йде про...
відіграє значення	відіграє роль, має значення
дешеві ціни на товар	низькі ціни, дешевий товар
підвести підсумки	підбити підсумки, підвести ризику

Значною вадою українського мовлення є вживання ненормативних кальок із російської мови.

Калька – слово чи словосполучення, складене з українських елементів (морфем, слів) шляхом перекладу структури іншомовного зразка. Кальки – це приховані запозичення.

Типовими прикладами калькування, що порушують чистоту мовлення, є такі слова й вирази, як *співнадати* (рос. *совпадать*) замість *збігатися*;

багаточисельний (рос. *многочисленный*) замість численний; приймати участь (рос. *принимать участие*) замість брати участь; задавати питання (рос. *задавать вопрос*) замість ставити питання; рахувати (рос. *считать*) замість уважати; являтися (рос. *являются*) замість являти собою.

Найбільш поширені варіанти вживання калькованих утворень	
Неправильно	Правильно
Багаточисленний	Численний
Безчисленні	Незліченні
Більша половина	Більша частина
Бувші, бувший	Колишні, колишній
Бути в числі (присутніх, перших)	Бути серед (присутніх, перших)
Бути на виду	Бути на видноті
В двох словах	Двома словами
В заключення (скажу)	На завершення (скажу)
Ведучий	Який веде, провідний, ведучий (<i>як ім.</i>)
Вести себе	Поводитись, поводити себе
Виглядати переможцем	Мати вигляд переможця
Виглядати перспективним (про проект)	Видаватися перспективним (<i>Цей проект видається перспективним</i>)
Визвати реакцію	Викликати реакцію
Визивати (заперечення, подив)	Викликати (заперечення, подив)
Виключення	Виняток (за винятком, без винятку)
Виписка (з документа)	Витяг (з документа)
Вирішувати проблему	Розв'язувати проблему
Висказувати	Висловлювати
Виставляти претензії	Висувати претензії
Витікає висновок	Впливає висновок
Віддати перевагу	Надати перевагу

Відмінити закон, вирок	Скасувати закон, виок
Відмічати високий рівень роботи	Відзначати високий рівень роботи
Відповідно своєму положенню	Відповідно до свого становища
Відносно (кого, чого)	Щодо
Відсутній (показник, результат)	Немає (показника, результату)
Вірний висновок	Правильний висновок
Вірніше всього	Вірніше (певніше) за все
Включити питання	Внести питання
Внести в перелік	Двома словами
В останній час	Останнім часом
В порядку виключення	Як виняток
Враховувати (врахувати) думку	Зважати (зважити) на думку
В якості прикладу	На завершення (скажу)
Грати роль	Відігравати роль
Грошові засоби	Кошти
Дає себе знати	Дається знаки
Дана проблема	Ця проблема
Дивлячись на...(не дивлячись на...)	Зважаючи на...(незважаючи на...)
Дійсне	Справжнє
Діюче законодавство	Чинне законодавство
Доводити до відома	Повідомляти, оголошувати
До сих (цих) пір	Досі, до цього часу
До тих пір	Доти, до того часу
Добавочний (добавочна вартість)	Додатковий (<i>але</i> : додана вартість)
Довгий час	Тривалий час
Додержуватися погляду	Дотримуватися погляду
Доказувати	Доводити

Другий, другим разом	Інший, іншим разом
Ємкий	Місткий
Існуючий попит	Наявний попит
Існуюча думка	Поширена думка
Загрожуючий	Загрозливий
З своєї сторони ми...	Зі свого боку
Задавати питання	Ставити питання
Задача	Завдання (задача, <i>матем.</i>)
Займати (якесь) місце по підсумках змагань	Посідати (якесь) місце за підсумками змагань
Займати посаду	Обіймати посаду
Займати участок	Займати ділянку
Займатися дослідженням	Працювати над дослідженням, досліджувати
Заключати (сказане)	Підсумовувати (сказане)
Заключення	Висновок
Заклучити (договір, угоду)	Укласти (договір, угоду)
Закон вступив у силу	Закон набрав чинності, став чинним
Замінити новим	Замінити на новий
Заслуговує уваги	Вартий уваги
Заспокоюючий	Заспокійливий
Звільнитися від помилок	Позбавитися помилок
Згідно розрахунків	Згідно з розрахунками
Здати екзамен	Скласти екзамен
Здібний	Здатний і на таке
Змістити з посади	Усунути з посади
Знаходитися в залежності	Залежати від...
Знаходитися в межах (в небезпеці,	Перебувати в межах(в небезпеці, в

в опозиції, в рівновазі)	опозиції, в рівновазі)
Знаходиться в суперечності	Суперечити
Знаходиться в середині	Міститися в середині
Знаходиться при владі	Бути при владі
Значимість дослідження	Значущість дослідження
Зростаюча (смертність)	Щораз більша (смертність)
Зустрічаються (помилки, неточності)	Трапляються (помилки, неточності)
Кидається в очі	Упадає в око
Кінець кінцем	Урешті-решт, зрештою
Кінцеве рішення	Остаточне рішення
Комісія по питаннях...	Комісія з питань...
Користуватися попитом	Мати попит
Користуватися успіхом	Мати успіх
Крайні міри	Надзвичайні заходи
Кризисна ситуація	Кризова ситуація
Крупні недоліки	Значні (великі) вади (хиби, недоліки)
Крупномасштабний проект	Великомасштабний проект
Крупногабаритний вантаж	Великогабаритний вантаж
Лишній раз	Зайвий раз
Маса питань	Безліч питань
Мати вид	Мати вигляд
Мова йдеться	Мова йде, тут ідеться про...
На протязі	Упродовж
Навики	Навички
Накладна плата	Післяплата
Накопити, накопичення	Нагромадити, нагромадження
Нанести шкоду (образу, побої,	Завдати шкоди (образи, побоїв,

поразки, втрати)	поразки, збитків, втрат)
Нанести візит	Зробити (нанести) візит
Нанести рану	Заподіяти (зробити) рану, поранити
Намірюватися	Мати намір
На протязі неділі	Упродовж тижня
Невідкладна потреба	Нагальна потреба
Не в стані	Неспроможний
Недопустимо	Неприпустимо
Незліченна кількість	Безліч
Неспівставимі цифри	Непорівнянні цифри
Нести втрати	Зазнавати втрат (збитків), мати збитки
Неуникний	неминучий
Ні в якому випадку	У жодному разі, ні в якому разі
Ні під яким видом	Нізащо, ніколи, в жодному разі
Ніякий аргумент не впливає...	Жоден аргумент не впливає
Носить характер	Має характер
Об'єм роботи	Обсяг роботи
Область знань (науки)	Галузь знань
Область серця	Ділянка серця
Обнародувати	Оприлюднити
Обтяжуючий	Обтяжливий, чимраз (щораз) тяжчий
Обширний	Розлогий, місткий, широкий
Одержати знання	Здобути знання, набути знань
Одержати розвиток	Дістати розвиток, розвитку
Окремі дослідники рахують, що	Деякі дослідники вважають, що
Опанувати предметом	Опанувати предмет, оволодіти предметом
Оснащення	Обладнання

Основа (на основі документа)	Підстава (на підставі документа)
Оточуючі	Оточення, присутні
Оточуюче середовище	Довкілля
Підводити підсумки	Підбивати підсумки, підсумовувати
Піднімати питання	Порушувати питання
Передпосилка	Передумова, висновок (у логіці)
Підіймати питання	Порушувати питання
Підйом господарства	Піднесення господарства
По вимозі	На вимогу
По вині	З вини
По вихідних днях	У вихідні дні
По відношенню до нього (цього)	Щодо нього (цього), стосовно цього
По відомостях	За відомостями
По вказівці	За вказівкою
По досвіду	За досвідом
По ініціативі	За ініціативою
По крайній мірі	Принаймні, щонайменше
Помарка	Виправлення
По мірі зростання (підвищення)	У міру зростання (підвищення)
Понятійний (апарат , пошук)	Поняттєвий (апарат, пошук)
По представленню	За представленням (за поданням)
Поступати в продаж	Находити в продаж
Поступати в університет	Вступати до університету
Представляти (представити) на розгляд	Подавати (подати) на розгляд
Приводити приклад	Наводити приклад
Приймати участь	Брати участь
Присутній інтерес (показник,	Наявний інтерес (показник,

інформація, продукти)	інформація, продукти)
Проводити політику	Здійснювати політику
Проявляти інтерес	Цікавитися (<i>чим</i>), виявляти цікавість, (інтерес) (до чого)
По путі слідування	Шляхом (на шляху) руху
По справі	У справі
По схемі	За схемою
По даному питанню	Із цього питання
По теорії	За теорією
По теперішній час	Досі, дотепер
Побороти перешкоди	Подолати перешкоди
Положення на ринку труда	Стан, становище на ринку праці
Попасти в ціль	Поцілити, влучити в ціль
Попередити банкрутство	Запобігти банкрутству
Поправити положення	Виправити становище
Поступають товари	Надходять товари
Поступили у продаж	Надійшли в продаж
Потерпіли поразку	Зазнали поразки
Правий був учений...	Мав рацію учений...
Працемісткий	трудомісткий
При аналізі звіту	Під час аналізу звіту
При вирішенні (розгляді) питання	Під час розв'язання питання...
Приводити факти (приклади)	Наводити факти (приклади)
При вході	Біля входу
При допомозі	За допомогою
При дослідженні	Під час дослідження, у дослідженні
При досягненні певного віку	У разі досягнення певного віку
Приймати до уваги (відома)	Брати (взяти) до уваги (відома)

Приймати участь	Брати участь
Приймати міри	Уживати заходи, уживати заходів
Прийти до висновку	Дійти висновку, висновковувати
Прийти до переконання	Переконатися
При збільшенні показника	Зі збільшенням показника
Признати (слід признати)	Визнати (треба, необхідно, варто визнати)
Прикладати зусилля	Докладати зусиль
Приносити збитки	Завдавати збитків
При огляді місця подій	Під час огляду місця подій
При пожежі	Під час пожежі
Приймати до...	Розпочинати (що)
Присутній у тексті (приклад)	Наведений у тексті, є в тексті
При температурі	За температури
Притягувати до себе	Приваблювати, манити
Проводити заходи	Здійснювати заходи
Прожиточний мінімум	Прожитковий мінімум
Ратувати за...	Обстоювати (що)...
Рахувати доцільним	Вважати (визнавати) за доцільне
Саме складне питання	Найскладніше (найбільш складне) питання
Самий активний	Найактивніший (найбільш активний)
Скрутне положення	Скрутне становище
Слідкувати за якістю	Стежити за якістю
Слідуючий	1) Який іде (слідуючий по маршруту – який іде за маршрутом), 2) наступний, другий (рік, номер); 3) такий (слідуючим образом – таким чином, у

	такий спосіб)
Співпадати	Збігатися
Співставляти факти	Зіставляти факти
Сторонник	Прихильник
Так як...	Оскільки, тому що...
У відповідності з...	Відповідно до...
У доказ	На доказ
У значній мірі	Значною мірою
Улюбий час	У будь-який час, будь-коли
Умозримий	Умоглядний
Учбовий (корпус, план, процес)	Навчальний (корпус, план, процес)
Ціль дослідження	Мета дослідження
Факт на лице	Наочний (незаперечний) факт
Являтися, являється	Бути, є
Як можна більше	Якомога більше
Яскраво виражений	Чітко окреслений

Зазначені мовні огріхи негативно впливають на адекватне сприйняття комунікативної ситуації, засмічують мовлення. Тож ретельний добір лексичних засобів і врахування особливостей їх сполучуваності при побудові висловлення – обов'язкове завдання кожної освіченої людини.

Лексична сполучуваність у російській та українській мовах	
Абсолютный	
Абсолютная величина	Абсолютна величина
Абсолютная прибавочная стоимость	Абсолютна додаткова вартість
Абсолютный покой	Повний спокій
Абсолютная тишина	Цілковита тиша
Адрес	
В адрес кого-то	На адресу чію

Не по адресу	Не туди, куди слід
Ошибиться адресом	Помилитися адресою
Проживать по какому-либо адресу	Мешкати за якою-небудь адресою
Пройтись по адресу кого-либо	Поглузувати з кого-небудь
Бесплодный	
Бесплодный побег	Безплідний пагін
Бесплодная почва	Неродючий ґрунт
Бесплодные попытки	Марні спроби
Беспокойный	
Беспокойная работа	Неспокійна робота
Беспокойный человек	Неспокійна людина
Беспокойный взгляд	Занепокоєний погляд
Беспокойное состояние	Тривожний стан
Билет	
Пригласительный билет	Запрошення
Проездной билет	Проїзний квиток
Экзаменационный билет	Екзаменаційний білет
Государственный казначейский билет	Білет державної скарбниці
Благодарить	
Благодарю вас	Дякую вам
Не за что благодарить	Нема за що дякувати
Покірно благодарю	Уклінно дякую
Благодарность	
В знак благодарности	На подяку
Искренняя благодарность	Щира вдячність
Не стоит благодарности	Не варто подяки
Принести благодарность	Скласти подяку
Рассыпаться в благодарностях	Уклінно дякувати

С благодарностью	З вдячністю, з подякою, вдячно
Близкий	
Быть в близких отношениях с кем	Бути у близьких стосунках
Самый близкий друг	Найближчий друг
В кругу своих близких	Поміж своїми близькими, серед своїх близьких
Блюдо	
Большое блюдо	Велика таріль
Обеденное блюдо	Обідня страва
Как на блюде	Як на долоні
Блюсти	
Блюсти дисциплину	Дотримуватися дисципліни
Блюсти интересы государства	Охороняти інтереси держави
Блюсти себя	Шануватися
Бросать	
Бросает в жар	Жаром обсипає
Бросает в пот	Кидає в піт
Бросать деньгами	Сіяти грішми
Бросать камень в кого-то	Кидати каміння в когось
Бросать свет	Проливати світло
Хоть брось	Хоч кинь, хоч покинь
Бросаться	
Бросаться в глаза	Впадати в око
Бросаться вперед	Кидатися вперед
Вино бросается в голову	Вино б'є в голову
Кров бросается в лицо	Спалахує обличчя
Бросаться в драку	Сікатися битися
Введение	

Введение в языкознание	Вступ до мовознавства
Введение препарата внутривенно	Введення препарату внутрішньовенно
Введение в производство	Впровадження у виробництво
Вводит	
Вводит в действие	Пустити в хід, уводити в дію
Вводит в должность	Призначати на посаду
Вводит в курс дела	Уводити у суть справи
Вводит в обиход	Впроваджувати в ужиток, узвичаювати
Вводит в состав	Уводити до складу
Вводит лекарства в организм	Уводити ліки в організм
Вводит новые методы	Впроваджувати нові методи
Верный	
Верный друг	Відданий, щирий, незрадливий друг
Верна помощница	Вірна помічниця
Верный способ	Надійний, певний спосіб
Верный своему слову	Незрадливий
Верна мысль	Правильна думка
Верный ответ	Правильна відповідь
Верная рука	Несхибна рука
Верная смерть	Неминуча смерть
Вид	
Опрятный вид	Охайний вигляд
Виды Карпат	Краєвиди Карпат
Виды на будущее	Плани на майбутнє
Иметь виды на кого-то	Розраховувати на когось
Вид на жительство	Посвідка на проживання
В виде чего	У вигляді чого

Делать вид	Удавати
Для вида	Задля годиться
Иметь в виду	Мати на увазі
Подать вид	Дати зрозуміти
При виде кого-то	Побачивши когось
Ставить на вид	Робити зауваження
Вид растений	Вид рослин
Виды обучения	Види навчання
Вклад	
Срочный банковский вклад	Терміновий банківський вклад
Значительный вклад в науку	Значний внесок у науку
Включить	
Включить в список	Включити у список
Включить телевизор	Увімкнути телевізор
Внушительный	
Внушительный вид	Статечний вигляд
Внушительный тон	Переконливий тон
Внушительные факты	Вражаючі факти
Возбуждать	
Возбуждать аппетит	Збуджувати (викликати) апетит
Возбуждать жалость в ком-то	Викликати жалість у когось, розжалобити
Возбуждать интерес	Викликати інтерес
Возбуждать вопрос	Порушувати питання
Возбуждать судебное дело	Порушувати судову справу
Встретиться	
Встречаться в кафе	Зустрічатися в кав'ярні
В отчете встречаются ошибки	У звіті трапляються помилки

Данный	
В данный момент	Цієї миті
В данный час	Тепер
При данных условиях	За даних умов
Действующий	
Действующая армия	Діюча армія
Действующее вещество	Діюча речовина
Действующее лицо	Дійова особа
Действующее законодательство	Чинне законодавство
Добиваться	
Добиваться цели	Досягати мети
Добиваться чьего-либо расположения	Запобігати ласки у когось
Добиться своего	Домогтися свого
Не добиться слова	Не видобути відповіді
Доверительный	
Доверительный тон	Довірчий тон
Доверительное письмо	Секретний лист
Доверительное лицо	Довірча особа
Домашний	
Домашний адрес	Домашня адреса
Домашняя обстановка	Домашня (хатня) обстановка
Домработница	Хатня робітниця
Домашние животные	Свійські тварини
Достаточно	
Всего достаточно	Усього удосталь
С меня достаточно	З мене досить
Достаточно много	Доволі
Этого более чем достаточно	Цього цілком досить

Задавать	
Задавать вопрос	Ставити запитання
Задавать тон	Задавати тон
Задавать задание	Задавати завдання
Задача	
Задачи исследования	Завдання дослідження
Решить задачу по формуле	Розв'язати задачу за формулою
Заместитель	
Первый заместитель	Перший заступник
Временный заместитель начальника = исполняющий обязанности	Замісник начальника
Играть	
Играть в шахматы	Грати у шахи
Играть роль в театре	Грати роль у театрі
Играть всеми цветами радуги	Мінитися (переливатися) усіма барвами
Играть роль в развитии науки	Відігравати роль у розвитку науки
Идет	
Идет дискриминация	Триває дискримінація
Идут нам на встречу	Сприяють нам
Речь идет о том	Йдеться про те, мова йде по те
Тебе идет это платье	Тобі пасує ця сукня
Дни идут	Дні минають
Иметь	
Имеет название	Називається
Имеет характер	Має характер
Иметь целью	Мати на меті
Ничего не иметь против	Нічого не мати проти

Иметь кого-либо помощником	Мати кого-небудь за помічника
Испытывать	
Испытывать самолет	Випробовувати літак
Испытывать влечение к чему	Відчувати потяг до чогось
Испытывать наслаждение	Зазнавати насолоди (втіхи)
Испытывать чувство	Відчувати
Испытывать нужду в чем-либо	Потребувати чогось
Клетка	
Роговидная клетка	Рогівкова клітина
Грудная клетка	Грудна клітка
Клетка для птиц	Клітка для птахів
Личный	
Личная собственность	Особиста власність
Личное мнение	Особиста думка, особистий погляд
Личный состав	Особовий склад
Личное дело	Особова справа (як документ)
Масло	
Сливочное масло	Вершкове масло
Кукурузное масло	Кукурудзяна олія
Ароматическое масло	Ароматична олія
Машинное масло	Мастило
Мелочь	
У Вас есть мелочь?	У Вас є дрібні гроші?
Это все мелочи!	Це все дрібниці!
Мелочный человек	Дріб'язкова людина
Место	
Иметь место	Траплятися, ставатися
Сказано к месту	Сказано до ладу, доречно

Знать свое место	Знати своє місце
Место работы	Місце роботи
Наносить	
Наносить краску	Наносити фарбу
Нанести визит	Робити візит
Нанести оскорбление	Образити когось, заподіяти образу комусь
Нанести поражение	Завдати поразки
Нанести рану	Поранити когось
Наносить вред	Завдати шкоди
Наносить ущерб	Завдати збитків
Направление	
Направление движения	Напрямок руху
Научное направление	Науковий напрям
Направление на обследование	Направлення на обстеження
Находиться	
Находит потерянное	Знаходити загублене
Не нашелся, что ответить	Не зміркував, що відповісти
Находится в командировке	Перебувати у відрядженні
Город находится на юго-востоке страны	Місто розташоване на південному сході країни
Дом находится слева	Будинок розміщений ліворуч
При нем находилась собака	З ним був собака
Область	
Южная область Европы	Південний край Європи
Полтавская область	Полтавська область
Область вечных снегов	Пояс вічних снігів
Область озер	Зона озер
Область производства	Галузь виробництва

Новая область науки	Нова галузь науки
В области науки	В ділянці (царині) науки
Боль в области желудка	Біль у ділянці шлунка
Обоюдный	
По обоюдному огласию	За обопільною згодою
Обоюдный меч	Двосічний меч
Образование	
Образование опухоли	Утворення пухлини
Образование партии	Створення партії
Получить хорошее образование	Отримати гарну освіту
Оборот	
Оборот лопасти	Оборот лопаті
Оборот капитала	Обіг капіталу
Оборот товара	Оборот товару
Обороты реки	Повороти річки
Дело приняло хороший оборот	Справа повернула на добре
Оборот мыслей	Напрямок думок
Смотри на обороте страницы	Дивись на звороті сторінки
Написать пожелание на обороте	Написати побажання на звороті
Неправильный оборот речи	Неправильний мовний зворот
Причастный оборот	Дієприкметниковий зворот
Обращать	
Обратить воду в пар	Перетворити воду на пару
Обратить имущество в деньги	Перевести майно на гроші
Обратить деньги на погашение долгов	Ужити гроші на сплату боргів
Обращаться	
Обратиться вспять	Повернути назад

Обратиться к науке	Узятися до науки
Обратиться за помощью	Звернутися (удатися) по допомогу (за допомогою)
Обратиться к другу	Звернути до друга
Обратиться с просьбой	Звернути з проханням
Дело обратилось в шутку	Справа обернулася на жарт
Лимфа обращается по лимфатической системе	Лімфа обертається по лімфатичній системі
Деньги обращаются быстро	Гроші обертаються швидко
С ним обращаются хорошо	З ним поводяться добре, до нього ставляться добре
Неумело обращаться со станком	Невміло поводитися з верстатом
Общий	
Общие вопросы раздела	Загальні питання розділу
Общее впечатление	Загальне враження
Общее образование	Загальна освіта
Общее собрание	Загальні збори
В общем (в общей сложности)	Загалом
Общее имущество	Спільне майно
Общие интересы	Спільні інтереси
Найти общий язык	Знайти спільну мову
У них нет ничего общего	У них немає нічого спільного
Овладеть	
Незаконно овладеть имуществом	Незаконно оволодіти (заволодіти) майном
Овладеть собой	Опанувати себе
Овладеть техникой исполнения	Оволодіти технікою виконання, опанувати техніку виконання

Оказывать	
Оказывать помощь	Надавати допомогу, допомагати
Оказывать внимание	Виявляти увагу
Оказывать влияние	Впливати
Оказывать действие	Діяти
Оказывать доверие	Виявляти довіру
Оказывать любезность	Робити ласку
Оказывать поддержку	Підтримувати
Оказывать предпочтение	Віддавати перевагу
Оказывать сопротивление	Чинити опір
Оказывать хороший прием	Добре приймати
Оказывать услугу	Робити послугу, ставати в пригоді
Оказывать честь кому-то	Віддавати шану комусь
Оказывать способности	Виявляти здібності
Оказываться	
Оказывается, что	Виявляється, що
Оказаться в затруднительном положении	Опинитися у скрутному становищі
Освободить	
Освободить с занимаемой должности	Звільнити із займаної посади
Освободить захваченные территории	Визволити захоплені території
Освободить руку	Вивільнити руку
Оставить	
Оставить закон в силе	Залишити закон в силі
Оставить за собой (позади себя) кого-либо	Лишити позад себе когось, випередити когось
Оставить за собой право	Залишити за собою право
Осуществлять	

Осуществляют задуманное	Здійснювати замислене
Осуществляют план	Виконувати план
Осуществляют мечты	Справджувати мрії
Открытый	
Открытый магазин	Відчинений магазин
Открытое окно	Відчинене вікно
Открытая книга	Розгорнута книга
Открытая местность	Відкрита місцевість
Открытое собрание	Відкриті збори
Открытое письмо (почтовая карточка)	Листівка
Открытое письмо (опубликованное в прессе)	Відкритий лист
Открытый разговор	Відверта розмова
Открытый человек	Відверта (щира) людина
Под открытым небом	Просто неба
День открытых дверей	День відчинених (відкритих) дверей
Открыть	
Открыть тетрадь	Розгорнути зошит
Открыть глаза	Розплющити очі
Открыть заговор	Викрити змову
Открыть что-то новое в науке	Відкрити щось нове в науці
Открыть счет в банке	Відкрити рахунок у банку
Открыть фирму	Заснувати фірму
Отметить	
Отмечать годовщину	Відзначати річницю
Отметить на карте пункт прибытия	Позначити на карті пункт прибуття
Отметить в блокноте	Занотувати у записнику

Отметим, что в статье	Зауважимо, що у статті
Относится	
Относится дружески	Ставиться по-дружньому
Относится к классу Хордовые	Належить до класу Хордові
Эта живопись относится к XVII веку	Цей живопис належить до XVII століття
Это ко мне не относится	Це мене не стосується, це мене не обходить
А относится к В, как Х к У	А відноситься до В, як Х до У
Отношение	
Внимательное отношение к людям	Уважне ставлення до людей
Во всех отношениях	В усіх відношеннях, з усіх поглядів
В отношении кого-либо	Щодо когось, чогось
В этом отношении	Щодо цього, у цьому відношенні
Это не имеет отношения к делу	Це не стосується справи
Прямое отношение (математическое)	Пряме відношення
Семейные отношения	Сімейні стосунки, взаємини
Отношения в коллективе	Відносини у колективі
Международные отношения	Міжнародні відносини
Производственные отношения	Виробничі відносини
Падать	
Падает зрение	Погіршується зір
Падать в обморок	Непритомніти
Падает давление	Зменшується тиск
Падаят цены	Зменшуються ціни
Падает температура	Спадає температура
Падает подозрение на кого	Упала підозра на кого
Поднимать	

Поднимать вопросы	Порушувати питання
Поднимать авторитет	Підносити авторитет
Поднять шум	Зчинити галас
Поднимать на пьедестал	Підносити на п'єдестал
Поднимать ссору	Зчиняти сварку
Поднимать цену	Підвищувати ціну
Подобный	
Подобные (математическое)	треугольники Подібні трикутники
Подобным образом	Так само
В подобном случае	У такому разі
И тому подобное	Тощо, і таке інше
Изучение подобной литературы	Вивчення такої літератури
Познакомиться	
Познакомится с коллегами	Познайомитися з колегами
Познакомится с новой теорией	Ознайомитися з новою теорією
Пользоваться	
Пользоваться успехом	Мати успіх
Пользоваться авторитетом	Мати авторитет
Пользоваться уважением	Бути в пошані
Пользоваться случаем	Користатися з нагоди
Пользоваться своими правами	Користуватися своїми правами
Пользоваться офисной техникой	Користуватися офісною технікою
Попадать	
Попадать в цель	Влучати в ціль
Попасть в тон	Попасти в тон
Попасть в дом	Потрапити в дім
Попасть в неприятную ситуацию	Опинитися в неприємній ситуації

Посетить	
Посетить музей	Відвідати музей
Посетить больного	Відвідати хворого
Посетить друга	Завітати до друга
Поступить	
Поступить в институт	Вступити до інституту
Поступить в больницу	Потрапити до лікарні
Поступили заявки	Надійшли заявки
Как мне поступить	Як (що) мені зробити?
Поступить честно	Робити чесно
Поступить на работу	Влаштуватися на роботу
Поступить в собственность	Перейти у власність
Предельный	
Предельный (химическое)	углеводород Насичений вуглеводень
Предельная (математическое)	функция Гранична функція
Предельный срок	Крайній строк (термін)
Предельно точный	Максимально точний
Предоставить	
Предоставить место	Дати місце
Предоставить свою квартиру в чье-то распоряжение	Віддати свою квартиру у чийсь розпорядження
Предоставить кого-либо самому себе	Дати змогу комусь діяти самостійно
Предоставить возможность	Дати можливість, дозволити
Предоставить все удобства	Надати усіх вигод
Предоставить решение вопроса	Дати змогу (дозволити) розв'язати питання

Предоставить слово	Надати слово
Предоставить документы	Надати документи
Предоставьте пакет документов	Подайте пакет документів
Представить	
Представить программу	Подати програму
Представить себе	Уявити собі
Представляет большую ценность	Становить велику цінність
Представить новые данные	Подати (навести) нові дані
Представить своего друга	Познайомити зі своїм другом, відрекомендувати (представити) своего друга
Представить к награде	Представити до нагороди
Эта работа не представит больших затруднений	Ця робота не викличе великих утруднень, ця робота не завдасть великих труднощів
Он представляет собой воплощение честности	Він являє собою втілення честності
Представляют чьи-либо интересы	Представляти (репрезентувати) чийсь інтереси
Представляться	
Разрешите представиться	Дозвольте відрекомендуватися
Дело представляется в таком виде	Справа має такий вигляд
Издали все представляется другим	Здалеку все здається іншим
Представляется возможность	Є можливість
Представился случай	Трапилася нагода
Предстоять	
Предстоит в будущем	Має бути, має відбутися
Ей предстоит важная работа	Вона матиме важливу роботу

Мне предстоит решить эту проблему	Я маю розв'язати цю проблему
Предстоят выборы	Мають бути (відбутися) вибори
Предупреждать	
Предупреждать об опасности	Попереджати про небезпеку, остерегти від небезпеки
Предупредить болезнь	Запобігти хворобі, відвернути хворобу
Предупредить преступление	Запобігти злочину
Предупреждать события	Випереджати події
Прежде	
Как и прежде	Як і колись, як і раніше
Прежде чем	Перш ніж, перед тим як
Прежде времени	Передчасно
Прежде всего	Насамперед, передусім, перш за все
Прежде нас	Раніше, ніж ми
Преследовать	
Преследовать корыстные цели	Мати на меті свою користь
Преследовать свои интересы	Дбати тільки про своє (про свої інтереси)
Преследовать цель	Мати на меті
Привлекать	
Привлекать к работе	Залучати до роботи
Привлекать к ответственности	Притягати до відповідальності
Привлекать внимание	Привертати увагу
Привлекать новые материалы	Використовувати (залучати) нові матеріали
Привлекать взгляд	Приваблювати погляд
Привлечь на свою сторону	Прихилити на свій бік
Приводить	

Приводить к присяге	Приводити до присяги
Приводить пример	Наводити приклад
Привести в равновесие	Надати рівноваги, зрівноважити
Привести приговор суда в исполнение	Виконати вирок суду
Привести в исполнение свои намерения	Здійснити свої наміри
Привести в негодность	Зробити непридатним
Приводить в затруднение	Ставити у скрутне становище
Приводить в известность	З'ясувати
Приводить к улучшению чего-либо	Сприятити покращенню чогось, приводити до покращення
Приводить к ухудшению чего-либо	Спричиняти погіршення чогось, призводити до погіршення
Привести к порядку	Закликати до порядку
Привести дело к концу	Завершити справу, довести справу до кінця
Прием	
Прием в партию	Прийняття в партію
Прием пищи	Приймання їжі
Переписать статью за два приема	Переписати статтю за два захоплення
Лекарство на два приема	Ліки на два прийоми
На приеме у врача	На прийомі у лікаря
Новейшие приемы лечения	Новітні способи лікування
Часы приема	Приймальні години
Литературный прием	Літературний прийом
Оказать хороший прием кому-то	Добре поставитися до когось
Оказать блестящий прием	Влаштувати урочисту зустріч

Принимать	
Принимать участие в чем-то	Брати участь
Принимать участие в ком-то	Потурбуватися про когось
Принимать присягу	Складати присягу
Принимать лекарство	Приймати ліки
Принимать еду	Вживати їжу
Принимать во внимание	Брати до уваги
Принимать меры	Вживати заходів
Принять в шутку	Сприйняти як жарт, вважати за жарт
Принять резолюцию	Ухвалити резолюцію
Принять вид	Набрати вигляду, прибрати вигляд
Принимать за другого	Помилково вважати за іншого
Принять за основу	Взяти за основу
Принять направление	Набрати напрямку
Принять на себя вину	Взяти на себе провину
Принять на себя обязанность	Перейняти на себе обов'язок
Примем x за неизвестное	Припустімо, що x — невідоме
Приобретать	
Приобрести литературу	Придбати літературу
Приобрести всеобщее уважение	Здобути загальну пошану
Приобрести благосклонность	Здобути прихильність
Приобрести права гражданства	Набути прав громадянства
Приобрести новое значение	Набути (набрати) нового значення
Приносить	
Приносить благодарность	Складати подяку
Приносить в дар	Дарувати
Приносить вред	Завдавати шкоди
Приносить неприятности	Завдавати неприємностей

Приносить пользу	Приносити користь
Приносить прибыль	Бути прибутковим, приносити прибуток
Земля приносит хороший урожай	Земля добре родить, земля дає добрий врожай
Приходить	
Пришла удача	Пощастило, поталанило
Пришли к выводам	Дійшли висновку
Пришлось писать резолюцию	Довелося писати резолюцію
Прийти к убеждению	Переконатися
Прийти к соглашению	Дійти згоди
Прийти в движение	Починати рухатися
Прийти в негодность	Зробитися непридатним
Прийти в раздражение	Роздратуватися
Прийти в смущение	Збентежитися
Прийти к концу	Дійти кінця
Прийти на помощь	Допомогти
Причинить	
Причинить вред	Заподіяти шкоду
Причинить зло	Заподіяти (учинити) зло
Причинить горе	Завдати горя
Причиняют затруднения	Завдавати труднощів
Решать	
Собрание решило	Збори ухвалили
Решить задачу	Розв'язати задачу
Решить вопрос	Вирішити питання
Решить проблему	Розв'язати (вирішити) проблему
Решить загадку	Розв'язати загадку

Решение	
Принимать решение	Вирішувати
Решение собрания акционеров	Ухвала зборів акціонерів
Решение проблем	Розв'язування (вирішення) проблем
Решение задачи (процесс)	Розв'язування задачі
Решение задачи (ответ)	Розв'язок
Сборник	
Сборник упражнений	Збірник вправ
Сборник стихов	Збірка віршів
Свёртывание	
Свёртывание белка	Зсідання білка□
Свёртывание крови	Згортання крові
Свёртывание листа	Скручування листка
Сделать	
Сделать вид, что	Удати, що
Сделать более выразительным	Увиразнити, зробити більш виразним (виразнішим)
Сделать разнообразным	Урізноманітнити, зробити різноманітним
Сила	
Физическая сила	Фізична сила
Военно-морские силы	Військово-морські сили
В силу того, что	Через те, що; внаслідок того, що; з огляду на те, що
В силу обстоятельств	Через обставини, з огляду на обставини
Не под силу	Не до снаги
Закон входит в силу	Закон набуває чинності
Следующий	
Случилось следующее	Трапилось ось що

Следующие факты	Такі факти
Следующим шагом в экономике	Подальшим кроком в економіці
На следующий день	Наступного дня
Следующим будет выступать	Далі виступатиме
Следующим образом	Так, таким чином, у такий спосіб
Случай	
В большинстве случаев	Здебільшого
В каждом случае	У кожному випадку
При случае	При нагоді, принагідно
В некоторых случаях	У деяких випадках
В случае вашего согласия	Якщо ви будете згодні, якщо ваша згода
В случае необходимости	Якщо буде потреба, за необхідності
Содержание	
Содержание семьи	Утримання родини
Содержание под арестом	Тримання під арештом
Содержание клетки	Вміст клітини
Содержание золота в песке	Кількість золота у піску
Процентное содержание	Процентний вміст
Содержание раствора	Склад розчину
Содержание кислорода в воздухе	Концентрація кисню у повітрі
Содержание книги	Зміст книжки
Степень	
Ученая степень	Вчений ступінь
Степени сравнения прилагательных	Ступені порівняння прикметників
Возводит число в степень	Підносити число до степеня
Орден «За заслуги перед Отечеством» первой степени	Орден «За заслуги перед Вітчизною» першого ступеня
В высшей степени странно	Надзвичайно дивно

В какой степени	Якою мірою
До последней степени	До краю
В одинаковой степени	Однаковою мірою
Ни в какой степени	Жодною мірою
Считать	
Считать на пальцах	Лічити на пальцях0
Считать деньги	Рахувати гроші
Считать своим долгом	Вважати своїм обов'язком (за свій обов'язок)
Считать возможным	Вважати за можливе (можливим)
Он считает, что	Він вважає, що
Удалять	
Удалить мишень	Віддалити мішень
Удалить посторонних	Вивести сторонніх
Удалить больной зуб	Вирвати хворий зуб
Удалить опухоль	Вирізати пухлину
Удаляться	
Удаляться от темы разговора	Відхилятися від теми розмови
Удалиться в свой кабинет	Піти у свій кабінет
Удалиться от дел	Відійти від справ
Употреблять	
Употреблять в пищу	Споживати
Употребить свободное время на	Використати вільний час на
Употребить один час на решение задачи	Витратити одну годину на розв'язання задачі
Участок	
Приусадебный участок	Присадибна ділянка
Избирательный участок	Виборча діляниця

Производственный участок	Виробнича діляниця
Ответственный участок работы	Відповідальна ділянка роботи
Поврежденный участок кожи	Пошкоджена ділянка шкіри
Цель	
Стрелять в цель	Стріляти в ціль
Цель жизни	Мета життя
Цели исследования	Цілі дослідження, мета дослідження
Корыстные цели	Корисливі міркування (інтереси)
Иметь своей целью	Мати собі на меті
Задаться целью	Поставити собі за мету
С целью	Для того, щоб; з метою

4. МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ

Серед морфологічних особливостей наукового стилю зазвичай виокремлюють:

- категорія роду іменників, представлених у наукових текстах, граматицізована, унормована, не припускає варіантних форм; уживаються іменники всіх родів, проте перевага віддається середньому роду як найбільш абстрактному за граматичним оформленням і лексичним наповненням;
- уживається авторська форма множини для висловлення власної думки й залучення до її обговорення читачів, а також для дотримання етичних правил при висловлюванні власної думки: *вважаємо за необхідне підкреслити*;
- використовується специфічна форма множини речовинних іменників: *мінеральні води, тверді сири*;
- перевага віддається відносним прикметникам повної нестягненої форми: *незалежний експерт, державне регулювання*;

- термінологізовані якісні прикметники втратили здатність утворювати ступені порівняння: *тверда валюта; м'які форми ліків;*
- віддається перевага складеній формі вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників: *більш складна фінансова операція, найбільш вигідні умови;*
- вживання множинних означено-особових дієслівних форм теперішнього й майбутнього часу: *зауважимо, як бачимо, переглянемо, підтвердимо, звернемо увагу;*
- активне використання пасивних дієслівних форм теперішнього й минулого часу і безособових форм на *-но, -то*: *визначено, виявлено, надано, створено, як уже згадано, як зазначено;*
- уживання активних зворотних дієслів теперішнього часу: *звертаються, висловлюється, перетинаються, намагається;*
- поширення інфінітивної форми дієслів; здебільшого це дієслова на означення різних способів дії: загальнорезультативного: *усунути, відповісти, викликати, визначити, припустити, унаочнити, звернути увагу;* одноразового: *почати, зазначити, відповісти, покласти;* багаторазового: *підтримувати, враховувати, протиставляти, культивувати, вимовляти;* реляційного: *дивитися, бачити, вбачати, стверджувати.*

Типові помилки в уживанні іменників:

- 1) стилістично невиправдане утворення форми однини від іменників, що мають тільки форму множини: *отримали гарний дивіденд* (правильно: *гарні дивіденди*), *постачання неякісної консерви* (правильно: *неякісних консервів*);
- 2) нерозрізнення закінчень *-у (-ю) / -а (-я)* іменників чоловічого роду другої відміни: *дослідницького інститута* (правильно: *інституту*), *валютного ринка* (правильно: *ринку*);
- 3) сплутування форм знахідного й родового відмінків у випадках уживання прямого додатка при присудках, виражених перехідними

дієсловами: *радіаційний фон не перевищує припустимі норми* (правильно: *не перевищує припустимих норм*);

4) сплутування форм орудного й родового відмінків при узгодженні з віддієслівними іменниками: *завідувач лабораторією* (правильно: *завідувач лабораторії*), *командувач флотом* (правильно: *командувач флоту*);

5) вживання форм кличного відмінка без урахування особливостей відмінювання відповідних іменників: *Натале Василівна* (правильно: *Наталю Василівно*), *Іллю Михайловичу* (правильно: *Ілле Михайловичу*), *Софійо Федорівно* (правильно: *Софіє Федорівно*);

6) порушення правил відмінювання прізвищ іменникового типу на -о, -енко та приголосний (за аналогією до російської мови): *професора Бондаренко Василя Степановича* (правильно: *Бондаренка*)\$

7) уживання іменників з абстрактним значенням у формі множини: *у великих кількостях* (правильно: *у великій кількості*).

Типові помилки у використанні прикметників:

1) утворення ступенів порівняння якісних прикметників за допомогою слова *самий* (за аналогією до російської мови): *самий складний* (правильно: *найскладніший* або *найбільш складний*), *самий вигідний* (правильно: *найвигідніший* або *найбільш вигідний*);

2) утворення аналітичної форми ступенів порівняння якісних прикметників: *більш складніший* (правильно: *більш складний*), *найбільш вигідніший* (правильно: *найбільш вигідний*);

3) уживання коротких форм прикметників (за аналогією до російської мови): *результат дослідження достовірен* (правильно: *достовірний*).

Типові помилки в уживанні числівників:

1) вживання м'якого знака наприкінці числівників 50 – 80 та їхніх складових частин: *п'ятьдесять* (правильно: *п'ятдесят*);

2) наголошення у числівниках 11 та 14 другого складу замість третього (за аналогією до російської мови): *оди□надцять, чоти□рнадцять* (правильно: *одина□дцять, чотирна□дцять*);

3) порушення правил відмінювання числівників на позначення десятків 50 – 80 (за аналогією до російської мови): *пятидесяти разів* (правильно: *п'ятдесяти разів*), *шестидесятьма дослідями* (правильно: *шістдесятьма дослідями*);

4) неправильний запис граматичного закінчення під час цифрово-буквеного позначення порядкових числівників: *4-ти, 4-ий* (правильно: *4-й*), *3-ого* (правильно: *3-го*), *7-ома* (правильно: *7-ма*), *6-а* (правильно: *6-та*), *8-ої*, *8-мої* (правильно: *8-ї*);

5) неправомірне перенесення властивості порядкових числівників мати граматичне закінчення під час їх цифрово-буквеного запису на кількісні числівники: *у складі 3-х осіб* (правильно: *у складі 3 осіб* або *(трьох) осіб*);

6) вживання іменника у формі родового відмінка однини при числівниках 2, 3, 4 (за аналогією до російської мови): *два експеримента* (правильно: *два експерименти*), *чотири науковця* (правильно: *чотири науковці*).

Типові помилки у використанні дієслів і дієслівних форм:

1) сплутування форм дієприслівників і дієслів минулого часу (за аналогією до російської мови): *изучив вопрос – вивчив питання* (правильно: *вивчивши питання*);

2) вживання дієприслівників на -уя, що не властиві українській мові взагалі (за аналогією до російської мови): *досліджуя проблему* (правильно: *досліджуючи проблему*);

3) вживання слів *лежачий, квітучий, цілющий, живлющий, невмирущий, відомий, знайомий* у ролі дієприкметників (у сучасній українській мові ці слова належать до прикметників);

4) використання дієприкметників теперішнього часу активного стану, яких немає в сучасній мові: *пануючий, руйнуючий, гальмуючий, захоплюючий, оточуючий, життєстверджуючий* (правильно: *панівний, руйнівний, гальмівний, захопливий, навколишній, життєствердний*);

5) вживання дієприкметників на -мий: *незамінимий, недостижимий, незборимий* (правильно вжити прикметники: *незамінний, недосяжний, незборний*);

б) використання дієприкметників із суфіксом -ш- (такий суфікс українській мові не властивий): *перемігший, наступивший* (правильно: *який переміг, який настав*).

Неправильно	Правильно
Діюче законодавство	Чинне законодавство
Існуючі моделі	Наявні моделі
Існуюча інформація	Наявна інформація
Існуюча думка	Поширена думка
Генеруємий потік	Генерований потік
Управляючий лазерний потік	Керувальний лазерний потік
Використовуємий матеріал	Використовуваний матеріал
Гальмуючий центр	Гальмівний центр
Координуюча організація	Координаційна організація
Пануюча ідея	Панівна ідея
Поступаючі до вузів	Вступники до вузів
Працюючі	Працівники
Граючий	Гравець
Проживаючий	Мешканець
Завідуючий	Завідувач
Відділ, фінансуючий роботи	Відділ, який фінансує роботи
Механізм, працюючий на...	Механізм, який працює на...

Особливо уважними слід бути під час перекладання дієприкметників із російської мови на українську

Відповідність суфіксів і форм перекладу дієприкметників із російської мови на українську				
Дієприкметник активного стану теперішнього часу в російській мові		Відповідник в українській мові		
<i>плаваючий</i> (валютний курс)	-ющ-	<i>плаваючий</i>	-юч-	дієприкметник активного стану теперішнього часу
<i>противодействующий</i> (маркетинг)	-ющ-	<i>протидіючий</i>	-юч-	
<i>обезвоживающий</i>	-ющ-	<i>зневоднюючий</i>	-юч-	
		<i>зневоднювальний</i>	-льн-	відносний прикметник
<i>сочетающийся</i>	-ющ-	<i>поєднуваний</i>	-н-	дієприкметник пасивного стану минулого часу
<i>проживающий</i>	-ющ-	<i>той, що проживає</i>	—	підрядне словосполучення
<i>ведущий</i>	-ущ-	<i>ведучий</i> (механізм)	-уч-	дієприкметник активного стану теперішнього часу
		<i>провідний</i> (спеціаліст)	-н-	відносний прикметник
<i>полупроводящий</i>	-ящ-	<i>напівпровідний</i>	-н-	
<i>колеблющийся</i> (курс)	-ющ-	<i>мінливий, нестійкий</i>	—	
<i>курирующий</i> (менеджер)	-ющ-	<i>менеджер-куратор</i>	—	іменник
<i>лечащий</i> (врач)	-ащ-	<i>лікар-куратор</i>	—	іменник
Минулий час				
<i>проголодавшийся</i> <i>пожелтевший</i>	-вш-	<i>зголоднілий</i> <i>пожовклий</i>	-л-	дієприкметник активного стану минулого часу
<i>оплативший</i> <i>заболевший</i>	-вш-	<i>який заплатив</i> <i>який захворів</i>	—	підрядне сполучення
Дієприкметники пасивного стану				
Теперішній час (рос.) — минулий час (укр.)				
<i>применяемый</i>	-ем-	<i>застосовуваний</i>	-н-	дієприкметник минулого часу недоконаного виду

<i>конвертируемый</i>	-ем-	<i>конвертований</i>	-н-	дієприкметник минулого часу доконаного виду
<i>возобновляемый</i>	-ем-	<i>відновлюваний</i>	-н-	дієприкметник минулого часу недоконаного виду
<i>делимый</i>	-м-	<i>подільний</i>	-н-	відносний прикметник
Минулий час (рос.) — минулий час (укр.)				
<i>написанный</i> <i>блокированный</i>	-нн-	<i>написаний</i> <i>блокований</i>	-н-	дієприкметник минулого часу
<i>сниженный</i>	-енн-	<i>знижений</i>	-ен-	
<i>оплаченный</i>		<i>оплачений</i>	-ен-	
<i>выполненный</i>		<i>виконаний</i>	-н-	

5. СИНТАКСИЧНІ ОЗНАКИ

Синтаксичну організацію текстів наукового стилю визначають такі особливості:

1) значне поширення односкладних речень різного типу: означено-особових: *Як приклад дистантного професійного спілкування розглянемо телефонну розмову* (Із підручника); безособових: *Відповідно до методики проведення моніторингу системи цін на лікарські засоби динаміку цін досліджують шляхом обрахування індексів цін (індивідуальних, групових, зведених (Л. Галій); інфінітивних: *На сьогодні важливо визначити роль цих запозичень у формуванні української економічної термінології, простежити початкові етапи входження їх до питомого словникового складу* (Г. Онуфрієнко);*

2) активно використовуються прості двоскладні речення, ускладнені однорідними членами, дієприкметниковими чи дієприслівниковими зворотами: *Відповідно до поставлених цілей навчання також оцінюються зміни у професійній поведінці спеціалістів та у результатах діяльності. Однак визначення цих параметрів здійснюється через певний проміжок часу*

після навчання та потребує проведення планової атестації та залучення керівництва організації (Л. Галій);

3) складні сполучникові речення (переважають складнопідрядні двокомпонентні структури): *Доба раннього капіталізму була й добою народження сучасних наук, зокрема політекономії, яка відчувала гостру потребу в науковій термінології (Г. Онуфрієнко); Психолінгвісти давно зауважили, що звучання слова часто впливає на створення образності (І. Кочан);*

4) типове вживання іменного присудка: *Акції – це цінні папери; Капітал – це сукупні ресурси, що використовуються в бізнесі;*

5) використовуються вставні слова і словосполучення, які вказують на джерело повідомлення: *на нашу думку, на думку автора..., на переконання..., з погляду..., згідно з гіпотезою..., відповідно до положень теорії...: На нашу думку, необхідно здійснювати аудит кожного етапу процесу підбору персоналу фармацевтичної організації (Л. Галій);*

б) для підтримання композиційної зв'язності окремих частин наукового висловлення використовуються певні слова-зв'язки: *звідси впливає, не можна не помітити, зупинимось на, далі зазначимо, наприклад, порівняймо з, перейдемо до, так, таким чином, отже, крім того, до того ж, проте, однак, незважаючи на, передусім, насамперед, у першу чергу.*

Типові синтаксичні помилки й неточності

1) порушення принципів побудови речень:

а) порушення прямого порядку слів у реченні: *Результативність діяльності організації покращена може бути за рахунок створення, забезпечення та управління системою взаємопов'язаних процесів (правильно: Результативність діяльності організації може бути покращена за рахунок створення й забезпечення взаємопов'язаних процесів та управління їх системою);*

б) недоречно вживання дієприслівникових зворотів, неузгодження їх з дієсловом-присудком: *Одержавши очікуваний результат дослід, радість переповнює мене* (правильний варіант: *Радість переповнила мене, коли я одержав той результат дослід, на який очікував*);

в) недоречно вживання вставних слів і словосполучень: *Питання, до речі, про фінансування експерименту розглядалося учора на засіданні* (правильний варіант: *Питання про фінансування експерименту розглядалося вчора на засіданні*);

г) об'єднання в ряд однорідних членів родових і видових понять: *Для приготування лікарських препаратів використовують різні квіти, ромашку, звіробій, волошку, траву, корені та плоди рослин* (правильний варіант: *Для приготування лікарських препаратів використовують квіти різних рослин (ромашки, звіробою, волошки), а також траву, корені та плоди рослин*);

д) порушення видочасової співвіднесеності дієслів у реченні чи компоненті тексту: *Члени ради вже зібралися, і здобувач наукового ступеня починає свій виступ* (правильний варіант: *Члени ради вже зібралися, і здобувач наукового ступеня почав свій виступ*);

є) порушення причиново-наслідкових зв'язків у складних реченнях: *Про шкідливість наркоманії була прочитана лекція, яка закінчилася жвавим обговоренням* (правильний варіант: *Була прочитана лекція про шкідливість наркоманії. Після лекції студенти жваво обговорювали все почуте*);

ж) помилкове вживання складеного підрядного сполучника причиновості так як (калька з російської мови) при побудові складнопідрядних речень зі значенням обґрунтування: *Загальний прибуток від перевезень обчислюється з урахуванням вантажообігу, так як прибуток приносить кожен кілометр по шляху транспортування вантажів* (правильний варіант: *Загальний прибуток від перевезень обчислюється з урахуванням вантажообігу, оскільки (тому що) прибуток приносить кожен кілометр по шляху транспортування вантажів*);

і) помилкове вживання калькованого сполучника у якості (рос.: в качестве): *в якості прикладу наведемо вираз...* (правильний варіант: *як приклад наведемо вираз...*);

к) надмірне вживання багатокomпонентних складних речень;

2) неузгодження підмета з присудком:

а) уживання множини замість однини: *На засідання прийшли двадцять один член ради* (правильний варіант: *На засідання прийшов двадцять один член ради*);

б) уживання однини замість множини: *Маріє Петрівно, Ви вже підготувала звіт про наукову роботу* (правильний варіант: *Маріє Петрівно, Ви вже підготували звіт про наукову роботу*);

в) уживання присудка у формі однини при однорідних підметах: *Свіже повітря і спорт корисне для здоров'я людини* (правильний варіант: *Свіже повітря і спорт корисні для здоров'я людини*).

г) неправильне вживання родових форм: *Виставка-продаж діяв три дні; «Дружба» уклала угоду про співпрацю* (правильний варіант: *Виставка-продаж діяла три дні; Об'єднане підприємство «Дружба» уклало угоду про співпрацю*);

3) порушення принципів граматичного керування:

а) перенесення граматичних ознак слів російської мови на слова української мови: *задовольняти вимогам, комісія по розгляду скарг, сталося за помилкою, працювати по сумісництву, піднімати проблему, навчати техніці вимови* (правильний варіант: *задовольняти вимоги, комісія з розгляду скарг, сталося через помилку, працювати за сумісництвом, порушувати проблему, навчати техніки вимови*);

б) помилкове вживання прийменника *за* замість прийменника *про* при дієсловах із значенням мислення, говоріння (*думати, міркувати, розмірковувати, говорити, розповідати, сказати, розказати*): *думав за*

обчислення, говорили за експеримент, розповідали за дослід замість думав про обчислення, говорили про експеримент, розповідали про дослід;

в) помилкове вживання іменника *мова* у формі місцевого відмінка із прийменником *на* замість форми орудного відмінка без прийменника при дієсловах *навчати, викладати, видавати, публікувати, перекладати*: *навчати на українській мові, перекладають на італійську мову, видають (публікують) на німецькій мові* замість *навчати українською мовою, перекладають італійською мовою, видають (публікують) німецькою мовою*;

г) помилкове вживання іменника у формі родового відмінка замість форми давального відмінка при дієслові *запобігати* (у значенні відвертати, попереджати щось): *запобігати помилок* замість *запобігати помилкам, запобігати ускладнень* замість *запобігати ускладненням*;

д) сплутування форм керування при дієсловах *оволодівати* й *опановувати*. Говорять: *оволодівати мову* замість *оволодівати (чим?) мовою* і *опановувати письмом* замість *опановувати (кого? що?) письмо*;

Граматичне керування різних частин мови

амністія	Д. в. <i>кому?</i>	амністія ув'язненим
аналогічний	Д. в. <i>чому?</i>	приклад аналогічний наведеному
анотація	Р. в. <i>чого?</i>	анотація статті
	Р. в. <i>до чого?</i>	анотація до книги
багатий	Зн. в. <i>на що?</i>	багатий на вітаміни
бачити	Зн. в. <i>кого? що?</i>	знайомого, книгу
	Зн. в. <i>на що?</i>	на власні очі
більший	Зн. в. <i>за кого? за що?</i>	за мене
	Р. в. <i>від кого? від чого?</i>	від нього
	Н. в. <i>ніж хто? ніж що?</i>	ніж він
благати	Зн. в. <i>кого?</i>	батька
	Зн. в. <i>про що?</i>	про прощення
благо	Р. в. <i>кого? чого?</i>	на благо родини
близький	Д. в. <i>кому? чому?</i>	мені твір
	Р. в. <i>до кого? до чого?</i>	до керівництва
близько	Р. в. <i>чого?</i>	двохсот п'ятдесяти учасників
боротися	Ор. в. <i>з ким? з чим?</i>	з хворобою

	Р. в. <i>проти кого? проти чого?</i>	проти контрабандистів
	Зн. в. <i>за кого? за що?</i>	за життя
боротьба	Ор. в. <i>з ким? з чим?</i>	з безробіттям
	Р. в. <i>проти кого? проти чого?</i>	проти поширення інфекції
	Зн. в. <i>за кого? за що?</i>	за ідею
	Р. в. <i>кого? чого?</i>	представників різних сил
вживати	Зн. в. <i>що?</i>	груші
	Зн. в. <i>у що?</i>	у страву багато зелені
	Р. в. <i>чого?</i>	заходів
боятися	Р. в. <i>кого? чого?</i>	тарганів
	сполучається з інфінітивом	захворіти
вибачати	Д. в. <i>кому?</i>	подрузі
видавати	Ор. в. <i>чим?</i>	мовою
виділяти	Зн. в. <i>що?</i>	запах
викладати	Ор. в. <i>чим?</i>	мовою
	Зн. в. <i>що?</i>	географію
	М. в. <i>у чому?</i>	у коледжі
вирішення	Р. в. <i>чого?</i>	питань
високий	Зн. в. <i>на що?</i>	на зріст
витяг	Р. в. <i>з чого?</i>	з постанови
відзначити	Зн. в. <i>що?</i>	важливість події
відповідно	Р. в. <i>до чого?</i>	до постанови
властивий	Д. в. <i>кому? чому?</i>	молодому організму
впроваджувати	Зн. в. <i>що?</i>	механізовані операції
говорити	Зн. в. <i>про кого? про що?</i>	про хлопців, про заняття
	Ор. в. <i>чим?</i>	італійською мовою
гордувати	Ор. в. <i>ким? чим?</i>	бідними родичами
гребувати	Ор. в. <i>ким? чим?</i>	гостинцем
дбати	Зн. в. <i>про кого? про що?</i>	про родину
діставатися	Р. в. <i>до чого?</i>	до дому
добиватися	Р. в. <i>чого?</i>	волі
доводити	Зн. в. <i>що?</i>	теорему
	Р. в. <i>до чого?</i>	до відома
доглядати	Зн. в. <i>кого?</i>	дитину
додержувати	Р. в. <i>чого?</i>	чистоти
додержуватися	Р. в. <i>чого?</i>	вказівок
докоряти	Д. в. <i>кому?</i>	подрузі
	Ор. в. <i>чим?</i>	запізненням
домагатися	Р. в. <i>чого?</i>	гарних результатів

доповідати	Д. в. <i>кому?</i>	керівництву
	М. в. <i>на чому?</i>	на пленарному засіданні
	Зн. в. <i>про кого? про що?</i>	про порушення
допускати	Р. в. <i>до чого?</i>	до іспиту
	Зн. в. <i>у що?</i>	у лабораторію
	Зн. в. <i>що?</i>	помилки
дорікати	Д. в. <i>кому?</i>	братові
	Ор. в. <i>чим?</i>	недбалістю
досягати	Р. в. <i>чого?</i>	неабияких успіхів
думати	Зн. в. <i>про кого? про що?</i>	про матір, про майбутнє
дякувати	Д. в. <i>кому?</i>	сестрі
жадібний	Р. в. <i>чого?</i>	ласки
	Р. в. <i>до чого?</i>	до знань
жадоба	Р. в. <i>чого?</i>	помсти
жартувати	Р. в. <i>з кого? з чого?</i>	з друга
женитися	Д. в. <i>на кому?</i>	на бідній дівчині
женихатися	Ор. в. <i>з ким?</i>	із сусідовою донькою
жертвувати	Ор. в. <i>чим?</i>	життям
	Зн. в. <i>що?</i>	гроші
заболіти	Р. в. <i>у кого?</i> + Н. в. <i>що?</i>	у мене заболіла голова
завдати	Р. в. <i>чого?</i>	болю
завдячувати	Д. в. <i>кому? чому?</i>	батькові, долі
	Ор. в. <i>чим?</i>	цим
завідувати	Ор. в. <i>чим?</i>	лабораторією
завідувач	Р. в. <i>чого?</i>	відділу
задовольняти	Зн. в. <i>що?</i>	потреби
задовольнятися	Ор. в. <i>чим?</i>	досягнутим
зазнавати	Р. в. <i>чого?</i>	невдач
залишити	Р. в. <i>після кого?</i>	після себе безлад
	Ор. в. <i>за ким?</i>	за собою право контролю
залучити	Зн. в. <i>кого?</i>	колег
	Р. в. <i>до чого?</i>	до роботи
заперечувати	Д. в. <i>кому?</i>	судді
	Зн. в. <i>що?</i>	слова
запобігати	Д. в. <i>чому?</i>	ускладненням
	Р. в. <i>чого?</i> (те саме, що домагатися)	ласки
заподіяти	Д. в. <i>кому?</i>	собі
	Зн. в. <i>що?</i>	лихо
запроваджувати	Зн. в. <i>у що?</i>	у навчальний процес
	Зн. в. <i>що?</i>	нову систему оцінювання
зарадити	Д. в. <i>кому? чому?</i>	друзям

	Ор. в. <i>чим?</i>	добрим словом
заслуговувати	Р. в. <i>чого?</i>	відзнаки
	Зн. в. <i>на що?</i>	на окремих розгляд
заслужити	Зн. в. <i>що?</i>	нагороду
захворіти	Зн. в. <i>на що?</i>	на застуду
збиткуватися	Ор. в. <i>над ким?</i>	над німеччиною
збіг	Р. в. <i>чого?</i>	обставин
звільнити	Ор. в. <i>за чим?</i>	за власним бажанням
	Р. в. <i>з чого?</i>	із займаної посади
	Р. в. <i>від чого?</i>	від виконуваних обов'язків
згідно	Ор. в. <i>з чим?</i>	з планом
здатний	Р. в. <i>до чого?</i>	до складної роботи
	Зн. в. <i>на що?</i>	на відвертість
	сполучається інфінітивом	з заспокоїти
здібний	Н. в. <i>хто?</i>	учень
змилосердитися	Ор. в. <i>над ким?</i>	над калікою
змилоствитися	Ор. в. <i>над ким?</i>	над сиротою
зумовлювати	Зн. в. <i>що?</i>	характер
ігнорувати	Зн. в. <i>кого? що?</i>	мене, закони
ідентичний	Д. в. <i>чому?</i>	наведеному варіанту
інвестувати	Зн. в. <i>що?</i>	виробництво
інвестиція	Зн. в. <i>у що?</i>	у виробництво
інформувати	Зн. в. <i>кого?</i>	керівника
	Зн. в. <i>про що?</i>	про результати дослідження
йдеться	Зн. в. <i>про кого? про що?</i>	про важливі моменти
командування	Ор. в. <i>чим?</i>	дивізією
	Р. в. <i>чого?</i>	полку
командувач	Р. в. <i>чого?</i>	флоту
контроль	Ор. в. <i>за ким? за чим?</i>	за виконанням
	Ор. в. <i>над ким? над чим?</i>	за студентами
корисний	Р. в. <i>для кого?</i>	для спеціалістів
	Д. в. <i>кому?</i>	дітям
	Н. в. <i>що?</i>	час приладу
купити	Зн. в. <i>за що?</i> (визначена сума)	портфель за п'ятнадцять гривень
	Зн. в. <i>на що?</i> (кількість придбаних предметів)	картоплі на п'ять гривень
	Зн. в. <i>що?</i>	подарунок
ліки	Р. в. <i>від чого?</i>	від застуди
	Р. в. <i>проти чого?</i>	проти грипу

мати	Зн. в. <i>що?</i>	добру репутацію
міркувати	Зн. в. <i>про що?</i>	майбутнє весілля
мова йде	Зн. в. <i>про кого? про що?</i>	про нас
мститися	Д. в. <i>кому?</i>	ворогові
	Зн. в. <i>за кого? за що?</i>	за страждання
на противагу	Д. в. <i>кому? чому?</i>	стереотипній думці
набути	Зн. в. <i>що?</i>	досвід
нав'язати	Р. в. <i>чого?</i>	рукавиць усім дітям
	Зн. в. <i>що?</i>	своє бачення проблеми
навозити	Р. в. <i>чого?</i>	дров
навчати	Ор. в. <i>чим?</i>	мовою
	Р. в. <i>чого?</i>	фізики
	М. в. <i>у чому?</i>	у школі
навчати	Р. в. <i>чого?</i>	грамоти
наголошувати	Зн. в. <i>що?</i>	кожне слово
	Д. в. <i>на чому?</i>	на значенні відносин у колективі
нагромадити	Зн. в. <i>що?</i>	великі статки
	Р. в. <i>чого?</i>	сіна
надавати	Зн. в. <i>що?</i>	допомогу
надбавити	Зн. в. <i>що?</i>	день до відпустки
надуживання	Ор. в. <i>чим?</i>	просторічними словами
надужиття	Ор. в. <i>чим?</i>	владою
	Р. в. <i>чого?</i>	сил
нажити	Зн. в. <i>що?</i>	капітал
	Р. в. <i>чого?</i>	проблем
нанести	Р. в. <i>чого?</i>	намулу
	Зн. в. <i>що?</i>	візит
написати	М. в. <i>на чому?</i>	на аркуші
	Ор. в. <i>чим?</i>	олівцем
	Зн. в. <i>що?</i>	лист
недовіра	Р. в. <i>до кого? до чого?</i>	до всього нового
нехтувати	Ор. в. <i>ким? чим?</i>	дружбою
обирати	Ор. в. <i>ким?</i>	головою
	М. в. <i>на чому?</i>	на зборах
обумовлювати	Зн. в. <i>що?</i>	обсяг робіт
	Ор. в. <i>чим?</i>	договором
оволодівати	Ор. в. <i>чим?</i>	мовою
одержати	Зн. в. <i>що?</i>	допомогу
ознайомити	Р. в. <i>кого?</i>	присутніх
	Ор. в. <i>з чим?</i>	з матеріалами дослідження
опановувати	Зн. в. <i>що?</i>	письмо

опанування	Р. в. <i>чого?</i>	теми
освоєння	Р. в. <i>чого?</i>	матеріалу
оскаржити	Зн. в. <i>що?</i>	рішення
отримати	Зн. в. <i>що?</i>	заробітну плату
пам'ятати	Зн. в. <i>про кого? що?</i>	про визначну подію
	Зн. в. <i>кого?</i>	друга
перекладати	Ор. в. <i>чим?</i>	мовою
перебіг	Р. в. <i>чого?</i>	хвороби
півтора	Р. в. <i>чого?</i>	місяця
підлягати	Д. в. <i>чому?</i>	перевірці
підкуватися	Зн. в. <i>про кого? про що?</i>	про хвору дитину
повідомляти	Д. в. <i>кому?</i>	студентам
	Ор. в. <i>чим?</i>	листом
	Зн. в. <i>про що?</i>	про зміни
познайомити	Зн. в. <i>кого?</i>	родину
	Ор. в. <i>з ким?</i>	з другом
порушувати	Зн. в. <i>що?</i>	закон
постачати	Зн. в. <i>що?</i>	продукцію
поступитися	Ор. в. <i>чим?</i>	місцем
	Д. в. <i>кому?</i>	колезі
потрапляти	Зн. в. <i>на що?</i>	на прилавки
	Зн. в. <i>у що?</i>	у халепу
потребувати	Р. в. <i>чого?</i>	допомоги
працювати	Ор. в. <i>за чим?</i>	за сумісництвом
	Ор. в. <i>ким?</i>	бухгалтером
	М. в. <i>на чому? у чому?</i>	на посаді, на заводі, у фірмі
приготувати	Зн. в. <i>що?</i>	обід
	Р. в. <i>для кого?</i>	для всієї родини
придатний	Р. в. <i>для чого?</i>	для використання
приділяти	Зн. в. <i>що?</i>	увагу
прилеглий	Р. в. <i>до чого?</i>	до схилу
прилучений	Р. в. <i>до чого?</i>	до традицій
припускати	Зн. в. <i>що?</i>	думку
припускатися	Р. в. <i>чого?</i>	помилку
притаманний	Д. в. <i>кому?</i>	нашому народові
притягати	Р. в. <i>до чого?</i>	до відповідальності
пробачити	Д. в. <i>кому?</i>	другові
публікувати	Ор. в. <i>чим?</i>	мовою
	Зн. в. <i>що?</i>	статтю
	М. в. <i>у чому?</i>	у періодичному виданні
розв'язання	Р. в. <i>чого?</i>	проблеми

розділяти	Зн. в. <i>що?</i>	товар
	Зн. в. <i>на що?</i>	групи
розповідати	Зн. в. <i>про кого? про що?</i>	про друга, про побачене
свідомий	Р. в. <i>чого?</i>	свого слова
сказати	Зн. в. <i>про кого? про що?</i>	про брата, про подію
скасувати	Зн. в. <i>що?</i>	зустріч
скупий	Зн. в. <i>на що?</i>	на ласку
сповістити	Зн. в. <i>кого?</i>	колег
	Зн. <i>про кого? про що?</i>	про графік роботи
сподіватися	Р. в. <i>кого?</i>	гостей
	Зн. в. <i>на кого? на що?</i>	на допомогу
споживати	Зн. в. <i>що?</i>	м'ясо
спокушатися	Зн. <i>на що?</i>	на гроші
	Ор. в. <i>чим?</i>	грошима
ставитися	Р. в. <i>до кого? до чого?</i>	до людей
статися	Зн. в. <i>через що?</i>	через непорозуміння
стосуватися	Р. в. <i>кого? чого?</i>	це стосується кожного
тенденція	Р. в. <i>чого?</i>	твору
	Р. в. <i>до чого?</i>	до оновлення
тотожний	Д. в. <i>чому?</i>	зазначеному числу
характеристика	Р. в. <i>кого?</i>	студента
характерний	Р. в. <i>для кого?</i>	для підліткового віку
хворіти	Зн. в. <i>на що?</i>	на скарлатину
хворий	Зн. в. <i>на що?</i>	на туберкульоз
читати	Зн. в. <i>що?</i>	лекцію
	Ор. в. <i>чим?</i>	англійською мовою
ясний	Д. в. <i>кому?</i>	усім
	Р. в. <i>для кого?</i>	для нього

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Завдання 1

Від поданих дієслів утворіть, де можливо, дієприкметники активного і пасивного стану.

Затвердити, затверджувати; нагородити, нагороджувати; узгодити, узгоджувати; відрядити, відряджати; дослідити, досліджувати; обґрунтувати, обґрунтовувати, відшкодувати, відшкодовувати; підписати, підписувати, довести, доводити.

Завдання 2

Виправте помилки у пропозованих словосполученнях. Правильний варіант запишіть.

Система керування проектами, торговий баланс, багатобічний договір, обчислювальний документ, фінансові показники, малостроковий борг, податкообкладаний дохід, закладний лист, грошові затрати, ринок ссудного капіталу, податкова квота, конкурентоздатний працівник, роботоспроможна машина, довготривалий кредит, дольове фінансування, льотна ціна, динаміка зовнішньоторгових операцій.

Завдання 4

Виправте допущені помилки у граматичному керуванні. Правильний варіант запишіть.

Приходить до висновку, відповідно з розглянутою теорією, згідно позиції вченого, задовольняє вимогам друкованого видання, відноситься до складних процесів, повідомили керівника, поінформували молодим науковцям.

Завдання 5

Відредагуйте наведені речення. Правильний варіант запишіть.

1) З огляду на соціальну значимість продукції фармацевтичної області, вимог діючого законодавства України та міжнародних стандартів якості основна мета всіх суб'єктів фармацевтичного ринку повинна полягати в забезпеченні ефективності, безпечності, якості та доступності лікарняних засобів. 2) Отож ефективність взаємодіяння між бізнес-партнерами залежить від результативності відношень в усіх ділянках цього ланцюга. 3) Управління системою, котрою являється фармацевтична організація, роздивляється як вертикальна координація взаємодії елементів внутрішньої і зовнішньої середи, спрямованої на досягнення певного результату. 4) Дослідження ринку – одна із різновидностей маркетингових досліджень, вивчає всі аспекти бізнес-середи.

Завдання 6

Перекладіть пропонуваній уривок українською мовою. Випишіть із перекладеного тексту термінологічні словосполучення.

Варіант I

Личная иерархия ценностей оказывает влияние на определение стратегии развития, формирование корпоративной культуры, выявление организационных проблем. Зоной разногласий (предметом конфликта ценностей) в управленческой команде могут послужить стратегия, корпоративная культура, приоритетность решаемых задач.

Варіант II

Различия между ценностями укоренены в мотивационных целях, которые этими ценностями выражаются. Базовые ценности, выражающие универсальные потребности человека (биологические и социальные), обнаруживаются во всех культурах. Базовые ценности формируют цели, которые и служат мотивами поведения человека.

Завдання 7

Уважно прочитайте уривок із тексту. Визначивши лексичні і морфологічні характеристики наведеного тексту, доведіть, що він належить до наукового стилю мовлення.

Варіант I

У процесі еволюції використання логістичного підходу в діяльності підприємств відбулася зміна принципів його використання від пофрагментарного до інтегрованого. Коло питань, що сьогодні охоплюються логістикою, постійно розширюється. З урахуванням тенденції розвитку економічних процесів останніх десятиліть – налагодження комунікаційних процесів, досить перспективним стає застосування інструментарію логістики у формуванні та розвитку взаємодії між бізнес-партнерами.

Логістичне обслуговування доцільно розглядати як елемент оптимізації партнерської взаємодії в ланці «підприємство – клієнт» шляхом послідовного

виконання функцій та операцій із забезпечення зберігання, транспортування і доставки лікарських засобів відповідної якості певному клієнту, за доступними цінами, в належний строк. У результаті узгодженої, збалансованої взаємодії в межах логістичного ланцюга створюються умови для одержання додаткових переваг кожним із його учасників (За О. Горуною).

Варіант II

Аналіз структури майна українських фармацевтичних підприємств свідчить про те, що у вітчизняній практиці результати творчої, винахідницької праці не знаходять належної оцінки та застосування. Так, на багатьох фармацевтичних підприємствах у статті «Нематеріальні активи», яка відбиває, в тому числі, і наявність результатів реалізації творчої праці, поставлений прочерк або відбита незначна сума. Хоча в умовах жорсткої конкурентної боротьби саме вагомі показники за цією статтею стають головною умовою зростання ринкової вартості вітчизняних фармацевтичних підприємств, їх спроможності конкурувати з провідними фармацевтичними компаніями.

Іншою, але не менш важливою, є проблема відображення інтелектуального капіталу підприємства в бухгалтерській та фінансовій звітності. Вона обумовлена як невідповідністю вітчизняного законодавства вимогам часу, так і слабкими можливостями формального й адекватного опису і виміру інтелектуальних ресурсів, що внесені до бухгалтерської звітності за статтею «Нематеріальні активи» (За О. Козиревою).

Завдання 8

I. Уважно прочитайте пропонований текст. Визначте його стильову належність.

II. З'ясуйте, які речення використав автор цих рядків для висловлення своєї думки. Визначте стилістичну функцію цих синтаксичних конструкцій.

Варіант I

Стратегічне планування персоналу фармацевтичних організацій на основі моделей компетенцій повинно враховувати прогнозовані вимоги до розвитку компетенцій у працівників або проектувати необхідні у майбутньому компетенції, а також проводити аналіз між пропозицією певних компетенцій, що надходять від працівників, та необхідним попитом на них в організації. Тому що як нестача компетенцій, так і їх надлишок, значно зменшують ефективність діяльності певної організації.

Ще однією ключовою функцією менеджменту персоналу є ділове оцінювання. Необхідність та значення його у сучасних умовах постійно зростає. Оцінювання персоналу – це виявлення ступеня відповідності якостей працівника, його професійної поведінки, результатів діяльності певному стандарту. Тобто моделі компетенцій доцільно розглядати як стандарт професійної діяльності спеціалістів фармацевції. Однією з важливих цілей оцінювання є пошук претендентів для резерву та їх підготовка.

Розроблені моделі компетенцій є основою професійного навчання спеціалістів фармацевції, у тому числі самостійного розвитку, наставництва, офіційних програм післядипломного навчання, які повинні скоротити розрив між існуючим рівнем розвитку компетенцій конкретного працівника та моделлю компетенцій фармацевтичної посади, яку він обіймає.

До того ж вимоги до якісних показників та поведінки працівників фармацевтичних організацій, що регламентовані моделлю компетенцій, дозволяють посилити мотивацію і стимулювання праці персоналу, встановлюючи працівникам заробітну плату відповідно до досягнутого рівня розвитку компетенцій (*За Л. Галій*).

Варіант II

Формування корпоративних стандартів дозволяє підвищити ефективність діяльності підприємства, оскільки корпоративні стандарти: створюють умови для реалізації управлінських функцій (у першу чергу –

планування і контролю); є технологічним забезпеченням діяльності працівників; створюють безпеку ведення бізнесу; раціоналізують діяльності (знижують трудомісткість); створюють передумови для гуманізації (підвищення культури) праці; знижують витрати на управління підприємством; створюють передумови для успішної сертифікації на відповідність вимогам стандартів ISO-9000; полегшують працю топ-менеджерів і надають можливість вирішувати питання стратегічного розвитку; сприяють виникненню передумови для успішної реалізації проектів автоматизації. Наявність корпоративних стандартів суттєво збільшує шанси підприємства на успішне впровадження і подальше використання програмних продуктів будь-якого рівня.

Під корпоративним стандартом управління проектами деякі вчені розуміють сукупність документів, що пояснюють або рекомендують, в який спосіб, в якій послідовності, в які терміни, з використанням яких шаблонів потрібно виконувати ті чи ті дії у процесі управління проектами (*За Я. Деренською*).

Завдання 9

Відредагуйте подані речення.

Варіант I

1. В якості препарату патогенетичної терапії ДП поряд з іншими застосовується вітамін В₁ (тіамін). 2. Такі результати пояснюються тим, що водорозчинювальна форма тіаміну в порівнянні з бенфотіаміном не забезпечує достатньої концентрації вітаміну В₁ в тканинах та значно менше впливовіша на активність ферменту транскетолази регенераційно діючого на процеси в пошкоджених нервових волокнах. 3. На теперішній час лікування бенфотіаміном відноситься до інноваційних методів терапії ДП. 4. Ви прострочили всі строки подання роботи на розгляд комісії. 5. Автор припустився чисельних помилок і неточностей, сплутує терміни, посилався на літературу, що давно втратила актуальність. 6. Саджинг (тобто продажі

під маскою дослідження ринку) оформлює метод продаж, в якому продавці симулюють проведення маркетингового дослідження, проте реальною метою являється отримання мотивації покупця й інформації про його процес прийому рішення щодо покупки, щоб використати їх у подальшій діловій зустрічі.

Варіант II

1. На протязі кількох останніх десятиліть цю тему вивчали як вітчизняні, так і українські вчені, а в сучасний час її вивчають Прокопенко Г. Л., Лисиченко П. П. та др. 2. Фінансовий аналіз надає наслідок інвестиційним консультантам або потенційним інвесторам, основуючись на проведеному дослідженні. 3. Оцінка спросу визначає примірний рівень спросу на цей продукт. 4. Фраджинг являється практикою отримання засобів под видом дослідницької організації. 5. Вище наведені факти є підставою для того, щоб говорити про присутність у роботі помилок, зустрічаються також бездоказові твердження. 6. Застава успіху будь-якої аптеки – насамперед грамотний персонал і, безперечно, персонал який безпосередньо робить із покупцями.

Завдання 10

Виправте всі допущені помилки у пропозованих словосполученнях.

Правильний варіант запишіть.

Варіант I

Виключити з списку, включити прилад, включати в мережу, включити в порядок денний, включати в список, включити до складу комісії, заключити договір, заключне слово, виключна роль, виключний факт, заключення, в порядку виключення; протиріччя у законодавстві.

Варіант II

Користуватися авторитетом, користуватися впливом, користуватися підтримкою, користуватися правом, користуватися шанною, користуватися

успіхом, користуватися популярністю; співставляти факти, поступити в університет, поступила інформація, поступила пропозиція.

Варіант III

Нанести шкоду, нанести образу, нанести побої, нанести поразку, нанести шкоду, нанести візит, нанести рану; обумовлено багатьма факторами, зумовлено в колективному договорі; проводити політику, протирічить законодавству, приймати за основу, приймати до уваги.

Варіант IV

Знаходитися в залежності, знаходитися в межах, знаходитися в небезпеці, знаходитися в опозиції, знаходитися в рівновазі, знаходитися в суперечності, знаходитися всередині, знаходитися при владі, знаходитися у відпустці; співпадають думки, слідкувати за виконання доручення.

Завдання 11

Виконайте пропоновані тести.

1. Позначте ряд, в якому всі словосполучення відповідають лексичним нормам:

A вірна вдячність, приймати участь, винести подяку;

B область науки, діюче законодавство, піднімати проблему;

B незрадливий друг, надійний спосіб, правильне рішення.

2. Позначте ряд, в якому всі іменники у формі кличного відмінка мають закінчення **-е**:

A Федір, батько, земля;

B Антон, Ілля, Любов;

B син, Нінель, Андрій.

3. Позначте ряд, в якому всі іменники у формі родового відмінка однини мають закінчення **-а** або **-я**:

A вокзал, парадокс, відділ;

B ривок, квадрат, Китай;

B стрибок, вівторок, цент.

4. Позначте ряд, в якому вказані правильні форми ступенів порівняння якісних прикметників:

А поганий — гірший, найгірший;

Б важкий — важкий, найбільш важчий;

В простий — простіший, самий простий.

5. Позначте ряд, де вказані помилкові форми відмінювання займенників:

А твоєму, чиємусь, моєму;

Б своєму, у їх, собі;

В у них, у нас, у вас.

6. Позначте ряд, де вказані числівники, в яких відмінюється тільки друга складова частина:

А п'ятдесят, п'ятсот, п'ятнадцять;

Б сімдесят, шістдесят, вісімдесят;

В кількасот, кільканадцять, мало.

7. Позначте ряд, де вказані правильно утворені форми дієприслівників теперішнього часу:

А роблючи, сплюючи, кажучі;

Б беручи, виробляючи, сидячи;

В летючи, купуючи, бачучи.

8. Позначте ряд, де вказано правильні форми дієприкметників:

А використовуємий, використаний, використовуваний;

Б написаний, вироблений, згірклий;

В летючий, придбаний, складуваний.

9. Позначте ряд, де в словосполученні допущена помилка в перекладі прийменника «по»:

А по вулиці, по закону;

Б по лінії, видно по очах;

В по формулі, по проханню.

10. Позначте речення, складене без порушення синтаксичних норм:

А Сімдесят один учасників конференції подали матеріали для публікації у збірнику.

Б Завідувач кафедри доповідав про рівень успішності студентів.

В Стихійне лихо завдало підприємству значних збитків.

Варіант II

1. Позначте ряд, в якому всі словосполучення відповідають лексичним нормам:

А особова власність, перший замісник начальника, вирішувати задачу;

Б до головних чинників відносяться, винести догану, прострочування строків;

В протягом тривалого часу, у роботі є певні неточності.

2. Позначте ряд, в якому всі іменники у формі родового відмінка однини мають закінчення **-у** або **-ю**:

А рукопис, перегляд, посібник;

Б вид, склад, синтез;

В аналіз, підручник, стіл.

3. Позначте ряд, де записані числівники, в яких при відмінюванні були допущені помилки:

А сімнадцяти, п'ятьох, однієї;

Б п'ятидесяти, стами, двохстам;

В сімдесяти, сорока, трьомстам.

4. Позначте ряд, де вказані правильні паралельні форми дієприкметників пасивного стану:

А молотий – мелений, початий – почалий;

Б замкнутий – замкнений, колотий – колений;

В кинутий – кинений, погашений – погаснутий.

5. Позначте ряд, де вказані прислівники, що мають ступені порівняння:

А глибоко, вузько, навмання;

Б складно, гучно, солодко;

В дуже, дорого, спересердя.

6. Позначте ряд, де вказаний помилковий варіант перекладу сполучника «так как» (значення причини) з російської мови:

А оскільки;

Б так як;

В тому що..

7. Позначте ряд, де вказаний помилковий варіант перекладу сполук із дієприкметниками:

А лікар-куратор, завідувач відділу;

Б куруючий менеджер, лікуючий лікар;

В менеджер-куратор, командувач армії.

8. Позначте ряд, де вказаний помилковий варіант творення складеної форми ступенів порівняння якісних прикметників:

А самий виразний, найбільш аргументованіший;

Б найбільш вразливий, більш якісний;

В самий складніший, найбільш вигідніший.

9. Позначте ряд, де наведене словосполучення, утворене без порушення принципів граматичного керування:

А задовольняти вимогам;

Б повідомляти науковому керівникові;

В поінформувати вченому секретарю.

10. Позначте речення, складене без порушення синтаксичних норм:

А Більшість акціонерів не пішли на відкриті збори правління.

Б Ми вас поінформуємо про результати тестування.

В Після завершення зборів я обов'язково повідомлю вас про ухвалене рішення.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

**ПРОДУКТИВНІ Й РЕПРОДУКТИВНІ ВИДИ
МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

ТЕМА 1. РЕПРОДУКТИВНІ РІЗНОВИДИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. План як вид запису почутого чи прочитаного.
2. Конспект як вид запису почутого чи прочитаного.
3. Анотація як писемна форма репродуктивної мовленнєвої діяльності.
4. Комп'ютерний переклад.

1. ПЛАН ЯК ВИД ЗАПISУ ПОЧУТОГО ЧИ ПРОЧИТАНОГО

План – заздалегідь передбачена послідовність викладу розглядуваного матеріалу.

Мета складання плану – упорядкування дослідженого, прочитаного чи почутого матеріалу для його подальшого висвітлення у письмовій чи усній формі.

Різновиди планів

Питальний: пункти записуються у вигляді питальних речень.

1. Що таке «процес планування персоналу»?
2. Якими бувають стадії процесу кадрового планування?
3. Які є основні види кадрового планування?

Називний: пункти записуються у вигляді розповідних речень (часто односкладних називних).

Простий

1. Предмет процесу планування персоналу.
2. Стадії процесу кадрового планування.
3. Основні види кадрового планування.

Складний

- I. Предмет процесу планування персоналу.

1. Визначення предмету процесу кадрового планування.
2. Проблема інтеграції кадрового планування в плани організації.

II. Стадії процесу кадрового планування.

1. Визначення впливу стратегічних цілей організації на її окремі підрозділи.

2. Визначення майбутніх потреб.

3. Облік наявних кадрів при визначенні кількості необхідної робочої сили.

4. Методи прогнозування кадрових потреб.

5. Розробка конкретних планів.

III. Основні види кадрового планування.

1. Планування потреб у персоналі.

2. Планування використання кадрів.

3. Планування навчання персоналу.

4. Планування скорочення (вивільнення) персоналу.

Цитатний: пункти записуються як незмінні речення із тексту оригіналу.

1. «Кадрове планування – це цілеспрямована діяльність організації щодо підготовки кадрів, забезпечення пропорційного і динамічного розвитку персоналу, обчислення його професійно-кваліфікаційної структури, визначення загальної і додаткової потреби, контролю за його використанням».

2. «Процес кадрового планування складається з чотирьох базових кроків: а) визначення впливу організаційних цілей на підрозділи організації; б) визначення майбутніх потреб; в) визначення додаткових потреб в персоналі з урахуванням наявних кадрів організації; г) розробка конкретного плану дій з ліквідації потреб в персоналі».

3. «Із виробничо-економічного погляду, кадрове планування – це оцінювана за допомогою суто економічних й організаційних критеріїв

відповідність між працівником і його робочим місцем на певній ділянці праці».

Тезовий: пункти подаються у вигляді тез (сформульована основна думка усієї смислової частини).

1. Повністю ефективним кадрове планування є лише тоді, коли воно інтегроване в загальний процес планування. Як інтегрована складова планування кадрове планування покликане надавати працівникам робочі місця в потрібний момент і в необхідній кількості відповідно до їхніх здібностей.

2. Мережа кадрових вимог ґрунтується на інформації, поданій на розгляд різними відділами організації в світлі доступного персоналу й очікуваних змін. Якщо вимоги мережі позитивні, організаційні заходи – набір, вибір, навчання, розробка. Якщо вимога негативна, має бути відповідне коригування через скорочення виробництва, ранню відставку чи добровільне звільнення.

3. Усі види кадрового планування нерозривно пов'язані один з одним, взаємодоповнюють і коригують заходи, передбачені в тому чи іншому плані.

Етапи підготовки плану

1. Поділити текст на завершені за змістом уривки.
2. Визначити основну думку кожного уривка.
3. Записати основну думку кожного уривка як пункти плану.
4. Відредагувати написаний план. Перевірити:
  - а) чи всі пункти плану рівнозначні за обсягом думки (якщо один із пунктів плану є більшим за обсягом поділити його ще на кілька пунктів; менші за обсягом пункти об'єднати так, щоб вони були рівнозначні за обсягом);
  - б) чи всі головні проблеми тексту відбито в плані;
  - в) чи відповідає логіка плану логіці тексту джерела;
  - г) чи немає граматичних, стилістичних та інших мовних помилок.

Цінність плану полягає в тому, що він допомагає найбільш стисло відтворити в пам'яті зміст джерела, зосереджуючи увагу лише на найголовнішій, найсуттєвішій його інформації.

2. КОНСПЕКТ ЯК ВИД ЗАПИСУ ПОЧУТОГО ЧИ ПРОЧИТАНОГО

Конспект – особливий різновид запису тексту, що ґрунтується на аналітико-синтетичному опрацюванні інформації, яка міститься у першоджерелі.

Під час конспектування слід відбирати найбільш важливий матеріал, систематизувати й узагальнити його, викладати його в логічній послідовності відповідно до змісту вихідного тексту. Конспект повинен характеризуватися змістовою і структурною цілісністю, оскільки за його змістом відновлюється зміст першоджерела.

Етапи підготовки конспекту

1. З'ясувати мету конспектування: який конспект потрібен.
2. Скласти і записати план-програму розроблюваного конспекту.
3. Відібрати інформацію, здійснити її комплексну компресію.
4. Визначити в конспекті основну, найважливішу та найціннішу інформацію.
5. Здійснити самоконтроль, з'ясувати:
  - а) чи всю головну інформацію тексту-джерела відбито в конспекті;
  - б) чи є конспект логічним за будовою;
  - в) чи абсолютно точно наведено цитати, цифрові й фактичні дані;
  - г) чи є нормативним за мовним оформленням текст.
6. Відредагувати за результатами здійсненого самоконтролю зміст, структуру і мовне оформлення створеного конспекту.

3. АНОТАЦІЯ ЯК ПИСЕМНА ФОРМА РЕПРОДУКТИВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація – стисла характеристика видання: рукопису, монографії, статті, книги. Анотація сприяє виявленню особливостей й переваг опублікованих праць, допомагає читачам зорієнтуватися в їх виборі.

Структура тексту анотації

1. Бібліографічний опис: зазначаються вихідні дані (автор, назва, місце і рік видання) в номінативній формі.
2. Основна частина: містить основну тему анотованого джерела, називає основні положення описуваного видання, вказує на його призначення.

Рекомендації щодо написання анотації

1. Перш ніж складати анотацію, необхідно прочитати текст і розділити його на смислові частини.

2. У кожному смислового відтинку виділити основну думку і сформулювати її своїми словами.

3. Назвати основні думки, проблеми, які висвітлює автор, його висновки, пропозиції.

4. Визначити значущість тексту.

Слова і словосполучення, найбільш уживані в анотаціях

Найбільш уживані в анотації форми дієслів: проаналізована (-е, -о, -і), викладена (-е, -о, -і), звернена увага на..., представлена (-е, -о, -і), приділена увага (чому?). узагальнена (-е, -о, -і), висвітлена (-е, -о, -і), відзначена (-е, -о, -і), підкреслена (-е, -о, -і), присвячена (-е, -о, -і), розглянута (-е, -о, -і), зроблена (-е, -о, -і), показується значення (чого?), роль; дана оцінка, оцінена (-е, -о, -і), розкривається сутність (чого?), призначена (-е, -о, -і), доповнена (-е, -о, -і).

Зразки виразів, використовуваних в анотації:

- у книзі досліджується (показано) (що?)...;
- значне місце в роботі посідає розгляд (чого?)...;
- розкриваючи сутність (чого?), автор уперше дав визначення...;
- використовуючи (що?), автор викладає ...;
- наводиться значний статистичний матеріал (про що?)...;
- на значному фактичному матеріалі в книзі показано...;
- у монографії дається характеристика (чого?)...;
- розкриваються основні методологічні положення...;
- дослідження здійснюється через розгляд таких проблем, як...;
- характеризується предмет, мета, завдання (чого?)...;
- в узагальненому й систематизованому вигляді у книзі подано аналіз (чого?)...;
- у статті на основі аналізу (чого?) показано (що?)...;
- у книзі аналізується (що?)...;

- у статті розглядається проблема...;
- основна увага звернена на...;
- у книзі детально висвітлюється (констатується) (що?)...;
- робота завершується оглядом (чого?)...;
- автор дає огляд (чого?) і доходить висновку (що?)...;
- у роботі розглядається значення (чого?)...;
- наведені дані переконливо доводять, що...

4. КОМП'ЮТЕРНИЙ ПЕРЕКЛАД

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій дозволяє користувачам комп'ютерних програм у своїй науковій діяльності активно використовувати засоби комп'ютерного (машинного) перекладу.

Дослідники виділяють такі різновиди перекладів:

- інформативний переклад: загальне ознайомлення зі змістом тексту іноземною мовою;
- точний переклад: детальне ознайомлення зі змістом;
- найбільш точний переклад, юридично засвідчений для офіційних документів.

Як зазначають Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кримець [Васенко 2008: 126], на сьогодні існують три групи засобів комп'ютеризації процесу перекладання (залежно від того, наскільки далеку мету визначають розробники):

- системи автоматизованого комп'ютерного перекладу (КП): призначені для здійснення перекладу без втручання людини;
- автоматизовані системи комп'ютерного перекладу «людина — машина» і «машина — людина» (ЛМП або МЛП): машинний переклад за участю людини-редактора;

- термінологічні банки даних (ТБД): містять лише технічну термінологію, яка постійно оновлюється і поповнюється.

Закордонні комерційні системи комп'ютерного перекладу:

- система англо-російського і російсько-англійського комп'ютерного перекладу STYLUS;

- комплект перекладацьких програм ЛЕКСИКОН;

- серія систем комп'ютерного перекладу SILOD-MULTIS;

- система перекладу текстів Prompt Translation Office.

Українські комерційні системи комп'ютерного перекладу:

- система «Плай»;

- система ПАРС (перекладна англо-російська та російсько-англійська система) (розробник – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»);

- РУМП (російсько-український та українсько-російський комп'ютерний переклад) (розробник – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»).

Проте навіть при використанні найбільш сучасних і найбільш досконалих програм комп'ютерного перекладу етап літературної обробки фахового тексту (речень із дієприкметниками, спеціальними аббревіатурами і термінами, відповідність використаних лексем мікроконтексту і змісту всього тексту) є обов'язковим при остаточному коригуванні готового варіанта роботи.

ТЕМА 2. ПРОДУКТИВНІ РІЗНОВИДИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. Тези як вид мовленнєвої діяльності.

2. Реферат як писемна форма наукової діяльності.

3. Наукова стаття як продуктивний вид наукової діяльності.
4. Рецензія як писемна форма продуктивної наукової діяльності.
5. Курсова робота як продуктивний вид студентської наукової діяльності
6. Кваліфікаційні роботи як продуктивний різновид студентської наукової діяльності
7. Особливості мовного оформлення дипломної і магістерської роботи

1. ТЕЗИ ЯК ВИД МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тези – мовленнєвий жанр, у межах якого текст вибудовується як система стисло сформульованих основних положень.

За характером поданої інформації і за її змістом тези можуть бути продуктивними (оригінальний авторський текст: тези особистої доповіді) і репродуктивними (виклад змісту першоджерела).

Для цього жанру характерні проблемно-інформативний зміст, його компресія (згущеність), системність, лаконічність. У тезовому мовленнєвому творі зазвичай виділяються такі композиційні частини:

- максимально стиснута преамбула (вступ);
- основний виклад;
- завершальна теза.

У тезах не лише називається певне положення, а й логічно і лаконічно висвітлюється розглядувана тема. Кожна теза – це окрема мікротема, що є складовою загальної теми, оформлюється окремим абзацом.

Найбільш поширені в тезах мовленнєві формули	
Початок	відомо, що...;
	варто зауважити, що...;
	при цьому важливо, що...;
	передбачається, що...;

	фахівці визначають своїм завданням...
Основна інформація	автор ставить (визначає) питання...;
	науковець уважає...;
	дослідник характеризує...;
	автор наводить приклад...;
	автор порівнює...;
	автор підкреслює...

Вимоги до складання тез:

- стилістична чистота: не допускається жанрова невизначеність чи комбінування жанрів;
- однорідність мовленнєвого стилю: не припустиме вживання елементів інших стилів.

Способи вираження логічних зв'язків між тезами:

- формальний: за допомогою вставних слів (із значенням послідовності) на початку кожної тези (*по-перше, по-друге*);
- графічний: шляхом нумерування кожної тези.

2. РЕФЕРАТ ЯК ПИСЕМНА ФОРМА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Реферат – це стислий точний виклад сутності певного питання на основі одного або кількох першоджерел; адекватний за змістом виклад змісту первинного тексту.

Реферат може бути репродуктивним (відтворено зміст первинного тексту) і продуктивним (містить критичне чи творче осмислення реферованого джерела).

Репродуктивні реферати поділяють на реферат-конспект (реферат-узагальнення) і реферат-резюме (індикативний реферат).

У рефераті-конспекті міститься узагальнена фактична інформація, ілюстративний матеріал про методи дослідження, отримані результати і можливості їх застосування.

У рефераті-резюме наводяться тільки основні положення, що розкривають тему тексту першоджерела.

До продуктивних рефератів належать реферат-огляд (складається на основі кількох першоджерел, містить зіставлення різних поглядів на одне й те саме проблемне питання) і реферат-доповідь (має розгорнутий характер; крім аналізу інформації першоджерела, у ньому об'єктивно оцінюється стан дослідження порушеної проблеми).

Функції реферату:

- *пошукова*: добір літератури за темою реферату;
- *інформативна*: ознайомлення з матеріалами першоджерела;
- *довідкова*: отримання нових відомостей із досліджуваного питання;
- *індикативна*: передавання певного повідомлення з метою вказівки на певний об'єкт;
- *адресна комунікативна*: передача інформації конкретному адресату.

Ознаки реферату будь-якого виду:

- зміст реферату залежить від змісту реферованого джерела;
- містить точний виклад інформації без викривлення й суб'єктивного оцінювання;
- має незмінні структурні компоненти.

Структура реферату:

- титульна сторінка;
- зміст (план): назви всіх розділів реферату, номери сторінок, з яких починається кожен новий розділ;
- власне текст реферату, викладений із дотриманням усіх вимог до композиційної будови;

- додатки (не обов'язково);
- бібліографічний перелік.

Композиція тексту реферату

1. Вступ: наводяться вихідні дані першоджерела (назва тексту, рік і місце публікації), інформація про автора (прізвище, ім'я, по батькові, фах, науковий ступінь, учене звання), пояснюється назва роботи, аналізується структура першоджерела, чому присвячена; подається перелік основних питань, про які говориться в першоджерелі.

2. Основна частина: аналіз найважливіших, на думку референта, проблем, що розглядаються у вихідному тексті; виклад конкретних результатів чи висновків автора відповідно до змісту реферованого джерела.

3. Загальні висновки: значення усієї теми чи проблеми реферованого тексту.

Етапи підготовки реферату

1. Визначити мету реферування обраного наукового джерела.
2. З'ясувати функції й обсяги підготовлюваного реферату відповідно до його мети й жанру наукового першоджерела.
3. Опрацювати наукове джерело і дібрати інформацію для реферату, застосовуючи різні види читання.
4. Записати план основної частини реферату.
5. Здійснити розподіл опрацьованої та дібраної для основної частини реферату інформації.
6. Оформити реферат письмово.
7. Здійснити самоконтроль написаного реферату на смисловому, структурно-логічному й мовному рівнях.
8. Відредагувати текст реферату за результатами самоконтролю.

Найбільш уживані в рефераті формулювання	
<i>Вступ</i>	
у статті «...», уміщеній у журналі «...» № за ... рік, розглядаються питання (проблеми, шляхи, методи);	
автор статті – відомий (знаний) науковець...;	стаття називається (має назву, опублікована в, під назвою)
<i>Тема статті, загальна характеристика</i>	
тема статті...;	стаття присвячена темі (проблемі, питанню)...
стаття на тему...;	стаття являє...

Найбільш уживані у рефераті формулювання	
<i>Проблема статті</i>	
у статті мова йде про...;	сутність проблеми зводиться до...;
у статті говориться про...;	сутність порушеної проблеми полягає в (чому?)...;
у роботі розглядається (оцінюється, викладається, аналізується) (що?)...;	у праці (розвідці) запропоновано (що?)...
<i>Композиція статті</i>	
стаття ділиться на .... частини;	робота складається із ... частин;
стаття починається з (чого?)...	виклад завершується (чим?)...
<i>Опис основного змісту статті</i>	
у вступі формулюється (що?);	у статті дослідник зупиняється на...;
у вступі дається визначення (чому?);	у статті автор порушує (розглядає, висвітлює) такі проблеми;
на початку статті визначаються (викладаються) мета (завдання);	в основній частині викладається (обґрунтовується) (що?);
далі дається характеристика	в основній частині дається

проблеми (розділів, частин)	узагальнення (науковий опис)
Висновок	
автор доходить висновку;	наприкінці статті підбиваються підсумки (чого?);
дослідник робить висновок;	на завершення автор говорить про...;
автор підбиває підсумки...	сутність викладеного зводиться до...

3. НАУКОВА СТАТТЯ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ ВИД НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукова публікація (із лат. *publicato* – оголошую всенародно, оприлюднюю) – оприлюднення результатів наукової роботи за допомогою преси й розміщення інформації в різних наукових виданнях (газетах, книгах, підручниках).

Основні функції наукової публікації:

- **забезпечення** первинною науковою інформацією суспільства, повідомлення про появу нового наукового знання, передача його в загальне користування;
- **підтвердження** достовірності основних результатів і висновків наукової роботи, її новизни та наукового рівня, оскільки після виходу у світ публікація стає об'єктом вивчення й оцінювання широкою науковою громадськістю;
- **свідчення** про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми;
- **підтвердження** факту апробації та впровадження результатів і висновків наукового дослідження;
- **відображення** основного змісту, наукового рівня й новизни дослідження.

Різновиди статей:

- **стаття-огляд**: подається характеристика джерел з обраної теми

дослідження, які були опубліковані до цього часу; висвітлюється стан наукової розробки порушеної проблеми;

- **стаття-аналіз**: наводяться аналітичні матеріали щодо певних складових обраного наукового дослідження;

- **стаття-узагальнення**: пропонуються висновки й узагальнення за всіма напрямками розроблюваної теми.

Написання наукової статті передусім вимагає чіткого уявлення про рівень розробки досліджуваної теми в науці. Тому й необхідно ознайомитися з основною літературою, що стосується обраної теми. Пошукові цієї літератури допоможуть систематичний та алфавітний збірники, а також різноманітні бібліографічні покажчики. Літературу доцільно записувати на окремі картки чи в зошит, зазначаючи всі дані про працю: прізвище й ініціали автора, назву монографії, статті чи збірника статей, тез, місце, рік видання, назву видавництва, кількість сторінок, стислий зміст або цитати.

Посилює достовірність одержаних результатів комбіноване використання джерел різних типів, але дуже важливо, щоб ці джерела точно відповідали поставленим завданням і співвідносилися з темою наукової роботи. Фактичний матеріал найзручніше записувати на окремих картках із обов'язковим зазначенням джерела (назва твору, журналу, газети, словника й зазначенням номера сторінки). Записаний на картки фактичний матеріал зручно аналізувати, класифікувати. Результати проведених експериментів можуть подаватись у графіках, таблицях, формулах. Без цього неможлива, наприклад, жодна робота природничо-математичного циклу.

Традиційно структуру наукової роботи складають такі компоненти: вступ, основна частина, висновки, перелік використаної літератури. Можливі також перелік умовних скорочень, перелік використаних джерел і додатки.

Наукова стаття – один з основних видів наукової роботи. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження,

висвітлює конкретне окреме питання за темою дослідження, фіксує науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівців.

Наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, які публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у вигляді пам'ятки авторам.

Структура тексту наукової статті

1. Постановка проблеми
2. Доведення актуальності дослідження.
3. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У статті наводяться основні (за останній час) дослідження й публікації, на які спирається автор; сучасні погляди на проблему; труднощі при розробленні зазначеного питання, виділення невирішених питань у межах загальної проблеми, яким присвячена стаття.

Усі посилання на авторитети подаються на початку статті, основний обсяг статті присвячують викладу власних думок: для підтвердження достовірності своїх висновків і рекомендацій не слід наводити висловлювання інших учених, оскільки це свідчить, що ідея дослідника не нова, була відома раніше й не підлягає сумніву.

4. Мета статті.

Висловлюється головна ідея публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює вже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених.

Мета статті впливає з постановки наукової проблеми та огляду основних публікацій із теми.

5. Виклад основного матеріалу.

Виклад змісту власного дослідження – основна частина статті. У ній висвітлюються основні положення й результати наукового дослідження,

особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, програма експерименту, методика отримання й аналіз фактичного матеріалу, особистий внесок автора в досягнення й реалізацію основних висновків.

Створюючи текст наукової статті, слід уникати стилю наукового звіту чи науково-популярної статті. Крім того, недоцільно ставити риторичні запитання: мають переважати розповідні речення; не слід перевантажувати текст цифрами при переліках тих чи тих думок, положень; доцільно починати з нового рядка, відокремлюючи їх одне від одного крапкою з комою. У тексті прийнятним є використання різних видів переліку: *спочатку, на початку, спершу, потім, далі, нарешті; по-перше, по-друге, по-третє; на першому етапі, на другому етапі.*

6. Висновки.

7. Перспективи подальших розвідок.

8. Перелік використаних джерел інформації.

Рукопис статті автор підписує і подає до редакції у двох примірниках: на папері й на електронному носії.

Особливо цінними є статті, опубліковані у фахових наукових виданнях, затверджених ДАК України. Обов'язковою вимогою до наукових публікацій дослідника є відображення в них основних результатів наукової роботи, а також наявність в одному випуску журналу не більше однієї статті автора за темою дослідження.

Кожний дослідник прагне донести результати своєї праці до читача. Підготовка публікації – процес індивідуальний. Одні науковці вважають за необхідне лише стисло описати хід дослідження і детально викласти кінцеві результати. Інші дослідники поступово вводять читача у свою творчу лабораторію, висвітлюють етап за етапом, докладно розкривають методи роботи. Висвітлюючи весь дослідницький процес від творчого задуму до його заключного етапу, підбиваючи підсумки, формулюючи висновки й

рекомендації, учений розкриває складність творчих пошуків. При першому варіанті викладу автор зважає на порівняно вузьке коло фахівців. Такий варіант викладу дає змогу краще оцінити здібності науковця до самостійної науково-дослідницької роботи, глибину його знань та ерудицію.

Суттєвою допомогою в підготовці публікацій стане володіння дослідником певними методичними прийомами викладу наукового матеріалу.

При написанні наукової статті використовують різні **методичні прийоми викладу** наукового матеріалу, зокрема, послідовний, цілісний (із подальшою обробкою кожної частини, розділу) чи вибірковий (частини, розділи пишуться окремо в будь-якій послідовності).

Послідовний виклад матеріалу логічно зумовлює схему підготовки публікації: формулювання задуму й складання попереднього плану; добір і підготовку матеріалів; групування матеріалів; редагування рукопису. Перевага цього способу полягає в тому, що виклад інформації здійснюється в логічній послідовності, що виключає повтори та пропуски. Його недоліком є нераціональне використання часу. Поки автор не закінчив повністю черговий розділ, він не може перейти до наступного, а в цей час матеріал, що майже не потребує чистового опрацювання, чекає на свою чергу і лежить без руху.

Цілісний спосіб – це написання всієї праці в чорновому варіанті, а потім обробка її в частинах і деталях, унесення доповнень і виправлень. Його перевага полягає в тому, що майже вдвічі економиться час при підготовці чистового варіанта рукопису. Разом із тим є небезпека порушення послідовності викладу матеріалу.

Вибірковий виклад матеріалу досить часто використовується дослідниками. У міру готовності матеріалу над ним працюють у будь-якій зручній послідовності. Необхідно кожний розділ доводити до кінцевого результату, щоб при підготовці всієї праці їх частини були майже готові до опублікування.

Кожний дослідник обирає для себе найбільш придатний спосіб для перетворення так званого чорнового варіанта рукопису в проміжний або остаточний.

У процесі *написання наукової праці* умовно виділяють такі *етапи*: формулювання задуму і складання попереднього плану; добір і підготовка матеріалів; групування матеріалів; опрацювання рукопису.

Формулювання задуму здійснюється на першому етапі. Слід чітко визначити мету роботи; окреслити, на яке коло читачів вона розрахована і які матеріали в ній подавати; спрогнозувати теоретичне чи практичне спрямування; продумати, які ілюстративні матеріали необхідні для розкриття її змісту. На цьому етапі визначається назва праці, яку потім можна скоригувати.

На етапі формулювання задуму бажано вибудувати попередній план роботи. Інколи необхідно скласти план-проспект, що відбиває задум праці й відтворює структуру майбутньої публікації.

Підготовка матеріалів пов'язана з ретельним добором вихідного матеріалу: скороченням до бажаного обсягу, доповненням необхідною інформацією, об'єднанням розрізнених даних, уточненням таблиць, схем, графіків. Підготовка матеріалів може здійснюватися з будь-якою послідовністю, окремими частинами, без ретельного стилістичного відпрацювання. Головне – підготувати матеріали в повному обсязі для наступних етапів роботи над рукописом.

Значно полегшує цей процес персональний комп'ютер. Набраний у текстовому редакторі твір можна необхідним чином структурувати. З'являється можливість побачити кожну частину роботи й дослідження в цілому; простежити розвиток основних положень; домогтися логічної послідовності викладу; визначити, які частини роботи потребують доповнення або скорочення. При цьому весь матеріал поступово розміщують у визначеному порядку, відповідно до задуму. Якщо ж комп'ютера немає, то

рекомендується кожний розділ писати на окремих аркушах або картках з одного боку, щоб потім їх можна було розрізати й розмістити у відповідній послідовності.

Паралельно з групуванням матеріалу визначається рубрикація праці, тобто поділ її на логічно підпорядковані елементи – частини, розділи, підрозділи, пункти. Правильність формулювань і відповідність назв рубрик можна перевірити на комп'ютері. За інших умов це можна зробити через написання заголовків на окремих смужках паперу. Спочатку вони розкладаються в певній послідовності, а потім приклеюються до відповідних матеріалів.

Результатом цього етапу є логічне поєднання частин рукопису, створення його чернеткового макету, який потребує подальшого опрацювання.

Опрацювання рукопису складається з уточнення його змісту, оформлення й літературної правки. Цей етап ще називають роботою над чистовим рукописом.

Шліфування тексту рукопису починається з оцінювання його змісту й структури. Перевіряється й критично оцінюється кожний висновок, кожна формула, таблиця, кожне речення, окреме слово. Слід перевірити, наскільки назва роботи й назви розділів і підрозділів відповідають їх змісту, наскільки логічно й послідовно викладено матеріал. Доцільно ще раз перевірити аргументованість основних положень, наукову новизну, теоретичну й практичну значущість роботи, її висновки й рекомендації. Слід мати на увазі, що однаково недоречними є надмірний лаконізм і надмірна деталізація у викладі матеріалу. Допомагають сприйняттю змісту роботи таблиці, схеми, графіки.

Наступний етап роботи – перевірка правильності його оформлення. Це стосується рубрикації посилань на літературні джерела, цитування, написання чисел, знаків, фізичних і математичних величин, формул,

побудови таблиць, підготовки ілюстративного матеріалу, створення бібліографічного опису, бібліографічних покажчиків. До правил оформлення друкованих видань висуваються специфічні вимоги, тому слід керуватися державними еталонами, довідниками, підручниками, вимогами видавництва і редакцій.

Заключний етап – літературне редагування, складність якого залежить від мовностильової культури автора.

Найбільш уживані у науковій статті формулювання		
Мотивація актуальності теми	проблема	перебуває у центрі уваги (у полі зору)...
		заслуговує на особливу увагу...
		посідає важливе місце...
		є актуальною...
		належить до найбільш актуальних...
		цілком не є розв'язаною...
		мало розроблена (недосліджена)...
		дискусійна (не досить розроблена)...
		фрагментарно висвітлювалась у...
		не була об'єктом спеціального дослідження...
	важливо (необхідно)	дослідити (що?)...
		описати (що?)...
		здійснити опис (чого?)
		узагальнити (що?)...
		вивчити (що?)...
		встановити (що?)...
		пояснити (що?)...
		систематизувати (що?)...

		схарактеризувати (що?)...
		дати характеристику (чому?)...
		класифікувати (що?)...
		здійснити класифікацію (чого?)...
		визначити (що?)...
		проаналізувати (що?)...
		з'ясувати (що?)...
		розробити (що?)...
		здійснити експеримент...
		експериментально перевірити (що?)...
		простежити (що?)...
		виявити (що?)...
Стан розроблення проблеми науковій літературі	в	прийнято вважати, що...
		відомо, що...
		на думку (кого?), ...
		згідно з поглядами (позицією) (кого?), ...
		відповідно до концепції (якої? чиєї?)...
		як вважає (хто?), ...
		дослідженням (розробкою) цієї проблеми (цього питання) займалися...
		порушену проблему (питання) у своїх працях розглядали...
		таких поглядів дотримується...
		пропозицію щодо (чого?)... висунув (хто?)...
Мета і завдання статті		нову концепцію (теорію, гіпотезу) (чого?) запропонував (розробив)...
		статтю присвячено питанню...
		мета статті полягає в... (в чому?)...

	метою наукової розвідки є встановлення (визначення, дослідження, виявлення)...
	мета статті – здійснити аналіз (описати, схарактеризувати, визначити, виявити, дослідити)...
	завдання дослідження формулюються...
	автор виконує такі завдання...
	у статті порівнюються (виявляються, вивчаються, досліджуються, розглядаються, з'ясовуються)...
Найбільш уживані в науковій статті формулювання	
Виклад основного матеріалу	є підстави вважати, що...
	результати експерименту дозволяють висунути припущення (гіпотезу) про...
	гіпотетично можна стверджувати, що...
	перевіримо запропоновану гіпотезу...
	однією з найбільш важливих особливостей (чого?)... є...
	об'єкт дослідження характеризується такими особливостями...
	об'єкт аналізу виявляє такі специфічні риси...
	зібраний фактичний матеріал підлягає структуруванню...
	результати виконаного аналізу дозволяють схарактеризувати (згрупувати, класифікувати, узагальнити, уточнити, конкретизувати)...
Висновки	таким чином, проведене дослідження (аналіз) підтверджує, що...
	отже, є підстави зробити такий висновок...
	як підсумок зазначимо, що...

	дані (результати) проведеного дослідження (здійсненого аналізу) дозволяють зробити висновок про...
	сформулюємо основні висновки і рекомендації...
	підсумовуючи сказане, відзначимо (зауважимо), що...
	здійснене (проведене) дослідження (аналіз) дозволяє зробити такі висновки...

4. РЕЦЕНЗІЯ ЯК ПИСЕМНА ФОРМА ПРОДУКТИВНОЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рецензія – це письмовий аналіз певної наукової праці (статті, монографії, дисертації).

Структура тексту рецензії

1. Повна назва статті, посада й прізвище, ім'я, ім'я по батькові автора наукової праці.
2. Стислий опис проблеми, якій присвячена робота.
3. Ступінь актуальності рецензованої праці.
4. Стислий зміст й основні положення рецензованого твору: найбільш важливі аспекти, розкриті автором у статті, вдалість огляду літератури; використання системи доказів; повнота розкриття проблеми; наявність чітких висновків; використання наукового апарату;
5. Загальна оцінка праці, недоліки розглядуваної роботи й висновки рецензента.
6. Рекомендація до публікації чи захисту.
7. Учене звання, науковий ступінь, посада, місце роботи, прізвище, ім'я та ім'я по батькові рецензента, його підпис.

Найбільш уживані в тексті рецензії формулювання	
Автор	у своїй роботі дає детальний аналіз (чого?)...;
	грамотно аналізує (що?)...;
	акцентує увагу на (чому?)...;
	демонструє високий рівень знань у галузі...;
	на конкретних прикладах доводить (що?)...;
	на основі значного фактичного матеріалу розглядає (що?)...;
	звертає увагу на те, що...;
	справедливо зазначає (зауважує)...
	успішно аргументує власний погляд на...;
	запропонував оригінальні ідеї...;
у статті	автор розглядає...;
	аналізуються основні підходи...;
	виявлені й висвітлені основні проблеми...;
	важливим є розгляд...;
актуальність дослідження полягає в...	рецензованого досить детально автор вивчив (схарактеризував, виклав, описав)...
основні моменти використаної автором методології...	матеріал у статті логічно викладений і підтверджений цитатами з авторитетних джерел...;
Особливо відзначимо, що...	рецензована стаття демонструє...;
саме тому в рецензованій роботі значна увага приділяється (приділена)...	джерела, цитовані в рецензованій статті, відбивають сучасний погляд на досліджувану проблему;
позитивним у цій роботі є...	особлива увага в дослідженні (якому?) приділена (чому?)
як позитивний факт можна	матеріал статті ґрунтується на

відзначити те, що...	детальному аналізу;
особливо цікавими є висновки про (що?)...;	на окремий розгляд (оцінку) заслуговують ...;
практичне значення цієї статті полягає в...;	пропонований підхід до розв'язання проблеми...;
розглянута в статті оригінальна концепція...;	рецензовану роботу вирізняють новизна й доказовість низки ідей;
теоретичне значення рецензованої статті полягає в...	стаття виконана на високому науковому рівні, містить ґрунтовні висновки...

5. КУРСОВА РОБОТА ЯК ПРОДУКТИВНИЙ ВИД СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Курсова робота – невелике за обсягом самостійне навчально-наукове дослідження студента із значною реферативною частиною, яке виконується з певного курсу або з окремих його розділів.

Виконання курсової роботи уможлиблює набуття й закріплення таких навичок й умінь:

- самостійно формулювати проблему дослідження;
  - визначати мету, основні завдання, предмет, об'єкт дослідження;
  - здійснювати пошук і добір потрібної наукової інформації;
- аналізувати практичну діяльність різних організацій та їх керівників;
- логічно й аргументовано висловлювати свої думки, пропозиції, робити висновки;
  - правильно оформлювати науково-довідковий матеріал;
  - публічно захищати підготовлену роботу (робити наукові повідомлення, відповідати на запитання, захищати свої погляди)
- [Крушельницька 2003: 109].

Основні етапи виконання курсових робіт:

1. Вибір теми.

2. Складання змісту (плану) роботи.
3. Збирання матеріалу, добір літератури з теми, підготовка й оформлення бібліографії.
4. Робота над змістом курсової роботи, обговорення тексту з науковим керівником.
5. Узгодження остаточного тексту з науковим керівником.
6. Захист курсової роботи [Целуйко 2008: 5].

Студенти мають право вільного вибору теми, однак при цьому слід пам'ятати, що дослідження, здійснене в курсовій роботі, можна продовжити в подальших наукових дослідженнях (у дипломних і магістерських роботах).

Назва курсової роботи повинна бути короткою, відповідати обраній спеціальності й суті дослідження.

Добір літератури – важливий етап самостійної роботи студента, під час якого здійснюється пошук необхідних літературних джерел. Його треба починати з вивчення бібліотечних каталогів (систематичного, алфавітного), реферативних журналів, бібліографічних довідників. Спершу слід ознайомитися з основною літературою з теми (підручники, теоретичні статті), а потім – з прикладною (законодавчі акти, інструктивні матеріали, статті з конкретних досліджень тощо). Опрацювання складних джерел (монографій) треба починати після знайомства з більш простими (підручниками).

У періодичних наукових виданнях (газетах, журналах) містяться найновіші результати фахових досліджень, які варто використати в курсовій роботі. Більш ранні видання включаються лише за наявності в них важливого для роботи матеріалу, не поданого у пізніших виданнях або з об'єктивних і незалежних від студента причин більш нове джерело не можна отримати. Використовуються тільки ті законодавчі акти, нормативні документи, статистичні дані, що є чинними на час написання курсової роботи.

При опрацюванні літератури роблять конспективні записи, виписки з тексту, цитати, цифровий матеріал. Існують два способи фіксування прочитаного матеріалу: *суцільний*, коли в записах послідовно відбивається основний зміст прочитаного джерела, і *вибірковий*, коли фіксується тільки той матеріал, що працює на досліджувану проблему. Особистий внесок студента – автора курсової роботи – полягає в систематизації нових розрізнених даних, отриманих вибірково способом із різних джерел.

Для складання списку використаної літератури й посилань на неї в тексті курсової роботи, треба обов'язково записувати повні бібліографічні дані джерел (детально: Тема 3 «Деякі особливості оформлення наукової роботи»).

Нові поняття й визначення, що трапляються при опрацюванні літератури, слід виписати окремо і за допомогою довідників знайти їх тлумачення [Юрченко 2005: 88].

Наступним етапом після вивчення дібраної літератури є складання плану курсової роботи, який повинен включати: вступ, 3 – 4 взаємопов'язані й логічно побудовані питання, що розкривають тему; висновки. План, самостійно складений студентом, обговорюється з науковим керівником, за необхідності коригується, і після цього затверджується.

Як правило, текст курсової роботи складається з таких частин:

Титульний аркуш, на якому вказується міністерство, назва вищого навчального закладу, факультет, кафедра, тема роботи, форма навчання, курс, група прізвище, ім'я та по батькові студента, науковий ступінь, учене звання наукового керівника, рік написання (див. додаток Б).

Зміст (план), у якому вказується структура роботи: вступ, назви розділів і підрозділів, сторінки, висновок, література, додаток (за необхідності).

Вступ (2 – 3 сторінки), де обґрунтовується актуальність теми, ступінь її розробленості, вказуються основні публікації за обраною темою, формулюються мета й завдання.

При обґрунтуванні теми головне – вказати суть проблеми, з чого й випливає актуальність теми.

В огляді основних публікацій (10 – 15 джерел) акцентується увага на рівень розробленості теми у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, визначаються дискусійні питання й невирішені проблеми. Огляд робіт здійснюється в такій послідовності: роботи, що висвітлюють історію розвитку проблеми; теоретичні роботи, повністю присвячені темі; роботи, в яких тема розкривається частково. В огляді повний бібліографічний опис аналізованих публікацій не наводиться, вказується лише прізвище автора й назва, а в дужках зазначається порядковий номер цієї роботи в списку літератури.

Мета курсової роботи пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також з кінцевим результатом і шляхом його досягнення.

Поставлена мета досягається визначенням і подальшим виконанням конкретних *завдань* дослідження. Перелік завдань, як правило подається за допомогою дієслів (*описати...*, *вивчити...*, *дослідити...*, *уточнити...*, *з'ясувати...*, *виокремити...*, *схарактеризувати...*, *обґрунтувати...*, *встановити...*, *окреслити...*, *подати...* та ін.). Опис розв'язання завдань має становити зміст курсової роботи.

Основний текст складається з розділів і підрозділів (загальний обсяг 15 – 19 сторінок). Кожен розділ або підрозділ повинен містити короткий вступ, опис наявних фактів, проведення дослідження за допомогою обраних методів, висновки, у яких відбита наукова новизна або погляди автора з розглянутих питань.

Висновки є заключною частиною роботи. Це коротке резюме з усього змісту курсової роботи. Воно включає висновки та рекомендації, що

показують ступінь виконання визначених завдань і досягнення мети, окреслених на початку роботи й сформульованих у вступі. Обсяг висновків – 2 – 3 сторінки.

Список літератури. У списку літератури зазначають усі публікації, використані під час підготовки курсової роботи, згідно з чинними правилами (детально: Тема 3 «Деякі особливості оформлення наукової роботи», п. 3 «Особливості оформлення бібліографічного переліку»).

Перед поданням на перевірку й допуском до захисту курсова робота, як і будь-який інший продуктивний вид наукової діяльності, потребує редагування й контролю правильності оформлення текстового матеріалу.

З огляду на те, що такі студентські жанри наукового стилю, як курсова, дипломна й магістерська роботи мають подібну структуру й алгоритм створення, типові мовленнєві формули для їх написання подано в п. 7 «Особливості мовного оформлення дипломної і магістерської роботи».

6. КВАЛІФІКАЦІЙНІ РОБОТИ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ РІЗНОВИД СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дипломна робота – це самостійне кваліфікаційне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання у вищому навчальному закладі з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «спеціаліст».

Дипломна робота в більшості випадків являє собою поглиблену розробку з теми курсової роботи. Написання дипломної роботи має на меті систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності й застосування їх при виконанні конкретних наукових, виробничих та інших завдань; розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження й експериментування; з'ясування питання підготовленості студентів до самостійної роботи в умовах сучасного виробництва.

Підготовка й захист дипломної роботи органічно входять до змісту навчання студента-випускника, забезпечують поглиблення й розширення теоретичних знань із певної проблеми, практичних умінь, удосконалення навичок самостійної роботи, творчої діяльності й наукових досліджень.

Дипломна робота повинна бути актуальною, мати новизну, виконуватися на рівні сучасних досягнень науки й техніки, мати практичну спрямованість, ґрунтуватися на наукових працях, пов'язаних із темою дослідження. Крім того, під час виконання дипломної роботи студент має можливість виявити творчу активність для прийняття нових пріоритетних наукових рішень, узагальнити й розвинути науково-дослідницькі вміння.

У змістовій частині дипломного дослідження студент повинен продемонструвати такі вміння:

- давати чітку характеристику предмета, об'єкта, мети, завдань, методів дослідження, логічно вибудовувати викладення матеріалу, опис і аналіз проведених експериментів;
- здійснювати аналіз монографічної і періодичної літератури з теми;
- давати характеристику історії досліджуваної проблеми чи окремих питань, практичного стану, а також передового досвіду;
- показати вміння працювати із сучасною обчислювальною технікою, виконувати обчислення й аналіз їх результатів;
- застосовувати методи економічної й соціальної ефективності запропонованих заходів;
- узагальнювати результати, обґрунтовувати висновки й практичні рекомендації.

Обсяг дипломної роботи складає 50 – 100 сторінок.

Дипломна робота здебільшого має таку структуру:

- титульна сторінка;
- зміст;

- вступ (3 – 5 с.);
- основну частину, що складається з кількох розділів, поділених на підрозділи (40 – 70 с.);
- висновки (3 – 5 с.);
- список використаних джерел;
- додатки (за їх наявності).

Вступ розкриває ступінь і стан наукової проблеми, її значущість, підстави для розроблення теми. Це формулювання проблеми дослідження, виклад необхідних вихідних даних про предмет, мету і завдання дослідження, що зреалізовується в таких пунктах:

- визначення теми роботи, її обґрунтування;
- визначення мети дипломної роботи;
- окреслення завдань, які необхідно виконати для досягнення поставленої мети;
- визначення теоретичних основ і базових методів дослідження.

Актуальність теми – висвітлюється сутність проблемної ситуації із зазначенням межі між знанням і незнанням про предмет дослідження. Обґрунтування актуальності обраної теми – початковий етап будь-якого дослідження. Те, як автор уміє обрати тему, наскільки правильно він цю тему розуміє й оцінює з погляду своєчасності й соціальної значущості, характеризує його наукову зрілість і професійну підготовленість. Висвітлення актуальності має бути лаконічним.

Мета роботи звичайно тісно пов'язана з назвою роботи й указує, що саме вирішується в дипломній роботі. Наприклад, це може бути оцінювання рівня розвитку, виявлення недоліків і проблем, обчислення нових показників, розробка або поліпшення методики, формулювання програми розвитку, виведення формули, встановлення параметрів або властивостей об'єкта тощо. Процес виконання роботи (вивчення, дослідження, аналіз, виробництво, виготовлення тощо) метою не є.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обирається для вивчення. Інформацію про об'єкт дослідження починають фразою «Об'єктом дослідження дипломної роботи обрано... (повна назва)». Далі подається стисла характеристика об'єкта із зазначенням його основних техніко-економічних показників.

Предмет дослідження має бути в межах об'єкта, предмет і об'єкт співвідносяться між собою як загальне та часткове. Визначення предмета дослідження полягає в з'ясуванні того, які властивості й зв'язки об'єкта треба вивчати.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в зазначенні нових наукових положень, запропонованих особисто автором.

Апробація результатів дослідження зазначається в разі, якщо студент брав участь у наукових конференціях, симпозіумах, круглих столах: вказується назва заходу й зазначається місце й дата його проведення.

Публікації. За наявності друкованих публікацій вказується, у яких збірниках наукових праць, матеріалах конференцій були опубліковані положення дипломної роботи.

Основна частина присвячена розкриттю, деталізації, доказу, аргументації основних положень роботи, які були викладені у вступі тезово. Висвітлюється процес дослідження, подається аналіз та узагальнення отриманих результатів, їхня інтерпретація та пояснення. Ця частина дипломної роботи складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожен розділ починають із нової сторінки. Наприкінці кожного розділу формулюють висновки зі стислим викладенням наведених у розділі наукових результатів, що дає змогу вивільнити загальні висновки від незначущих подробиць. У тексті варто розміщувати необхідний не громіздкий ілюстративний матеріал, що покращить його сприйняття. Великий за обсягом ілюстративний матеріал (схеми, таблиці, графіки), а також матеріали, що не є суттєво важливими для виконання наукового завдання, можуть бути винесені

в додатки. В основній частині дипломної роботи рекомендується активно використовувати сучасні статистичні й економіко-математичні методи аналізу.

Висновки – це підсумкове викладення основного, концептуального змісту роботи, стисле формулювання найважливіших наукових результатів, отриманих у дипломній роботі. Саме тут міститься «підсумкове знання», що виноситься на обговорення наукової громадськості. У висновках слід зробити акцент на якісних і кількісних показниках одержаних результатів, обґрунтувати їхню достовірність, викласти рекомендації щодо їх застосування, вказати шляхи продовження досліджуваної теми, форми, методи її подальшого вивчення, а також конкретні першочергові завдання, які необхідно виконати в перспективі. Висновки і пропозиції повинні бути сформульовані в тезовій формі, чітко, зрозуміло, послідовно за кожним підрозділом роботи. Опис об'єкта, методика дослідження та інший зміст основної частини у висновках не дублюються. У висновки не включаються нові пропозиції, що не були розглянуті й обґрунтовані в магістерській роботі.

Список використаних джерел включає літературу, використану під час написання дипломної роботи, в тому числі урядові документи, статистичні збірники, законодавчі акти. (Правила оформлення списку літератури подані в темі 3 «Деякі особливості оформлення наукової роботи», п. 3 «Особливості оформлення бібліографічного переліку».)

Додатки подаються за необхідності (за наявності великих таблиць, графіків, схем).

Магістерська кваліфікаційна робота виконується на завершальному етапі навчання і є обов'язковою для присвоєння освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Ця робота повинна передбачати проведення наукових досліджень (творчих розробок) із проблем відповідної галузі.

Особа, яка здобула освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр», повинна володіти поглибленими знаннями з обраної спеціальності, уміннями

інноваційного характеру, навичками науково-дослідної (творчої), або науково-педагогічної, або управлінської діяльності, набути певний досвід використання одержаних знань і вміти продукувати (створювати) елементи нових знань для виконання завдань у відповідній сфері професійної діяльності.

До випускників магістратури висувається низка вимог, зокрема магістр повинен:

- перевести одержувані знання в інноваційні технології, перетворюючи нові знання на конкретні пропозиції, демонструючи творчість та гнучкість у застосуванні знань, досвіду і методів;
- володіти методологічними знаннями, уміти аналізувати, оцінювати і порівнювати альтернативи, що стосуються проблеми, генерувати й оптимізувати нові рішення;
- демонструвати компетенції проведення наукових досліджень на сучасному рівні, виконувати натурні й імітаційні експерименти, давати обґрунтовану інтерпретацію отриманих результатів;
- узагальнювати й готувати до публікації результати наукових досліджень;
- прогнозувати вплив рішень, що приймаються, на довкілля й соціум, мати професійну й етичну відповідальність за сталий розвиток суспільства;
- бути готовим до побудови й викладання навчальних курсів залежно від інтересів аудиторії, слухачів з урахуванням їхніх вікових, професійних та інших особливостей;
- мати мотивацію й розуміти необхідність навчання впродовж усього життя, володіти досвідом самостійного одержання знань і підвищення кваліфікації;
- виявляти здатність до роботи в міждисциплінарних командах, уміння адаптуватися до змін, сприяти соціальній згуртованості;

- демонструвати розвинену міжкультурну толерантність і досвід міжкультурної взаємодії;

- мати відповідний рівень усної та письмової грамотності державною й принаймні однією іноземною мовою (переважно англійською), уміти ефективно спілкуватися з колегами, представляти результати своєї роботи у вигляді звітів, статей, рефератів, використовуючи сучасні засоби презентації;

- виявляти підприємницький образ мислення й діяльності;

- керуватися цінностями, необхідними для того, щоб жити в умовах складного демократичного суспільства, бути його відповідальним громадянином, мати необхідні соціальні компетенції [Берко 2010: 12].

Цінність магістерської роботи визначається її науково-дослідною значущістю, а також логічністю, доведеністю, зрозумілим і послідовним викладом матеріалу.

На відміну від дипломної роботи спеціаліста, магістерська кваліфікаційна робота має більш ґрунтовну наукову спрямованість. Оскільки магістерська робота як самостійне наукове дослідження кваліфікується як навчально-дослідна праця, в основу якої покладено моделювання більш-менш відомих рішень, а сам ступінь магістра – це не вчений, а академічний, порівняно з кандидатською дисертацією, випускна робота магістра не містить чітко виділеної наукової новизни дослідження. Виконання магістерської роботи покликане не скільки розв’язувати наукові проблеми, скільки продемонструвати здатність її автора до ведення наукового пошуку, розпізнання професійних проблем, володіння загальними методами й прийомами їх розв’язання.

Магістр повинен уміти:

- обґрунтовувати актуальність і новизну дослідження з теми;
- формулювати мету й завдання дослідження;
- складати план дослідження;

- здійснювати пошук первинної і вторинної інформації із застосуванням сучасних інформаційних технологій;
- обробляти отримані дані, аналізувати й систематизувати їх;
- використовувати сучасні методи наукового дослідження, застосовувати моделі для вивчення соціально-економічних процесів;
- модифікувати наявні методи дослідження й розробляти нові методи, необхідні для дослідження;
- формувати авторські висновки з проведеного дослідження й обґрунтовувати практичні пропозиції;
- оформляти результати дослідження згідно з вимогами, що висуваються, у вигляді наукових звітів, рефератів, статей.

Структура магістерської роботи, як і послідовність її створення, аналогічна дипломній і складається з таких композиційних елементів:

- титульна сторінка;
- зміст;
- вступ;
- основна частина (кілька розділів, поділених на підрозділи);
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки (за їх наявності).

У *вступі* послідовно викладається:

- актуальність теми;
- зв'язок роботи з науковими програмами навчального закладу, регіону;
- мета й завдання дослідження;
- об'єкт і предмет дослідження;
- наукова новизна одержаних результатів;
- практичне значення отриманих результатів;

- апробація результатів;
- публікації.

Кожен з *основних розділів* магістерської роботи повинен містити не менше двох підрозділів. Усі частини цього дослідження мають бути пов'язаними між собою, доповнювати одна одну, наступний матеріал повинен бути органічним продовженням раніше викладеного.

Висновки мають складати приблизно 5% від обсягу тексту рукопису (3 – 5 с.).

У цілому правила оформлення дипломної і магістерської кваліфікаційних робіт збігаються (детально: наступний пункт).

7. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ОФОРМЛЕННЯ ДИПЛОМНОЇ І МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Правильне мовностилістичне оформлення наукової праці засвідчує високий рівень загальної культури її автора, сприяє адекватному сприйняттю викладеного матеріалу серед наукової громадськості. Саме тому мовне оформлення кваліфікаційних наукових робіт потребує особливої уваги. Науковий виклад характеризується використанням термінів, загальнонаукової лексики, притаманних науковому стилю стійких сполук, службових слів і жорсткими нормами синтаксису. Йому не властиве використання емоційно забарвленої, просторічної і розмовної лексики.

Науковому тексту властиві завершеність, цілісність і зв'язність. Для їх утілення наявний вагомий арсенал мовних засобів, за допомогою якого можна:

- **наголосити на чомусь, повернути увагу читача до важливих, на думку автора, моментів:** *особливо важливо вказати тут те що; розгляньмо тепер приклад; перейдімо до питання; навіть; лише; тільки, повернімо увагу до...; зауважимо; зупинімося на...; зупинімося докладніше на...; необхідно зупинитися; необхідно розглянути;*

- **структурувати текст:** вище, нижче; врешті (урешті), зрештою; далі; дечкі додаткові зауваги щодо (стосовно)...; надалі (в подальшому, згодом); наприкінці; перш ніж перейти до..., звернімося до...; потім; разом із тим; розгляньмо; ще раз (знову);

- **висловити оцінку (впевненість або сумнів):** очевидно; очевидно, що; самоочевидно; зрозуміло; напевно, напевне; без сумніву; без сумнівів; безперечно; безсумнівно; безумовно; не викликає сумнівів той факт, що...; не потребує доведення...; цього цілком досить, щоб довести; звичайно; можливо; мабуть; ймовірно; вірогідно; звичайно; зрозуміло; на жаль; певна річ;

- **висловити припущення:** припустімо, що..., тоді; вважаймо (уважаймо), що...;

- **пояснити, уточнити, виділити щось:** тільки; навіть; адже; точніше кажучи; іншими словами; крім того; саме; тобто; йдеться про те, що; як про це йшлося...; зокрема (переважно у сполученні з іменником, уживають для підкреслення, виокремлення чогось з-поміж однотипного); особливо, переважно; здебільшого; при цьому; причому; разом із тим; так само і ...; як-от (сполучник, який уживають переважно при переліку – уточнює, конкретизує сказане раніше);

- **узагальнити, зробити висновок:** отже; таким чином; що й треба було довести; можна зробити висновок про...; у результаті можна дійти висновку, що...; на закінчення є підстави стверджувати (твердити), що...; [здійснений аналіз] дає змогу дійти висновку, що...; сутність викладеного дає підстави твердити про...; на основі цього ми переконуємося в тому, що...; узагальнюючи сказане; наприкінці відзначмо, що...; нарешті...; зі сказаного випливає, що...; з огляду на важливість (переконливість, авторитетність); ці дані свідчать про те, що...; отримані результати свідчать про...; підсумовуючи...; у такий спосіб..., так (у

значенні вставного слова уживають на початку речення, що слугує ілюстрацією, поясненням до попереднього висловлення);

- **розчленувати інформацію:** *по-перше; по-друге; з одного боку; з іншого боку;*

- **вказати на час, послідовність:** *тепер; а тепер; тоді; потім; пізніше (вже); перш ніж (перед тим, як) доводити...; спочатку; насамперед; передусім; щонайперше, якнайперше; спершу; раніше вже йшлося про...; насамперед; почнемо з того, що...; перейдімо до...; перш за все; насамперед; передусім; у першу чергу; ще раз; щойно; на завершення; насамкінець; врешті-решт, зрештою;*

- **відобразити зіставлення й протиставлення частин:** *і; в; проте; аналогічно...; зіставлення засвідчує...; із порівняння виходить...; подібно; порівняно з...; разом із тим; так само, як і..., також; тимчасом, як...; тоді як; у такий же спосіб; як порівняти..., то...; однак; і все-таки; і все ж таки; й з іншого боку; навпаки; не тільки (не лише), а й; таким чином; тоді як; на противагу цьому; показати всупереч (твердженню, положенню, сподіванням);*

- **вказати причину і наслідок:** *адже (сполучник, який уживають на початку підрядного речення, що стоїть після головного); бо (сполучник, який указує на відношення причиновості, що пов'язують головне і підрядне речення, його вживають звичайно на початку підрядного речення, іноді після першого слова в підрядному реченні); до того ж; з цієї причини; завдяки тому, що...; завдяки цьому...; залежно від...; згідно з ...; однак (незважаючи на щось); між тим, інакше, інша справа (річ), що; хоч...та усе ж; попри те; але, як з'ясувалося, бачимо, проте, що; тому; і тому; тому що; тим самим; а отже; значить; внаслідок цього; в такому разі; окрім того..., оскільки..., то...; проте (незважаючи на щось); тим часом...; тимчасом як...; тоді як...; у зв'язку з ...; у результаті...; унаслідок; через те, що; якщо..., то...; втім (утім), а втім (незважаючи на щось);*

- **поєднати частини інформації:** *і; також; тобто; при цьому; при тому; до речі; крім того; більше того; разом з тим; між іншим; понад те; цікаво відзначити, що; інакше кажучи; як було вже зазначено; як зазначалося раніше; як про це йшлося; як було показано; як було доведено; згідно із цим; відповідно до цього;*

- **констатувати відоме або бажане:** *як відомо; як добре відомо; загальновідомо; давно доведено те, що...; дослідження в цій галузі; у наш час; останнім часом; свого часу, в часи; підхід не новий, але...;*

- **цитувати, ілюструвати, наводити приклади:** *за даними [О.Савченка]...; за повідомленням [О.Савченка]...; на думку [О.Савченка]...; наприклад (вставне слово, яке вживають пр. переліку, уточненні, при поясненні слова в реченні: вводить у речення слова, що слугують ілюстрації, пояснення попереднього викладу); прикладом слугує...; такий..., як...; у разі...; як пише (стверджує) [О.Савченко]...; наведемо декілька прикладів...; розгляньмо такі випадки, як-от...;*

- **здійснити критичний аналіз відомого або наявного:** *питання ставиться не вперше; із цієї теми є...; автор розглядає (аналізує, характеризує, доводить, порівнює, за останні роки (останніми роками); зіставляє, з'ясовує, підкреслює, посилається на..., зупиняється на..., розглядає зміст, наголошує на важливості; формулює..., заперечує, стверджує, критично ставиться до чого-небудь, ставить завдання, підтверджує висновок фактами, пояснює це тим, що; причину цього вбачає в тому, що; вважає що; у статті викладений погляд на ..., викладене дискусійне твердження, суперечливі, загальновідомі істини, цінні відомості, експериментальні дані, здійснено спробу довести...; наведені переконливі докази; враховані, взяті до уваги, звернена увага; сутність цього зводиться до того, що; необхідно підкреслити, що; схвалювати, погоджуватися, поділяти погляд, визнавати здобутки, дотримуватися тієї ж думки; відзначати (виявляти) недоліки, критикувати, заперечувати,*

спростовувати, випускати з уваги, суперечити фактам, необґрунтовано твердити, не підтверджувати висновки фактами; можна погодитися з твердженням...; одним із найвизначніших досягнень є, загальноприйнято, звичайно, особливо варто (треба, необхідно) відзначити;

- **обґрунтувати:** *актуальною залишається проблема; привертає увагу той факт, що...; найбільша складність полягає в тому, що...; назріла необхідність; настав час; пропонується новий підхід (метод); метою роботи (розробки) є...; актуальність (новизна) теми (підходу) у тому, що...; основні переваги цього методу полягають у ...; перспективи дослідження полягають у... ; перспективи дослідження зумовлено...;*

- **описати нове:** *у роботі описано; запропонований пристрій (метод) забезпечує; є можливість; маємо змогу; перевага цих методів (обчислень, моделей...) у тому, що; експерименти підтверджують; наші дані спростовують...; у цьому новизна...;*

- **висловити прогноз щодо застосування нового:** *це забезпечує такі основні можливості; ефективне застосування; дозволяє підвищити надійність; успішно використовувати; результати втішні й мають перспективи вдосконалення; експерименти показали високу надійність; моніторинг буде постійним; перспективність очевидна... [Бабич 2005: 564 – 567].*

Наведені слова й мовні звороти сприятимуть уникненню повторення одних і тих самих слів та однотипних словосполучень, оскільки повтори збіднюють стиль викладу. Для урізноманітнення викладу також варто послуговуватися не лише лексичними, а й синтаксичними синонімами, наприклад, використовувати властивість бути синонімами особові й безособові речення (*Ми не погоджуємося... / Важко погодитися...*), складнопідрядні і прості з дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами (*Завдання, які ставляться у вступі, відповідають... / Завдання,*

поставлені у вступі, відповідають...), неозначено-особові й безособові речення (*У статті зазначають, що... / У статті зазначено, що...*).

У науковому стилі рекомендується вживати форму першої особи множини замість першої особи однини «*ми виявили*», «*зауважимо*», «*на нашу думку*», що дозволяє висвітлити свою думку як позицію певної групи людей, наукової школи чи наукового напрямку. Використання такої множини у кваліфікаційних роботах правомірне, однак із метою уникнення манірності й одноманітності викладу слід уникати надмірного вживання і таких форм. Замість них рекомендується використовувати безособові звороти на зразок: «*Видається правомірним*», «*Нелегко погодитись*», «*Неважко помітити*», «*У роботі встановлено (розглянуто, доведено)*» та ін. [Дорошенко 1999: 15]. Використовується також форма викладу від третьої особи (*автор уважає...*).

ТЕМА 3. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ

План

1. Правила цитування.
2. Правила оформлення бібліографічних посилань.
3. Особливості оформлення бібліографічного переліку.

1. ПРАВИЛА ЦИТУВАННЯ

Для підтвердження власної думки або ілюстрації автор може використовувати цитати з праць інших науковців.

Цитата – дослівний уривок із твору, чийсь вислів, що наводиться (письмово чи усно) як підтвердження або заперечення певної думки чи ілюстрації до фактичного матеріалу.

Цитати в статтях використовуються дуже рідко; необхідно сформулювати основну ідею, а після неї в дужках зазначити прізвище автора, який уперше її висловив.

Загальні правила цитування

1. Із великої літери пишеться перше слово після двокрапки, коли цитата подається після слів автора як пряма мова, тобто пов'язується зі словами автора без сполучника й наводиться з початку речення:

Цілком погоджуємося з Г. Цехмістровою, яка зазначає: «Успішне оволодіння навичками дослідження і творчої роботи допомагає молодим науковцям порівняно легко включитися у професійну діяльність, переводити наукові знання у площину практичного використання».

2. Якщо цитата входить до складу речення як його частина у вигляді підрядного речення, то пов'язується з головним реченням сполучником:

Досвід і практика, як стверджує Г. Онуфрієнко, свідчать, що «розширення масштабів наукової роботи у вищих навчальних закладах сприяє тому, що молоді спеціалісти, які приходять на підприємства і мають нові знання в галузі управління і технологій, швидше розв'язують економічні та соціальні проблеми практичної діяльності».

3. Якщо цитата наводиться із середини речення, то вона, як правило, починається з малої літери (у другому випадку після двокрапки ставляться лапки, за ними – три крапки):

Також у зазначеного автора термін клінічна база замінено терміном «місце проведення дослідження».

Порушення засад наукової етики:

- використання чужого тексту без посилання на автора;
- компіляція чужих тез (текст, розроблений на основі запозичених у кількох інших авторів матеріалів без самостійного їх дослідження та обробки);
  - некоректний переклад іншомовного джерела;
  - необ'єктивне цитування (у першоджерелі висловлюється інша думка, але автор статті вибирає лише ті уривки, які ілюструють його тезу, залишаючи поза увагою «непотрібний» текст).

2. ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Залежно від розміщення й функцій розрізняють внутрішньотекстові, підрядкові й позатекстові посилання.

Внутрішньотекстові посилання – це частина основного тексту. У цьому випадку зазначаються лише вихідні дані й сторінка, з якої береться текст. Наприклад: ..... (Толочко В. М. *Управління персоналом фармацевтичних організацій на основі компетенцій: [монографія]* / В. Толочко, Л. Галій. – Х.: Авіста-ВТЛ, 2010. – С. 11).

Підрядкові посилання використовуються в тому випадку, якщо внутрішньотекстові посилання небажані, щоб не ускладнювати процес читання, але водночас полегшити пошук джерел, на які посилається автор. Для зв'язку з текстом використовуються арабські цифри, рідше – зірочки. Якщо посилань більше чотирьох, доцільніше використовувати цифри. При повторних посиланнях повний опис джерела подається тільки в першому випадку. Далі замість назви роботи наводиться умовне позначення, наприклад: «Зазн. пр.», «Цит. пр.» і відповідні сторінки. Наприклад:

Толочко В. М. Управління персоналом фармацевтичних організацій на основі компетенцій: [монографія] / В. Толочко, Л. Галій. – Х.: Авіста-ВТЛ, 2010. – С. 72–73.

Толочко В. М. Зазн. пр. – С. 94.

Якщо посилання на те саме джерело трапляється на одній сторінці кілька разів, то в посиланні використовуються слова «Там само» і зазначається потрібна сторінка. Наприклад:

Толочко В. М. Управління персоналом фармацевтичних організацій на основі компетенцій: [монографія] / В. Толочко, Л. Галій. – Х.: Авіста-ВТЛ, 2010. – С. 34.

Там само. – С. 27.

Якщо в підрядковому посиланні використовується скорочення «див.», то підрядковий опис документа, на який посилається автор, наводиться після двокрапки з великої літери у формі називного відмінка. Наприклад:

.....¹

1. Див.: Толочко В. М. *Управління персоналом фармацевтичних організацій на основі компетенцій: [монографія] / В. Толочко, Л. Галій.* – Х.: *Авіста-ВТЛ, 2010.* – С. 86–87.

У наукових роботах зазвичай використовується наскрізна нумерація посилань – від першого до останнього підрядкового посилання. У рефератах, курсових і дипломних роботах рекомендується застосовувати посторінкову нумерацію.

Позатекстові посилання оформлюються так само, як і підрядкові (за допомогою цифр), але самі посилання наводяться за текстом у вигляді бібліографічного переліку. Наприклад: ..... [2: 36] ([4, 57]), де перша цифра – номер джерела в бібліографічному переліку, друга – номер сторінки в цьому джерелі. Може бути посилання відразу на кілька джерел, тоді всі цифри в квадратних дужках указують на порядкові номери книг у списку літератури й розділяються крапкою з комою, як-от: [23; 79; 67].

3. ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ПЕРЕЛІКУ

Бібліографічний перелік подається наприкінці наукової роботи й відображає використані в роботі чи рекомендовані документи. Інформація про літературні джерела подається тією мовою, якою вони опубліковані. Як заголовок бібліографічного переліку використовують стандартні назви, наприклад: «Список літератури», «Рекомендована література», «Список використаної літератури», «Список рекомендованої літератури», «Література».

Якщо автор дослідження використовував джерела іноземною мовою, то в бібліографічному переліку вихідні дані цієї книги (статті) зазначаються мовою оригіналу: джерело, написане російською мовою, подається в списку разом із джерелами українською мовою, а книги чи статті іншими мовами подаються після цього переліку.

У наукових працях найчастіше використовують такі способи побудови бібліографічних переліків: алфавітний, хронологічний, нумераційний.

Алфавітний список – найпростіший спосіб організації бібліографічного опису. При розміщенні бібліографічного опису враховуються не алфавітне розміщення букв першого слова, а враховуються перші букви окремих слів. При цьому розглядаються усі слова, враховуючи прийменники і сполучники.

Хронологічний список передбачає розміщення бібліографічного опису залежно від хронології опублікування праць. Праці, опубліковані в одному році, розміщуються в алфавітному порядку.

Нумераційний список включає бібліографічні описи в порядку перших посилань в основному тексті на ці документи. Нумераційна побудова полегшує сприйняття основного тексту й спрощує зв'язок переліку з основним текстом.

У бібліографічному переліку інформація подається таким способом:

Один автор

Білоконенко В. І. Організація праці / В. І. Білоконенко. – Х.: ХДЕУ, 2004. – 134 с.

Scholz C. Personal management /C. Scholz. – Muchen: Verlag F. Vahlen, 1993/ – 152 p.

Два автори

Коваленко С. М. Організація освітньої системи фармацевтичного підприємства в умовах інтегрованої системи управління якістю / С. М. Коваленко, Л. Г. Кайдалова. – Х.: Видавництво НФаУ, 2008. – 56 с.

Три автори

Пономаренко В. С.   Управління трудовим потенціалом
/В. С. Пономаренко, В. М. Гинькова, М. М. Салун. – Х: Видавництво ХНЕУ,
2006. – 348 с.

Чотири автори

Методика нормування ресурсів для виробництва продукції
рослинництва /[В. В. Вітвіцький, М. Ф. Кисляченко, І. В. Лобастов,
А. А. Нечипорук]. – К. : НДІ «Украгропромпродуктивність», 2006. – 106 с. –
(Бібліотека спеціаліста АПК. Економічні нормативи).

Без автора

Организация, нормирование и оплата труда: [учебное пособие / под
общей редакцией А. С. Головачева]. – М.: Новое знание, 2004. – 496 с.

Словники

Словник економічних термінів /[за науковою редакцією Т. Р. Кияка]. –
К.: Видавничий дім «KM Academia», 1997. – 264 с.

Стандарти

Графічні символи, що їх використовують на устаткуванні. Показчик
та огляд (ISO 7000:2004, ЮТ) : ДСТУ ІЗО 7000:2004. – [Чинний від 2006-01-
01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. – IV, 231 с. – (Національний
стандарт України).

Дисертації

Бабінцева Л. Ю. Науково-методичне обґрунтування управління
персоналом на фармацевтичних промислових підприємствах в умовах
інформатизації фармацевтичного ринку: дис. ... кандидата фармацевтичних
наук : 01.03.02 / Бабінцева Лариса Юріївна. – К., 2004. – 206 с.

Автореферат дисертації

Галій Л. В. Теоретичні й науково-практичні основи визначення
компетенцій в управлінні персоналом фармацевтичних закладів: автореф.
дис. на здобуття наукового ступеня доктора фарм. наук: спец. 15.00.01

«Технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація»
/Л. В. Галій. – Х., 2011. – 44 с.

Частина книги, періодичного продовжуваного видання

Пономаренко М. С. Деякі аспекти удосконалення діяльності керівника /М. С. Пономаренко, В. В. Огороднік, Янош Сабо //Фармацевтичний журнал. – 2008. – № 5. – С. 17 – 22.

Електронні ресурси

Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті : (підсумки X Міжнар. конф. «Крим-2003») [Електронний ресурс] /Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша //Бібліотечний вісник. – 2003. – № 4. – С. 43. – Режим доступу до журн.: <http://www.nbuv.ua/articles/2003/03klinko.htm>.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Завдання 1

Уважно прочитайте пропонований текст. Поетапно складіть і запишіть різні види планів (питальний, називний (простий, складний), цитатний, тезовий) до наведеного тексту.

Михайло Іванович Туган-Барановський

Український економіст-мислитель світової слави народився 8 (21) січня 1865 р. у дворянській родині в селі Солониківка Куп'янського повіту на Харківщині. Вихованням сина займалася переважно мати, яка мала музикальні здібності, ніжну душу і прагнула, щоб її діти були видатними особистостями. Отримавши початкову освіту в домашніх умовах, середню освіту М. І. Туган-Барановський здобував у 1-й Київській та в 2-й Харківській гімназіях. За свідченнями сучасників, особливу світоглядну роль відіграло його навчання в Київській гімназії з її національно-демократичними традиціями.

У 1884 р. майбутній учений вступив до Харківського університету на фізико-математичний факультет, де спостерігалися відверті прояви українського волелюбства, яке жорстоко переслідувалося імперськими чиновниками. У студентські роки М. І. Туган-Барановський, як він пізніше зізнався, був українським патріотом, за що й був відрахований з університету, який довелося закінчувати екстерном, щоправда, на двох факультетах – фізико-математичному та юридичному.

Уже студентом М. І. Туган-Барановський обрав предметом своїх досліджень економіку. Результатом цих досліджень стала праця «Учення про граничну корисність господарських благ як причину їх цінності», опублікована 1890 р. в московському журналі «Юридический вестник». Вона свідчила про те, що з'явився молодий талановитий учений, який здійснив синтез трудової теорії і теорії граничності, вивівши економічну науку з глухого кута.

Щоб збагнути сенс наукового новаторства Туган-Барановського, потрібно нагадати, що наприкінці ХІХ ст. провідним були, з одного боку, трудова теорія вартості, основи якої заклали економісти-класики А. Сміт і Д. Рікардо і яку К. Маркс довів до абсурду, з іншого, – запропонована К. Менгером теорія граничної корисності. Ці теорії перебували в антагонізмі. Його усунув український економіст.

Молодий український учений довів, що теорія Д. Рікардо чи К. Маркса і теорія К. Менгера взаємодоповнюються: «Менгер і його школа дослідили суб'єктивні причини цінності, Рікардо і його послідовники – об'єктивні», – такий висновок зробив Туган-Барановський.

Здійснений ним синтез, здавалося б, двох протилежних теорій започатковував новий етап розвитку науки, якою була політична економія. Водночас такий синтез запропонував англійський економіст А. Маршалл. Однак його український ровесник, на думку окремих дослідників, здійснив цей синтез із більшою глибиною і науковою естетичністю: наукова глибина й

оригінальність притаманні всім дослідженням Туган-Барановського. 1894 р. опублікував магістерську дисертацію «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і близький вплив на народне життя», що вже на початку ХХ ст. стала науковим бестселером в економічній літературі Європи.

Український економіст, спираючись на всебічний аналіз англійських економічних криз протягом століття, застосував новаторські критерії, оцінки й підходи. Економічні кризи – це таємниче явище капіталізму, їх аналізом займалися багато економістів, у тому числі й К. Маркс. Однак цей аналіз був часто однобічним або виходив із певної доктрини. Щодо Туган-Барановського, то при вивченні економічних криз він вдало поєднав знання з економічної теорії, економічної історії та історії економічної думки. Дослідник проаналізував історію економічних криз, теорію криз і теорію ринку. Тільки в цій триєдності, казав економіст, можна зрозуміти природу економічних циклів, розглядаючи їх крізь призму виробництва, розподілу, обміну й споживання. Нехтування цією триєдністю перешкодило більшості економістів з'ясувати проблеми криз та економічної кон'юнктури.

На основі аналізу економічних криз Туган-Барановський зробив низку фундаментальних для науки й практики висновків. Один із них полягає в можливості «розширення суспільного виробництва при одночасному скороченні суспільного споживання без будь-якого порушення рівноваги між суспільною пропозицією й суспільним попитом».

Щоб збагнути наукову і політичну значущість цього висновку, потрібно нагадати, що на той час марксистичні й соціалістичні доктринери пророкували крах капіталізму, спираючись на «Капітал» К. Маркса, згідно з яким вузькість капіталістичного ринку, спричинена недоспоживанням пролетаріату, призведе до краху капіталістичної системи. Ці утопічні доктрини спростував Туган-Барановський, який твердив: «Капіталістичне господарство не піддається розвалу навіть при величезному абсолютному скороченні народного споживання. Неминучість краху капіталістичного

способу виробництва внаслідок недостатності ринку – цей символ віри не тільки «ортодоксів», але, очевидно, деяких «ревізіоністів» – виявляється звичайнісінькою фантазією».

Нині, на початку ХХІ ст., після того, як численні народи, зокрема український, пережили жорстокі експерименти тоталітаризму, наведені слова Туган-Барановського можна вважати справжнім пророцтвом. На межі ХІХ–ХХ століть, коли марксодоки чекали краху капіталізму, висновки економіста-мислителя були піддані активній критиці. І в тому немає нічого дивного, бо український економіст зняв із п'єдесталу К. Маркса і Ф. Енгельса, довів утопічність їхньої доктрини. Якби український народ пішов за голосом М. І. Туган-Барановського, то його шлях у ХХ ст. не був би таким жертвним, а Україна не стала б лабораторією більшовицьких експериментів.

Своєю теорією криз учений заклав основи інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку, обґрунтував роль держави в керуванні економікою. Ці та інші новаторські підходи сприяли популярності теорії економічних криз Туган-Барановського. Його магістерська дисертація, перекладена німецькою та англійською мовами, стала доступною для західноєвропейських економістів.

На її основі формувалася нова наукова школа економістів, яку у ХХ ст. найповніше представляли австрійсько-американський учений Й. Щумпетер і російський економіст М. Кондратьєв. Останній був студентом Туган-Барановського в Петербурзькому політехнічному інституті. Про це нині мало знають українські економісти, а деякі з них мають тенденцію цей факт замовчувати. Очевидно, дехто досі не може пробачити Туган-Барановському його нещадну критику економічних доктрин марксизму. До речі, австрійський соціаліст К. Каутський уважав Туган-Барановського найглибшим критиком теорії К. Маркса і Ф. Енгельса, назвавши їхній науковий метод діалектичною метафізикою.

Новаторський почерк економіста-класика позначився на всіх його працях. Професор Київського університету М. Столяров ще у 1902 р. довів, що Туган-Барановський підняв економічну науку до рівня теоретичної фізики. Потужний теоретичний потенціал, закладений у його «Соціальній теорії розподілу», яка з'явилася 1913 р. російською і німецькою мовами, здобула позитивний відгук у працях відомих економістів, зокрема Є. Бем-Баверка. Водночас ця теорія викликала критику марксодоксів, бо вона заперечувала концепцію експлуатації пролетаріату.

У пошуках соціального ідеалу майбутнього Туган-Барановський прискіпливо вивчав теорію й практику кооперативного руху, який на початку ХХ ст. мав яскраві здобутки в Україні. Це підтвердили кооперативні з'їзди у Львові (1909 р.) та Києві (1913 р.). У 1916 р. учений видав монографію «Соціальні основи кооперації», яка незабаром стала хрестоматійною і була перекладена багатьма мовами світу. Тож Туган-Барановського можна вважати класиком кооперативної теорії, а водночас організатором кооперативної освіти в Україні. 1918 р. він видавав журнал «Українська кооперація» – найкраще кооперативне видання у світі, на сторінках якого друкувалися розроблені вченим програми з кооперативної освіти.

У період Першої світової війни Туган-Барановський активно досліджував проблеми грошей, грошового обігу та фінансів. Результатом цих досліджень була його праця «Паперові гроші і метал», перевидана в Одесі 1919 р. Узагальнюючи досвід багатьох країн, він піддав науковій критиці теорії грошей своїх попередників, розкрив причини інфляції, вказав на засоби й методи державного регулювання грошового обігу. Учений запропонував свою кон'юнктурну теорію грошей, пов'язуючи її з економічною кон'юнктурою й економічним циклом. Він обґрунтував теорію й умови демонетизації грошового обігу, яка була реалізована в 1976 році.

Новаторська теорія грошей, грошового обігу та грошової політики Туган-Барановського була сприйнята західними економістами, зокрема

Дж. Кейнсом, який зізнавався, що йому імпонує теорія українського вченого. Дж. Кейнс у своїх запозиченнях був набагато чеснішим від Й. Шумпетера, який використовував наукові ідеї Туган-Барановського за посередництвом праць А. Шпітгофа. Це варто мати на увазі, з'ясовуючи наукові новації Туган-Барановського, вплив яких позначився на всіх напрямках економічної думки світу у ХХ ст. Цей вплив не подолано досі.

Він позначився і на розвитку наукознавства завдяки посмертній публікації Туган-Барановського «Вплив ідей політичної економії на природознавство і філософію». У цій праці дане новаторське трактування наукового знання, його системності та взаємозалежності окремих наук, які в сукупності відображають цілісність реального світу. Методологічний підхід Туган-Барановського до моделювання цілісного наукового знання характеризується великим практичним наповненням.

Наведені факти переконливо свідчать про світове значення наукових відкриттів українського економіста, чий праці неодноразово перевидувалися (Ізраїль, 1936 р.; Великобританія, 1954 р.; ФРН, 1969 р.; Японія, 1973 р.).

М. І. Туган-Барановський був міністром економіки Центральної Ради в 1917–1918 рр., він був серед співзасновників Української академії наук, склав соціально-економічну програму її діяльності, уперше в системі академії заснував інститут економічної кон'юнктури, інститут демографії, кафедру економіки України. Учений працював деканом юридичного факультету й завідувачем кафедри політекономії Київського університету. На всіх цих посадах Туган-Барановський відверто демонстрував свій український патріотизм. Він помер у січні 1919 р. у поїзді на шляху Київ – Одеса. У складі урядової делегації УНР він їхав до Парижа на мирну конференцію.

Свій творчий доробок М. І. Туган-Барановський віддав українському народові й усьому цивілізованому людству. Це зобов'язує нас гідно вшанувати й увічнити його ім'я в назвах академічних установ, вищих наукових закладів, площ, вулиць, зокрема в Харкові, Києві, Куп'янську.

Давно назріла потреба й видати твори вченого українською мовою та встановити меморіальні знаки в місцях його перебування (За С. Злупко).

Завдання 2

Ознайомившись із наведеною статтею, складіть тези прочитаного.

Наукова творчість як феномен людської діяльності

Пізнання власне науки є без перебільшення однією з найбільш інтригуючих проблем пізнання. Утім, останнім часом дедалі менше з'являється публікацій з питань евристики, психології, соціології та методології наукової творчості, покликаних допомогти проникнути в її «механізми». Щоправда, в Україні видавалися окремі праці, присвячені проблемам творчості (Б. В. Новиков, О. К. Чаплигін), а також дослідження з гносеології (С. Б. Кримський, М. В. Попович, П. Ф. Йолон, І. З. Цехмістрова). Але як перші, так і другі стосуються загальних питань наукової творчості, а не конкретних евристик підвищення ефективності творчої діяльності. Тому значний інтерес становить рецензована книга, автор якої ініціює всебічний розгляд проблем психології науки.

Дослідник розглядає важливий аспект наукознавчої проблематики – особливості творчої праці в науці і безпосередній вплив на цей процес особистості вченого та його діяльності в наукових групах, наукових спільнотах, а також у суспільстві загалом.

Обравши соціально-психологічний аспект для аналізу окресленого кола питань, автор удається до структуризаційного підходу. Системності уявлення про сучасну психологію науки він досягає передусім завдяки застосуванню нової моделі соціально-психологічного знання. Вона має шість рівнів: внутрішньоособистісний, рівень особистості вченого, малої наукової групи, наукової організації, наукової спільноти, суспільства. Вектор дослідження зорієнтований від особистості до суспільства, тобто в напрямі зростання соціальності об'єкта.

Важливим аспектом дослідження соціально-психологічного знання про науку став аналіз його стадійної структури. Основними компонентами наукової діяльності, незмінними стосовно її рівнів, є, на думку дослідника, інформаційна підготовка, генерування, перевірка, оформлення й поширення наукових ідей. У книзі також показано специфіку прояву цих стадій на кожному рівні. На стадійну структуру розвитку ідеї впливають різноманітні соціально-психологічні процеси: знання «знімається» з об'єктів, і тому воно об'єктне й об'єктивне, але водночас знання соціально сконструйоване й трансформується під час сприймання, оцінювання, осмислення.

Автор аналізує існуючі погляди на проблему як у російськомовній, так і в англійській літературі. Феноменологічний метод дав змогу представити різні стани психології, соціології, інші чинники творчості вченого, які виявилися в тому чи тому науковому дослідженні. Величезна кількість конкретних прикладів увиразнює для читача всю складність і нелінійність творчого процесу діяльності вченого на рівні особистісного мислення, пізнавальної діяльності в наукових спільнотах чи в національному масштабі. Зокрема, частина, присвячена стану науки в сучасному російському суспільстві, де розкривається вплив ментальності на розвиток науки, є одним з найцікавіших розділів книги.

Унаочненню теоретичних побудов автора сприяють подані після кожного розділу таблиці, які акумулюють значний обсяг представленої в ньому інформації.

Рецензована праця, без сумніву, буде корисною для студентів і молодих дослідників, які прагнуть присвятити своє життя науці. Водночас усім своїм змістом книга переконує: навчитися науково-творчій діяльності за підручниками неможливо, бо творчість завжди має особистісні риси. Вона унікальна як феномен людської діяльності.

Автор акцентує увагу й на необхідності забезпечити підтримку людям науки, створювати такий соціально-психологічний клімат, який сприяв би

науковому розквіту, що стане потужним імпульсом для розквіту суспільства загалом. Адже нині наука є головним важелем цивілізаційного прогресу. Зрозуміло, чому з такою гіркотою звертається автор до читача в передмові: «Наука в сучасному суспільстві нагадує знедоленого батька, чадо якого, змужнівши та розбагатівши, забуло, кому воно зобов'язане життям та благополуччям». Ці слова характеризують передусім ситуацію в Росії, але печальна метафора відповідає стану науки і в Україні та в інших країнах пострадянського простору.

Щодо кожної книги, якою б цікавою вона не була, завжди виникають певні зауваження, побажання. На наш погляд, у роботі, присвяченій соціальній психології науки, варто було б розглянути питання особистісного рівня творчості вченого в контексті умов глобалізації, сучасних інформаційних потоків, а також звернути увагу на так звану проблему «інтелектуального капіталу» тощо. Загалом же книга А. В. Юревича – важливий внесок у сучасне наукознавство. Адже вона не лише глибоко та всебічно розкриває низку важливих проблем, а й ставить нові запитання (*За Л. Рижко*).

Завдання 3

Ознайомтеся з пропонованою статтею. За результатами прочитання складіть:

- а) конспект-схему наведеного тексту;
- б) реферат-резюме поданої статті;
- в) реферат-конспект пропонованого матеріалу.

Федір Матвієнко-Гарнага – видатний український економіко-географ і економіст

Постать ученого Федора Матвієнка-Гарнаги маловідома або й зовсім невідома сьгоднішньому поколінню. Пройшовши через складні історичні обставини життя і творчої діяльності, Ф. Т. Матвієнко-Гарнага залишив

велику економіко-географічну спадщину, яка потребує ґрунтовного вивчення й узагальнення.

Життєвий шлях і науковий доробок Ф. Матвієнка-Гарнаги зовсім не досліджені. Нам відомі деякі монографії й статті вченого, присвячені проблемам теорії економіко-географічної науки, дослідження з економічної географії українських земель, а також актуальних проблем економічного розвитку України. Значним є внесок ученого в утвердження й розвиток географічної освіти в Україні. У 1929 р. він написав у Харкові й опублікував в Одесі навчальний посібник для вищих шкіл «Нариси з економічної географії України», а в 1930 р. в Харкові учений підготував до друку і видав посібник «Краєзнавство і краєзнавча робота».

В Україні немає наукових досліджень, присвячених вивченню життєвого шляху й творчого доробку Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги. З метою більш глибокого аналізу досягнень у розвитку вітчизняної економіко-географічної думки 20–30-х рр. минулого століття ми звертаємося до досліджень і публікацій самого Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги.

Своєю науковою діяльністю Ф. Т. Матвієнко-Гарнага зробив значний внесок передусім в економічну географію. У 1929 р. побачила світ його праця «Нариси з економічної географії України», яка була дозволена Державним науково-методологічним комітетом Наркомосвіти УРСР до використання як посібник для вузів. У передмові до посібника автор чітко визначив його завданням дослідження проблем методології економіко-географічної науки й економічної географії України.

Проаналізувавши вступ до монографії «Нариси з економічної географії України», можна побачити, що автор не відходить від ідей революції і «будівництва нового соціалістичного ладу». Але поглядом із сьогодення ми можемо прочитати між рядками вступу просте прагнення до гармонії в українському суспільстві, до покращення добробуту українського народу.

Двадцять років минулого століття характеризуються спадом у розробці теоретичних основ економічної географії, оскільки на цей час припадає трансформація економіко-географічних досліджень у галузево-статистичний напрям, який сформувався ще в дореволюційні роки.

Монографія Ф. Т. Матвієнка-Гарнага є дослідженням з теоретичних основ і прикладних питань економічної географії України, здійсненим на етапі згортання більшовиками політики українізації, яку раніше самі ж і проголосили, та початку репресій проти всіх, хто обстоював національні позиції.

Надзвичайно вагомий внесок у розвиток теоретичних основ української економічної географії здійснив саме Ф. Т. Матвієнко-Гарнага. У вступі до «Нарисів...» учений зазначав, що у вітчизняній географічній літературі наявна незначна кількість робіт, присвячених методології економіко-географічної науки. І у зв'язку із цим він окремим розділом виділяє завдання, предмет і методологію економічної географії, в якому детально студіює проблему взаємовідносин природи і суспільства, пропонує визначення економічної географії на основі аналізу поглядів інших учених, аналізує думки про предмет і методи економіко-географічних досліджень.

Щоб дати повне теоретичне обґрунтування економічній географії, Ф. Т. Матвієнко-Гарнага звертається до думок інших учених, які досліджували методологічні основи цієї галузі знань, ураховує наявні наукові досягнення й по-своєму визначає предмет економічної географії. Учений, зокрема, зупиняється на аналізі поглядів російських науковців С. В. Бернштайн-Когана та О. А. Костянтинова.

Ф. Т. Матвієнко-Гарнага зазначає, що економічна географія перебуває в стані «початкового нагромадження», а тому думки дослідників щодо її змісту не збігаються. Одні вчені відносять її до економічних дисциплін, а інші – до природничих наук. З огляду на це Ф. Т. Матвієнко-Гарнага окремо розкриває природні й суспільні фактори розвитку й розміщення галузей господарства.

Таким чином, Ф. Т. Матвієнко-Гарнага доходить висновку, що до предмета економічної географії необхідно відносити не тільки суспільні чи тільки природні фактори, а сукупність (систему) цих процесів і явищ. Хоча, на думку вченого, економічна географія вивчає факти природничого й соціального характеру, «вона підходить до них [чинників] зі специфічного погляду й розглядає властивості цих фактів за особливим критерієм – значенням їх як витворчих чинників господарства; вона є наукою про господарчі чинники, а не події».

Завданням економічної географії, на думку Ф. Матвієнка-Гарнаги, є встановлення системи взаємозалежності природних і суспільних факторів, їх впливу на галузі господарства певної території. І тому дослідник виділяє світову економічну географію, яка вивчає загальні принципи зв'язку між чинниками розвитку галузей господарства і самим господарством та місцеву (регіональну) економічну географію, що покликана, за переконаннями Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги, пояснювати як загальні принципові чинники впливають на місцеве господарство.

У «Нарисах...» Ф. Т. Матвієнко-Гарнага дає географічну характеристику природних факторів, що визначають умови формування й територіального розміщення галузей господарства, а також розкриває вчення про економіко-географічне районування та пропонує схему районування України. У спеціальній частині автор дає детальний опис фізико-географічних й економіко-географічних особливостей кожного району за таким планом, який є планом комплексної географічної характеристики території: клімат, ґрунти, рослинний і тваринний світ, корисні копалини, добробут населення, сільське господарство, рівень розвитку промисловості, відносини району з іншими регіонами України.

Окремо вчений зупиняється на економіко-географічній характеристиці сільського господарства, галузей промисловості, транспорту й торгівлі.

Отже, саме в праці «Нариси з економічної географії України» Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги економічна географія як наука в Україні остаточно отримала своє методологічне обґрунтування, відображене в категоріях «предмет», «завдання», «класифікація», «теорія», «чинник розміщення», «закон», «принцип» і т. д. Ф. Т. Матвієнко-Гарнага розглядає економічну географію в регіональному й теоретичному аспектах. У загальній частині дослідження він чітко визначає вплив закону географічної зональності на формування й розміщення галузей господарства.

Слід відзначити напрацювання ученого щодо теоретичного обґрунтування основ економіко-географічного районування території України: особливу увагу він приділив сільськогосподарському районуванню території. Дослідник знову звертається до аналізу відомої літератури, присвяченої проблемам теорії й практики районування, й характеризує спроби такого районування за окремими напрямками (природними особливостями, суспільними умовами, спеціалізацією сільського господарства та наявністю енергетичних ресурсів у районі).

У межах районістичного напрямку своїх досліджень Ф. Т. Матвієнко-Гарнага характеризує теоретичні напрацювання природничого районування в економічній географії, розкриває погляди академіка П. Тутковського, професорів А. Єрмолова, О. Скворцова та тих дослідників, які відкидали вплив природних чинників в економіко-географічному районуванні (проф. О. Челінцев), а також районування за системою господарства (проф. І. Бруцкус).

Ф. Т. Матвієнко-Гарнага доходить висновку, що «єдиного універсального показника [критерію районування] в різноманітності структур сільського господарства, як і промисловості, не може бути». І тому пропонує свій критерій: класифікувати галузі господарства для виділення економічних районів за таким планом: характер продукції галузі, система виробництва, соціально-економічний стан господарства.

Розкривши попередній досвід районування території України, зокрема за природними ознаками, що його склав академік П. Тутковський, та ботаніко-географічними ознаками (районістична схема А. Фоміна), Ф. Т. Матвієнко-Гарнага пропонує свою схему економіко-географічного районування території України, виокремивши в ній вісім районів: Правобережне і Лівобережне Полісся, Правобережний і Лівобережний лісостеп, Північно-Східний район, Промисловий район, Хліботорговельний та Надчорноморський райони.

Ф. Т. Матвієнко-Гарнага звертає також увагу на галузеву характеристику господарства України. Прикладами цього можуть бути праці «Вугляно-рудно-металургійний район УСРР» (1930 р.) та «Цукрова промисловість України за п'ятирічним планом» (1931 р.).

Характеризуючи економіко-географічні особливості вугільно-металургійного регіону України, учений фактично вивчає економічну географію Донецького регіону. При цьому він визначає «вугляно-рудно-металургійний» район і виокремлює його серед інших районів УРСР. Автор зупиняється на описі природних умов і ресурсів та сільського господарства району через аналіз чинників, що формують природні особливості регіону, та визначає їх вплив на розвиток і розміщення галузей сільського господарства. Ф. Т. Матвієнко-Гарнага характеризує видобувну і обробну галузі промисловості Донбасу й робить висновки стосовно економічного значення цього економічного району в господарській структурі України.

Монографія Ф. Матвієнка-Гарнаги «Цукрова промисловість України за п'ятирічним планом» може стати прикладом фундаментального дослідження галузі суспільного господарства і для нинішніх дослідників, адже вченому вдається настільки структурувати матеріал, що фактично він формулює план економіко-географічної характеристики галузі господарства. Ф. Т. Матвієнко-Гарнага починає дослідження цієї важливої для економічного розвитку України галузі господарства з детального огляду

історії її формування. Далі вчений пропонує економіко-географічну характеристику галузі через врожайність і цукристість буряку, основні центри його переробки, а завершує дослідження аналізом географії ринку цукру в Україні.

У своїх дослідженнях Ф. Т. Матвієнко-Гарнага приділяє увагу й вивченню природно-ресурсного потенціалу країни. Зокрема, монографія «Підземні багатства України» (1930 р.) присвячена детальній географічній характеристиці мінерально-сировинної бази України.

Отже, крім теоретичних аспектів економіко-географічних досліджень, Ф. Т. Матвієнко-Гарнага приділяє значну увагу дослідженню галузей господарства України. Проте йому вдалося вивчити й описати лише декілька галузей, оскільки його наукова діяльність припала на кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст., коли українізації на українських землях у складі тоталітарної імперії було навішено ярлик «буржуазного націоналізму». Розвиток науки почав штучно гальмуватись, а боротьба з прихильниками заборонених радянською цензурою певних галузей наукового пізнання набула жорстоких форм. Певно, саме ця радянська цензура не дозволила Ф. Т. Матвієнку-Гарназі завершити свої дослідження, хоча б з огляду на те, що вчений викладав результати своїх досліджень (а це по суті були «достиження народного хозяйства СССР») тільки українською мовою.

Ф. Т. Матвієнко-Гарнага був одним з відомих українських економістів, особливо у сфері шляхів і засобів нагромадження капіталу та проблем формування державного бюджету. Нам відомо лише декілька статей ученого, присвячених актуальним проблемам економічного розвитку України. Наприклад, «Восстановление и воспроизводство основных капиталов госпромышленности Украины в связи с налогами и сборами в ней» (Хозяйство Украины, 1925, №5), «Бюджет і господарство України» (Земельник, 1925, №8–9).

Центральною проблемою економічних досліджень Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги є дослідження методів нагромадження капіталів у промисловості та механізм її оподаткування. Студіювання цієї проблеми вчений називає інтуїтивною, оскільки немає ринкових показників обліку основних капіталів промисловості. Мета Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги – визначити ефективність функціонування промисловості України та вплив на неї постійного втручання держави. На основі аналізу наявних статистичних даних найбільших промислових підприємств України, які репрезентували наявні на той час галузі господарства УРСР, учений доходить висновку, що «при низькому коефіцієнті використання основних капіталів достатньо великі відрахування на їх відновлення стануть великим тягарем, що буде перекладений на вартість продукції, а роль податків у відновленні капіталів мізерна, є лише два шляхи для залучення в дію основних капіталів – бюджетне фінансування і підвищення продуктивності праці».

Ця проблема економічного розвитку України відображена також у статті «Бюджет і господарство України». Називаючи бюджет «дзеркалом державного господарства», Ф. Матвієнко-Гарнага ставить завдання ознайомитися з бюджетом УРСР і СРСР, при цьому він детально зупиняється на характеристиці «господарств публічно-правового порядку, державних і місцевих бюджетів». Учений розкриває структуру надходжень загальнодержавного, республіканського й місцевих бюджетів. Стаття містить велику кількість статистичних даних, у яких жодна цифра не залишилася поза увагою дослідника: усі вони систематизовані й оформлені у вигляді оригінальних таблиць. У висновку до статті Ф. Т. Матвієнко-Гарнага зауважує, що «питання бюджету дуже складне, щоб його можна було висвітлити на сторінках журнальної статті. Ми його тільки порушили й від культурної боротьби радянської громадської думки залежить його остаточне вирішення».

Завершуючи цей короткий огляд економіко-географічної й економічної спадщини Ф. Т. Матвієнка-Гарнаги, хочемо наголосити на актуальності й необхідності детального дослідження його наукового доробку, адже та велика кількість інформації, зібрана й описана вченим, має бути узагальнена й залучена до широкого використання вченими-географами (*За С. Шевчук*).

Завдання 4

Уважно прочитайте пропонуваний текст. Визначте його різновид і схарактеризуйте за структурними й змістовими ознаками.

Толочко В. М. Управління персоналом фармацевтичних організацій на основі компетенцій: [монографія] /В. М. Толочко, Л. В. Галій. — Х.: Авіста-ВЛТ, 2010. – 180 с.

Ефективне виконання обов'язків з належного фармацевтичного забезпечення пов'язане з наявністю та розвитком у спеціалістів фармації певних компетенцій. Автори монографії запропонували методологію визначення компетенцій спеціалістів фармації, на основі якої побудовані моделі компетенцій ключових посад фармацевтичної галузі. Опрацьовано використання створених моделей у здійсненні добору, оцінювання, професійного навчання персоналу фармацевтичних організацій.

Монографія є результатом наукових досліджень за темою докторської дисертації «Теоретичні та методичні основи визначення компетенцій в управлінні персоналом фармацевтичних організацій», виконаної на кафедрі управління та економіки фармації Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації НФаУ.

Призначено для спеціалістів, які працюють у фармацевтичних організаціях, науковців і студентів вищих фармацевтичних навчальних закладів, фахівців з управління персоналом.

Завдання 5

Напишіть анотацію до пропонуваної статті.

«Економічна енциклопедія» та українські економісти

Давно помічено, що зрілість тієї чи тієї галузі науки, у тому числі й економічної, чималою мірою визначається рівнем фундаментальних монографій, підручників і, звичайно, енциклопедій. У цьому контексті українська економічна наука сягнула значних вершин, бо в останні роки опубліковано чимало узагальнюючих досліджень і новаторських підручників. Знаковою подією в цьому ряду можна вважати й видання тритомної «Економічної енциклопедії» за редакцією С. В. Мочерного.

В анотації до її першого тому зазначається, що це «перша в Україні за всю її історію оригінальна тритомна енциклопедія вітчизняних учених-економістів» (Т. 1. – С. 5). Така смілива самооцінка відразу спонукає до зацікавленого аналізу матеріалу, запропонованого в енциклопедії. Очевидно, згодом такий аналіз буде проведено з усією науковою об'єктивністю. Та оскільки він пов'язаний з великим обсягом праці, то поки що обмежимося лише оцінкою відображення на сторінках тритомника української економічної думки.

Отже, заявлено, що це перше видання такого роду. Здавалося б, маємо підстави очікувати, що воно містить якнайповнішу інформацію про українських економістів. Бо де ж її шукати, як не в українській «Економічній енциклопедії»? Та, на жаль, уже перше ознайомлення з її матеріалами викликає подив. Тут знехтувано багатьма українськими економістами, у тому числі й зі світовою славою. Скажімо, читач мав би довідатися про економічний світогляд мислителя античності з Подніпров'я Анахарсія (VI ст. до н. е.), на якого посилалися Платон і Арістотель, Сенека і К. Маркс, С. Оріховський-Роксолан та І. Франко. Але енциклопедія його обминула. Не згадуються й автор твору «Україна irredenta» Юліан Бачинський, представники Київської школи в політичній економії Олександр Білімович, Афіноген Антонович, Микола Бунге, Дмитро Піхно, Григорій Цехановецький та інші відомі економісти. Тим часом їхньому внеску в економічну науку тут мали б бути присвячені окремі статті. Це стосується й потужної української

кооперативної думки, яку персоніфікували Микола Левитський, Сергій Бородаєвський, Борис Мартос, Юліан Павлиновський, Євген Храпливий та інші теоретики й організатори кооперативного руху.

Зовсім не зрозуміло, чому в «Економічній енциклопедії» немає розповіді про українського економіста Івана Вернадського (1821–1884) – засновника теорії потреб, яка нині посідає гідне місце в курсі економічної теорії. До того ж Івану Вернадському принесло європейську славу його дослідження з історії італійської економічної думки. Натомість в енциклопедії міститься розлога розповідь про його славетного сина – Володимира Вернадського, засновника вчення про ноосферу (але ж не економіста!). Таке «заміщення» викликає подив. Чим воно зумовлене – важко збагнути.

Поза увагою залишився і Всеволод Голубничий (1928–1977), який був одним із засновників теорії порівняльних економічних систем і тим самим добре знаним у світі економістом.

Факти, які свідчать про нігілістичне ставлення до українських економістів, можна було б наводити й далі. Та досить зазначити, що в першому й другому томах (понад 1700 сторінок тексту великого формату) вміщено інформацію лише про чотирьох з них, про що вже висловлювалася критика одразу після виходу цих томів. Може, з огляду на неї в третьому томі буде висвітлено погляди аж п'яти представників економічної думки України. Це можна б вважати певним поступом, якби не одна суттєва деталь: економічні погляди українських мислителів висвітлюються переважно з марксодоксальних позицій. Так, наприклад, І. Огородник зарахував Григорія Сковороду до послідовників діалектично-матеріалістичного напрямку (Т. 3. – С. 399), незважаючи на те, що цей напрям виник у середині XIX ст., а економічний світогляд Г. Сковороди можна розглядати тільки в контексті економічної думки другої половини XVIII ст. Причому його концепція «Божественної економіки» перегукується з «Багатством народів» Адама

Сміта. На тлі європейської економічної думки того часу стають зрозумілими й економічні погляди українського мислителя.

Мабуть, спираючись на публікації про І. Франка часів тоталітарного періоду, М. Павлишенко та І. Топішко, які, схоже, ніколи не досліджували економічні твори письменника, подали його погляди, по-перше, украї збіднено, по-друге, знову ж таки в марксистських методологічних схемах (Т. 3 – С. 849–850). Після ознайомлення з їхніми тлумаченнями доводиться зробити висновок, що вони зовсім не обізнані з Франковими економічними й філософськими працями, які не ввійшли до двадцятитомного й п'ятдесятитомного видань творів письменника.

У такому самому контексті поданий і економічний світогляд Тараса Шевченка, автор статті про якого І. Огородник зарахував його до революціонерів-демократів, як це узвичаїлося в тоталітарні часи. Український національний геній постає тут в образі демократа-людинолюба, який не надто переймається проблемами економічного, соціального й технічного поступу. Чітко окреслена в Т. Шевченка українська перспектива та його господарська модель не були розкриті в «Економічній енциклопедії».

Дещо свіжіше викладено зміст економічних поглядів видатного українського економіста Євгена Слуцького, про якого розлогу статтю написала Л. Горкіна. Тут визначено творчий доробок дослідника, його внесок у світову економічну науку, але все ж не подолано стереотипні уявлення. З тексту випливає, що значення вченого обмежується, так би мовити, українським і російським простором. Його навіть названо учнем російського економіста М. Кондратьєва, що суперечить історичним фактам. І виходить, начебто Євген Слуцький, якого шанує весь науковий світ, був не економістом-новатором, а лише одним із талановитих послідовників маржиналізму (Т. 3. – С. 402–406).

Ще більше такий підхід виявився у висвітленні наукових досягнень економіста-мислителя Михайла Туган-Барановського. Пишучи про нього,

Л. Горкіна не вирвалася з полону оцінок австрійсько-американського економіста Й. Шумпетера, який назвав українського вченого «найкращим слов'янським економістом» (Т. 3. – С. 699). Виходить, що М. Туган-Барановський не піднявся до рівня світової економічної наукової класики? До того ж визначення «слов'янський» нібито позбавляє вченого батьківщини. Тим часом М. Туган-Барановський був справжнім українським патріотом. Зокрема, він обіймав міністерську посаду в Українській Центральній Раді. За це М. Туган-Барановському дорікав його учень М. Кондратьєв, якого названо «всесвітньо відомим ученим». А самого М. Туган-Барановського зараховано до «найвидатніших теоретиків», правда, тільки в галузі кооперації й лише у Східній Європі (Т. 3. – С. 701). Незважаючи на те, що М. Туган-Барановський першим у світовій науці здійснив синтез трудової теорії й теорії граничності, розробив нові теорії (економічних циклів, розподілу), написав праці з теорії кооперації, які відомі в усьому світі, – все це, мовляв, лише окремі наукові пошуки, а не система новаторських концепцій та ідей. І формулюється висновок, що М. Туган-Барановський «власної політекономічної системи не створив» (Т. 3. – С. 700). І це сказано про наукову спадщину українського вченого-економіста світової слави, який своїми новаторськими теоріями впливав на економічну науку протягом усього ХХ ст.

Більшість статей про українських науковців в «Економічній енциклопедії» написано з позицій меншовартості. Досить порівняти оцінки спадщини українських економістів з тим пафосом, яким пройняті статті про зарубіжних економістів. Крім того, українська економічна думка тут представлена лише дев'ятьма персоналіями. Тим часом в «Экономической энциклопедии. Политическая экономия» (Москва, 1972–1980. Т. 1–4) міститься інформація про наукову творчість тридцяти п'яти українських економістів. Як бачимо, навіть редактори й автори цієї енциклопедії, виданої за радянських часів, поставилися до українських економістів з більшою

повагою, ніж відповідальний редактор «Економічної енциклопедії», що вийшла в незалежній Україні.

Щоправда, цей суттєвий недолік С. В. Мочерний спробував компенсувати статтею «Українська економічна думка», яка справляє враження невдалих запозичень з уже відомих публікацій інших дослідників. На рахунок автора статті можна віднести хіба що намагання звинуватити окремих українських економістів в антимарксизмі та в інформаційній неточності. Усе багатство української економічної думки головний редактор «втиснув» у три сторінки «Економічної енциклопедії» (Т. 3. – С. 720–722).

Отже, український читач не може довідатися із цієї енциклопедії про наукові здобутки вітчизняних економістів усіх часів, а чужоземець на її основі може зробити висновок, що українці не здатні до самостійного економічного мислення. Особливо прикро, що у виданні зовсім немає інформації про економічні інституції та економістів сучасної України. Було б вельми доцільно за рахунок скорочення розлогих статей про зарубіжних учених умістити хоча б стислу інформацію про відомих економістів – академіків НАН України.

У російській «Экономической энциклопедии» комуністичної доби знаходимо розповіді про наукові надбання українських академіків І. І. Лукінова, А. А. Чухна, М. Г. Чумаченка, С. М. Ямпольського та інших. А в «Економічній енциклопедії», виданій у незалежній Україні, немає матеріалів про вітчизняних економістів-академіків, не кажучи вже про докторів економічних наук.

Усесвітньо відомий український учений-мислитель Михайло Драгоманов твердив, що нація, яка не шанує своїх видатних особистостей, не може називатися цивілізованою. А Іван Франко підкреслював, що нехтування національними цінностями є національним відступництвом. А нам залишається з прикрістю констатувати: майже на трьох тисячах сторінок першого в незалежній Україні енциклопедичного видання з економіки не

представлені належним чином світові й національні цінності української економічної думки (За С. Злупко).

Завдання 6

Уважно ознайомтесь із пропонованим документом. Проаналізуйте його з погляду структурної організації тексту.

Рецензія

на рукопис

«Порядок підготовки до видання навчально-методичної літератури»

(автори: І. С. Гриценко, С. В. Огарь, І. І. Светочева,

Є. Я. Левітін, О. М. Котенко)

Сучасний стан забезпечення навчальною й навчально-методичною літературою вищої школи, зважаючи на об'єктивні чинники, не можна назвати задовільним. Тому актуальним є створення методичних рекомендацій «Порядок підготовки до видання навчально-методичної літератури».

У рецензованому рукописі розглядаються важливі етапи підготовки навчальних і методичних видань, наведені науково-методичні вимоги до підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій, детально схарактеризований порядок надання Міністерством освіти і науки України навчальним виданням відповідного грифу.

Крім того, у рукописі подається перелік супровідних документів і зразки їх оформлення.

Матеріал рукопису поданий доступно й виважено, на належному науковому рівні.

Уважаємо, що пропонований рукопис буде корисним для викладачів вищої школи, і рекомендуємо його до друку як методичні рекомендації.

Головний редактор

видавництва «Золоті сторінки»

А. М. Миколюк

Завдання 7

Уважно опрацюйте пропоновану статтю. Напишіть рецензію на прочитаний матеріал.

На «перехресті» економіки і права

Наш час генерує дедалі більше суспільно-економічних проблем, для успішного розв'язання яких потрібні дослідження на стику різних наук, де відбувається їх взаємодоповнення й взаємозбагачення. Саме таким міждисциплінарним «перехрестям» стала сфера економіко-правових досліджень. Тут з'являється чимало новаторських підходів, формуються нові концепції й конкретні програми державного регулювання економіки. І справді, видатна роль в усій цій масштабній діяльності в нашій країні належить відомому вченому-юристу, заслуженому діячеві науки і техніки України, доктору юридичних наук, професору, академіку Національної академії наук України та Академії правових наук України В. К. Мамутову.

Народився В. К. Мамутов 30 січня 1928 р. в Одесі. Юридичний інститут закінчив у Свердловську. Там же розпочав свою професійну діяльність у Державному арбітражі при виконкомі Свердловської обласної ради.

За шість років роботи на цій ділянці Валентин Карлович добре опанував законодавство, вивчив характер господарських спорів, а також економічні, організаційні та юридичні причини, що їх викликають. За цей час він розглянув не менше 10 тисяч спорів між підприємствами, будівельними й іншими організаціями. Практика в Держарбітражі визначила сферу його наукових інтересів – розв'язання правових проблем економіки. Уже 1954 року в журналі «Радянська держава і право» В. К. Мамутов публікує свою першу наукову статтю, а ще через два роки захищає дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук.

Із 1956 р. трудова й наукова діяльність В. К. Мамутова тісно пов'язана з Донеччиною. Він очолював юридичні відділи Міністерства будівництва

підприємств вугільної промисловості УРСР, Донецького раднаргоспу, Міністерства вугільної промисловості УРСР. Під його керівництвом упродовж 1958–1965 рр. працювала правова секція техніко-економічної ради Донецького раднаргоспу, яка відіграла важливу роль у розвитку вчення про правову роботу в народному господарстві. У її діяльності брали участь не лише працівники промисловості й будівництва Донбасу, а й відомі юристи з Москви, Києва, Харкова, Дніпропетровська, Ростова-на-Дону. Поглиблений розвиток досліджень у цій сфері й підготовка кваліфікованих кадрів зробили Донецьк місцем постійного проведення науково-практичних конференцій і семінарів з проблем правового регулювання господарської діяльності. Правова секція раднаргоспу започаткувала формування донецької школи господарського права й Донецького економіко-правового науково-навчального центру, які відіграли визначну роль у розвитку юридичної науки й освіти.

Досліджуючи проблеми покращення відносин підприємств з вищими господарськими органами управління, правового регулювання «горизонтальних» і «вертикальних» відносин, реалізації норм права, Валентин Карлович у 1965 р. захистив докторську дисертацію.

Із 1966 р. він працює заступником керівника й завідувачем економіко-правового сектора Донецького відділення Інституту економіки АН УРСР, а також директором Громадського інституту економіко-соціологічних досліджень Донецької обласної ради профспілок. У 1969 р. стає заступником директора з наукової роботи й завідувачем відділу економіко-правових проблем Інституту економіки промисловості АН УРСР, створеного на базі відділення Інституту економіки. Важко переоцінити внесок В. К. Мамутова в організацію цього інституту в регіоні, де на той час працювали один доктор економічних і один доктор юридичних наук.

У 1972 р. ученого обирають членом-кореспондентом, а в 1988 р. – дійсним членом Академії наук УРСР. У січні 1992 р. згідно з постановою

Президії АН УРСР він організує та очолює Інститут економіко-правових досліджень. Тут починають функціонувати аспірантура й докторантура, спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських і докторських дисертацій з юридичних та економічних наук.

Наукові дослідження В. К. Мамутова – це новий міждисциплінарний напрям у сучасному суспільствознавстві, який розвинувся на базі теорії господарського права. Ця теорія стала також основою утвердження й розвитку вчення про правову роботу в народному господарстві. Господарсько-правова спеціалізація була введена у вищих навчальних закладах. Теорія господарського права допомагає розв’язувати проблеми правового забезпечення змішаної економіки, її державного регулювання, регіонального управління, вдосконалення господарського законодавства й практики його застосування. Поняття «економіко-правові проблеми», «економіко-правовий підхід» увійшли в науковий обіг і широко використовуються в літературі.

В. К. Мамутов – один з ініціаторів формування нової наукової й навчальної дисципліни: організація правової роботи в народному господарстві. Суть обґрунтованої вченим і його колегами концепції полягає в тому, що правова робота в народному господарстві не ототожнюється з діяльністю юридичної служби, а розглядається як органічна складова господарювання й реалізується всіма підрозділами господарського апарату. Вона спрямована на реалізацію норм права і є частиною механізму правового регулювання. Юридична ж служба виступає головним виконавцем і безпосереднім організатором цієї роботи, забезпечує її ведення на професійному рівні. Сприяючи зміцненню законності в господарських відносинах, правова робота тим самим допомагає розв’язувати економічні проблеми, підвищувати ефективність виробництва. На основі виконаних під керівництвом В. К. Мамутова й за його особистою участю досліджень

підготовлено цикл методик, інструкцій, положень, що знайшли відображення в нормативних актах і використовуються на практиці.

Учений обґрунтував ідею чіткої регламентації обов'язків і встановлення вищого господарського органу перед підлеглими йому підприємствами, що входять у відповідну систему. Ця ідея була закріплення в Законі «Про підприємство».

Істотне значення мають також дослідження, спрямовані на пошук важелів посилення зацікавленості господарських органів і трудових колективів у підвищенні ефективності виробництва. У цій сфері великий резонанс одержали теоретичні та прикладні розробки з проблем відповідальності в господарських відносинах, удосконалення управління постачанням продукції, регламентації оцінки результатів господарської діяльності. Розроблено методики й визначено порядок порівняння ефективності роботи трудових колективів та їх стимулювання.

Праці цього циклу сприяли виробленню концепції оцінювання діяльності підприємств не просто за виконанням виробничих планів, як це тривалий час практикувалося, а за рівнем ефективності виробництва, ступенем наближення до найвищих досягнень у відповідній сфері діяльності. Усебічно обґрунтовано положення про те, що оцінювання є необхідним компонентом управління, основою заохочення та відповідальності й створює разом з ними ядро системи стимулювання. Теоретичні й прикладні розробки з оцінювання й порівняння результатів діяльності трудових колективів використано в ряді галузей промисловості, їх покладено в основу Донецької комплексної системи управління впровадженням передового досвіду, яка набула поширення й дала значний економічний ефект.

Ця проблема не втратила актуальності й сьогодні, в умовах перехідної економіки. В останні роки багато уваги приділяється так званому рейтинговому оцінюванню. Ця назва – данина моді. Насправді ж ідеться про те саме порівняльне оцінювання, необхідне для наявних і потенційних

контрагентів, акціонерів, покупців. Воно допомагає правильно визначати доходи й прибуток при обчисленні податків, аналізувати господарську діяльність аудиторами.

Про важливість гласної громадської оцінки діяльності господарських структур свідчать численні скандали, які час від часу виникають на цьому ґрунті і не лише у нас, а й у США, де в останні роки деякі великі корпорації були звинувачені в ошуканстві акціонерів і всього суспільства. Тепер рейтинги найбільших підприємств почали постійно публікуватися і в Україні, і в Росії (наприклад, у журналі «Експерт»).

Валентин Карлович створив цикл робіт з проблем регіонального управління, з правових питань технічного прогресу, правового забезпечення автоматизованих систем керування, упровадження передового досвіду, планування, участі трудящих в управлінні виробництвом, родинної оренди в сільському господарстві, рекреаційного забезпечення промисловості.

Але головними для нього все-таки залишаються проблеми права стосовно господарської діяльності, адже саме життя диктує необхідність поставити правову науку на службу господарському будівництву. Господарсько-правовий підхід уже дав змогу розкрити, вивчити й певною мірою розв'язати проблему прав підприємств. У межах так званого цивілістичного підходу, який раніше домінував у юридичній науці, цією проблемою взагалі не займалися, обмежуючись уживанням поняття «юридична особа». Тому надзвичайно актуальним завданням стала розробка питання про правовідносини підприємств з органами господарського управління, про обов'язки й відповідальність вищих органів перед підприємствами, про захист інтересів підприємств від сваволі цих органів і ряд інших актуальних проблем.

Важливим досягненням стало те, що господарське право було внесене до переліку наукових юридичних дисциплін, розгорнулася підготовка науково-педагогічних кадрів за цією спеціальністю. Дослідження на стику

економічної та юридичної наук сприяли їх взаємопроникненню й взаємозбагаченню. На основі господарського права сформувалися нові наукові та навчальні дисципліни: правова робота в народному господарстві й арбітраж (господарсько-процесуальне право). Були видані підручники з господарського права та з арбітражного процесу, розпочалася активна підготовка юристів для роботи в народному господарстві.

Господарське законодавство одержало визнання як одна з найважливіших галузей. Якісно змінився статус органів державного арбітражу, перетворених у ході реформ останніх років спочатку на арбітражні, а згодом – на господарські суди.

Істотним є внесок В. К. Мамутова і в систематизацію господарського законодавства. Він був одним з укладачів посібників, де вперше здійснено оригінальну систематизацію численних нормативних актів про господарські права підприємств і міністерств, а також співавтором реформаторських проектів Основ господарського законодавства і Господарського кодексу, що готувалися у 70-80-х роках.

Протягом 1991–2002 рр. учений, виконуючи доручення Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, керує роботою з підготовки проекту Господарського (Комерційного) кодексу України. Під час розгляду проекту у Верховній Раді України на основі кількох його глав розроблені й прийняті окремі закони.

Особливо вагомий внесок учений зробив у наукове обґрунтування створення вільних (спеціальних) економічних зон (СЕЗ), а також мережі територій пріоритетного розвитку (ТПР) у Донбасі. У 1997–1998 рр. Валентин Карлович працює у складі робочої групи Кабінету Міністрів України зі створення СЕЗ і ТПР, де бере участь у підготовці відповідних нормативно-правових актів. Згодом його вводять до ради зі спеціальних економічних зон і спеціального режиму інвестиційної діяльності в Донецькій області. Створення СЕЗ і ТПР сприяло поживленню економічних процесів.

В. К. Мамутов – автор більш як 500 наукових праць, у тому числі 20 монографій, 4 підручників для вищих навчальних закладів. Під його керівництвом захищено понад 30 кандидатських і докторських дисертацій.

Загальна спрямованість діяльності вченого та її вплив на розвиток науки й підготовку кадрів вищої кваліфікації дають підстави говорити про Донецьку школу господарського права, яка утверджує нерозривний зв'язок юридичних досліджень з господарською практикою. З ініціативи В. К. Мамутова на базі Інституту економіко-правових досліджень НАН України створено наукову раду з економіко-правових проблем розвитку міст України. Тут працює також координаційне бюро Академії правових наук України з проблем господарського і комерційного права.

Фундаментальні дослідження й прикладні розробки Валентина Карловича широко відомі в наукових колах. Він регулярно бере участь у міжнародних наукових форумах, виступає на міжнародних конференціях, читає лекції в Росії, Чехії, Болгарії, Польщі, Німеччині. Наукова й практична діяльність академіка В. К. Мамутова сприяє підвищенню рівня правової культури, підвищенню престижу юридичної служби в народному господарстві.

Наукова й науково-організаційна діяльність В.К. Мамутова відзначена орденом Дружби народів, медаллю «За доблесну працю», почесними грамотами Верховної Ради України. У 2002 р. Донецька міськрада присвоїла вченому звання «Почесний громадянин міста Донецька». А з нагоди 75-річчя за видатні особисті заслуги перед українською державою в розвитку наукових досліджень у сфері правового регулювання економіки Указом Президента України вчений нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня.

75-річний ювілей Валентин Карлович зустрів у розквіті творчих сил. Він щедро передає свої ідеї, величезний досвід і знання молодим дослідникам. Водночас у нього багато нових масштабних творчих планів і

здумів. А це означає, що попереду – не менш актуальні дослідження й вагомій фундаментальній розробці (*За О. І. Амошею*).

Завдання 8

Уважно прочитайте пропонований уривок наукової статті. Визначте, який структурний елемент тексту статті ілюструє наведений смисловий відтинок.

Варіант I

Незважаючи на унікальність проектної діяльності та постійні зміни умов реалізації, складових, параметрів, результатів при виконанні кожного нового проекту, все ж можна говорити про можливість вироблення певних процедур, документування яких може свідчити про створення стандарту управління проектами. Як правило, наявність і дотримання стандартів управління проектами рівня підприємства гарантує високий рівень якості виконання цих проектів. Необхідно також зауважити, що практика створення власних методик і керівництв з управління проектами є широко розповсюдженою у відомих західних компаніях, таких, як Oracle, IBM, PricewaterhouseCoopers, Andersen Consulting, SAP AG, Siemens та ін. (*За Я. М. Деренською*).

Варіант II

Незважаючи на велику кількість наукових праць та значні досягнення в галузі обґрунтування теоретичних засад управління ІК, питання щодо його оцінювання й формування, аналізу реального стану його використання на ФП залишилося поза увагою дослідників (*За О. В. Козиревою*).

Варіант III

Аналіз наявного в аптеках придатного обладнання показав, що низка аптек, що виготовляють лікарські форми, не має спектрофотометрів. Тому було вирішено з'ясувати, чи можна контролювати якість виготовлених екстемпоральних лікарських форм з етакридину лактатом в умовах аптек за

допомогою методу титриметричного визначення та якими валідаційними характеристиками він характеризується (За А. Ю. Бочкарьовою).

Завдання 9

Сформулюйте мету статті на запропоновану тему:

а) «Побудова корпоративної системи управління проектами в умовах менеджменту якості»;

б) «Особливості оцінювання й управління інтелектуальним капіталом на вітчизняних фармацевтичних підприємствах»;

в) «Опрацювання системи збалансованих показників маркетингу фармацевтичної оптової фірми».

Завдання 10

Виправте помилки в пропонованому бібліографічному переліку. Запишіть правильний варіант.

Перелік використаних джерел інформації:

1. Моделювання поведінки фармацевтичних виробників і посередників на вітчизняному ринку / Б.П. Громовик, В.О. Борищук, О.О. Кухар // Вісник фармації. — 1999. — № 1. — 101—103 с.

2. Л. П. Дорохова Порівняння оптових фармацевтичних підприємств з використанням бінарних оцінок параметрів логістичного обслуговування аптечних закладів // Вісник фармації. — 2009. — №1 (57) — С. 54-57.

3. Крикавський Є.В. Навчальний посібник «Логістичні системи» /Є. В. Крикавський, Н. В. Чернописька — Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009.- 264 с.

4. Мнушко З.М. Розвиток логістичного моделювання діяльності оптових фармацевтичних підприємств на фармацевтичному ринку / З.М. Мнушко, С.А. Куценко, Л.П. Дорохова // Фармац. журнал: С. 3—7, №5, 2005.

5. Управління якістю та елементи системи якості. Частина 2. Настанови щодо послуг : ДСТУ ISO 9004 - 2 - 96. — [Чинний від 01-07-1997]. — К. : Держстандарт України, 1997. — 22 с. — (Державний стандарт України).

6. Чухрай Н. Логістичне обслуговування. — Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. — 292 с.

Завдання 11

Відредагуйте анотацію.

Анотація

У статті визначені об'єкти, суб'єкти та методи проведення атестації персоналу промислових фармацевтичних підприємств в умовах впровадження менеджменту якості. Розроблено алгоритм проведення атестації, в основу якого покладений процесний підхід до управління персоналом. Пропонується комплексна система атестації та оцінки персоналу

Ключові слова: персонал, фармацевтичне підприємство, управління персоналом, атестація персоналу.

Завдання 12

За назвою статті визначте об'єкт та предмет дослідження:

«Розроблення процесної моделі системи управління якістю для фармацевтичного підприємства на прикладі ЗАТ НВЦ «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод»».

Завдання 13

Виконайте пропоновані тести.

Варіант I

1. Укажіть репродуктивні види мовленнєвої діяльності:

A наукова стаття, рецензія;

B план, реферат;

B конспект, анотація.

2. Позначте, які види планів виділяють науковці:

A питальний, розповідний, окличний;

B питальний, називний, тезовий;

B запитальний, цитувальний, оповідний.

3. Позначте композиційну частину реферату, де викладають аналіз найважливіших розглядуваних проблем:

А висновки;

Б вступ;

В основна частина.

4. Укажіть правильне визначення анотації:

А особливий різновид запису тексту, що ґрунтується на аналітико-синтетичному опрацюванні інформації, яка міститься в першоджерелі;

Б стисла характеристика видання: рукопису, монографії, статті, книги;

В стислий точний виклад сутності певного питання на основі одного або кількох першоджерел; адекватний за змістом виклад змісту первинного тексту.

5. Позначте, які види наукових статей виділяють сучасні дослідники:

А стаття-резюме, стаття-конспект, стаття-огляд;

Б стаття-огляд, стаття-аналіз, стаття-узагальнення;

В стаття-опис, стаття-схема, стаття-аксіома.

6. Позначте структурні елементи наукової статті в їх логічній послідовності:

А постановка проблеми, засновок, аналіз останніх публікацій, виклад основного матеріалу, висновок;

Б постановка проблеми, актуальність розвідки, мета статті, основний виклад, висновки;

В постановка проблеми, актуальність розвідки, аналіз останніх публікацій, мета статті, виклад основного матеріалу, висновки, перспективи подальших досліджень, перелік використаної наукової літератури.

7. Позначте фрази, що вживаються в текстах наукових статей:

А робота завершується оглядом..., у монографії дається характеристика...;

Б автор акцентує на..., як позитивний факт можна відзначити те, що...;

В проблема фрагментарно висвітлювалась в.., відповідно до концепції...

8. Укажіть правильне визначення рецензії:

А невелика за розміром наукова праця, присвячена одній темі й розрахована на фахівців відповідної галузі;

Б мовленнєвий жанр, у межах якого текст вибудовується як система стисло сформульованих основних положень;

В письмовий аналіз певної наукової праці (статті, монографії, дисертації).

9. Позначте способи оформлення бібліографічного переліку:

А внутрішньотекстовий, позатекстовий, підрядковий;

Б алфавітний, хронологічний, нумераційний;

В алфавітний, пагінаційний, позатекстовий.

10. Укажіть правильно оформлений варіант бібліографічного джерела:

А О. М. Микитюк Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект): [монографія] /Микитюк О. М. – Х.: ОВС. – 2001. – 254 с.

Б Микитюк О. М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект): [монографія] /О. М. Микитюк. – Х.: ОВС, 2001. – 254 с.

В Микитюк О. М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект). – Х., 2001. – 254 с.

11. Визначте правила оформлення хронологічного списку літератури:

А при розміщенні бібліографічного опису враховуються не алфавітне розміщення букв першого слова, а враховуються перші букви окремих слів;

Б розміщення бібліографічного опису залежно від часу опублікування праць.

В передбачає бібліографічні описи в порядку перших посилань в основному тексті на ці документи.

12. Укажіть групи засобів комп'ютеризації процесу перекладання:

А інформаційна система автоматизованого перекладу, автоматизована система точного перекладу;

Б система автоматизованого комп'ютерного перекладу, термінологічні банки даних;

В точна система автоматизованого перекладу, автоматизована система комп'ютерного перекладу «машина – машина».

Варіант II

1. Укажіть продуктивні види мовленнєвої діяльності:

А наукова стаття, рецензія;

Б план, реферат;

В конспект, анотація.

2. Позначте, які види конспектів виділяють науковці:

А інтегральний, розгорнутий, стиснутий;

Б вибірковий, детальний, оглядовий;

В деталізований, лаконічний, монографічний.

3. Укажіть функції реферату:

А пошукова, довідникова, підсумкова;

Б інформативна, довідкова, індикативна;

В комунікативна, дезінформуюча, відбіркова.

4. Позначте фрази, що вживаються в текстах анотацій:

А робота завершується оглядом..., у монографії дається характеристика...;

Б автор акцентує увагу на..., як позитивний факт можна відзначити те, що...;

В проблема фрагментарно висвітлювалася в..., відповідно до концепції...

5. Укажіть правильне визначення наукової публікації:

А це стислий точний виклад сутності певного питання на основі одного або кількох першоджерел; адекватний за змістом виклад змісту первинного тексту;

Б оприлюднення результатів наукової роботи за допомогою преси й розміщення інформації в різних наукових виданнях (газетах, книгах, підручниках);

В мовленнєвий жанр, у межах якого текст вибудовується як система стисло сформульованих основних положень.

6. Визначте функції наукової публікації:

А пошукова, інформативна, індикативна;

Б забезпечення первинною науковою інформацією, підтвердження достовірності основних результатів наукової роботи;

В довідкова, підтвердження факту впровадження результатів наукового дослідження.

7. Укажіть фрази, що вживаються в текстах рецензії:

А проблема належить до найбільш актуальних...; прийнято вважати, що...;

Б автор справедливо зауважує, що...; основні моменти використовуваної автором методології...;

В сутність порушеної проблеми полягає в...; в основній частині дається узагальнення...

8. Позначте порушення наукової етики, які допускають при цитуванні праць різних дослідників:

А використання чужого тексту з посиланням на його автора, некоректний переклад іншомовного джерела;

Б об'єктивне цитування, компіляція чужих тез;

В використання чужого тексту без посилання на його автора, компіляція чужих тез.

9. Позначте різновиди бібліографічних посилань:

А алфавітні, хронологічні, нумераційні;

Б внутрішньотекстові, позатекстові, підрядкові;

В внутрішньотекстові, хронологічні, пагінаційні.

10. Укажіть правильно оформлений варіант бібліографічного джерела:

А Г. С. Онуфрієнко Науковий стиль української мови: [навчальний посібник] /Онуфрієнко Г. С. – К.:ЦНЛ. – 2006. – 312 с.

Б Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: [навчальний посібник] /Г. С. Онуфрієнко. – К.:ЦНЛ, 2006. – 312 с.

В Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. – К.: 2006. – 312 с.

11. Визначте правила оформлення нумераційного списку літератури:

А при розміщенні бібліографічного опису враховується не алфавітне розміщення букв першого слова, а перші букви окремих слів;

Б розміщення бібліографічного опису залежно від часу опублікування праць.

В передбачає бібліографічні описи в порядку перших посилань в основному тексті на ці документи.

12. Укажіть групи засобів комп'ютеризації процесу перекладання:

А інформаційна система автоматизованого перекладу, автоматизована система точного перекладу;

Б система автоматизованого комп'ютерного перекладу, термінологічні банки даних;

В точна система автоматизованого перекладу, автоматизована система комп'ютерного перекладу «машина – машина».

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

НАУКОВА РИТОРИКА

ТЕМА 1. РИТОРИКА ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

План

1. Утвердження наукової риторики.
2. Загальні закони риторики.
3. Основні поняття риторики.
4. Вимоги до поведінки оратора.

1. УТВЕРДЖЕННЯ НАУКОВОЇ РИТОРИКИ

Риторика – філологічна дисципліна, що вивчає відношення думки до слова. Головна особливість риторики в тому, що вона абстрагується від системи конкретної мови (яку обирає ритор) і зосереджується на структурі мовної особистості відправника й отримувача мовлення – ритора, – на мовленнєвій техніці аргументації й на методі побудови доцільного висловлювання. Тому риторика цілком можна назвати персоналістичною теорією мовлення.

Риторика *виконує* низку суспільних *завдань*, які полягають у:

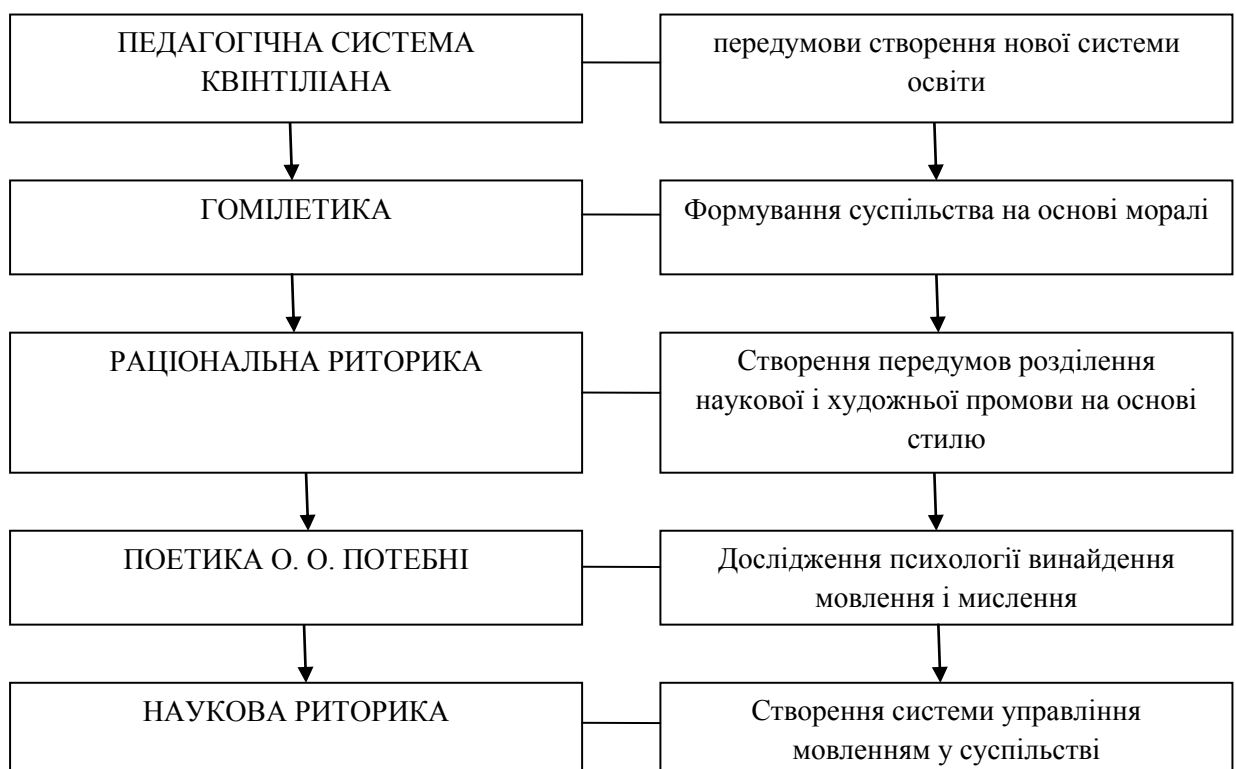
- вихованні ритора – гідного громадянина, компетентного в публічному мовленні;
- створенні норм публічної аргументації, що забезпечують продуктивне обговорення значущих для суспільства проблем;
- організації мовленнєвих відношень у галузях, які складають базис суспільства: управління, освіта, господарська діяльність, безпека, правопорядок;
- визначенні критеріїв оцінювання публічної діяльності, на основі якої добирають осіб, здатних обіймати відповідальні посади.

Традиційна особливість риторики як навчальної дисципліни в тому, що вона викладається догматично – у вигляді положень і правил. Догматичний метод викладання іноді вводить в оману щодо природи положень і правил риторики. Правила риторики не є обов'язковими настановами й заборонами,

вони лише узагальнюють досвід видатних майстрів слова, указуючи на труднощі й небезпеку, що чатують на кожного, хто пише для публічного представлення.

Традиційно риторику поділяють на конкретну й загальну. Конкретна риторика вивчає окремі різновиди мовлення. Загальна риторика вивчає принципи побудови доцільної промови. Риторика узагальнює досвід суспільно-мовної практики й пов'язана з висловленнями й нормами аргументації, що склалися в культурі конкретного суспільства. Існують українська, французька, американська риторика, кожна з яких вивчає специфічний тільки для певної культурно-мовної спільноти тип мовної особистості й характер мовленнєвих відносин. Тому можливі конкретна й загальна українська риторика, але неможлива універсальна риторика.

Створена в античності теорія промови як інструмента розвитку суспільства як європейського, так і азійського повністю підтвердилася на всіх його етапах: педагогічна система Квінтіліана – гомілетика – раціональна риторика – поетика і поезія – наукова риторика ХХ ст.

Розвиток теорії мовлення – риторики – проходить своєрідне коло, у якому суспільні завдання риторики як вихідного засобу існування й розвитку суспільства диференціюються за своїми конкретними завданнями й знову інтегруються в науковій риторичі.

Специфіка наукової риторики полягає, перш за все, у предметі промови (висвітленні наукових проблем, теорій тощо, повідомленні результатів дослідження), а також в обов’язковій аргументації та доказовості сказаного.

Публічне наукове мовлення має кілька різновидів за галузевими й жанровими критеріями [Мацько 2003: 200].

2. ЗАГАЛЬНІ ЗАКони РИТОРИКИ

Наукова риторика, як і педагогічна та лінгвістична, підпорядковується загальним *законам риторики* [Сагач 1993: 75 – 78].

Перший закон (концептуальний) формує й розвиває в людини уміння всебічно аналізувати предмет дослідження й вибудовувати систему знань про нього (задум і концепцію).

Другий закон (закон моделювання аудиторії) формує й розвиває в людини вміння вивчати в системі три групи ознак, які визначають «портрет» будь-якої аудиторії:

- соціально-демографічні;
- соціально-психологічні;
- індивідуально-особистісні.

Третій закон (стратегічний) формує й розвиває в людини вміння розробляти програму діяльності на основі створеної концепції з урахуванням психологічного портрета аудиторії:

- визначення цільової установки діяльності (навіщо?);
- виявлення й розв'язання суперечностей у досліджуваних проблемах;
- формулювання тези (головної думки, власної позиції).

Четвертий закон (тактичний) формує й розвиває в людини вміння працювати з фактами та аргументами, а також активізувати мисленнєву діяльність співрозмовника (аудиторії), тобто створити атмосферу інтелектуальної й емоційної співтворчості.

П'ятий закон (мовленнєвий) формує й розвиває в людини вміння володіти мовленням («одягати» свою думку в дієву словесну форму).

Шостий закон (закон ефективної комунікації) формує й розвиває в людини вміння встановлювати, зберігати й закріплювати контакт з аудиторією як необхідну умову успішної реалізації продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Сьомий закон (системно-аналітичний) формує й розвиває в людини вміння рефлексувати (виявляти й аналізувати власні відчуття з метою навчитися робити висновки з помилок і нарощувати цінний життєвий досвід) й оцінювати діяльність інших, тобто визначатися, як допомогти іншому ефективніше здійснювати його діяльність, а також як навчитися засвоювати цінний досвід іншого.

3. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ РИТОРИКИ

Для риторики є основними терміни *пафос*, *логос*, *топос* та *етос*.

Пафосом називається «намір, задум творця промови, який має на меті розвинути перед адресатом певну цікаву для слухача тему». Зміст пафосу – думка, спрямована на прийняття рішення, і дія. Пафос створює мовленнєву емоцію аудиторії, завдяки якій стає можливим рішення й доцільна дія. Аудиторія, до якої звернений патос ритора, являє собою не просто певне скупчення людей, а громаду, організовану словом. Підґрунтям організації аудиторії можуть бути духовно-моральні цінності або матеріально-практичні інтереси [lib.sib.ru].

Правила пафосу:

- пафос є основою задуму;
- без пафосу неможливі рішення і дії;
- слід уникати знижувального пафосу;
- ритор не повинен створювати штучний пафос, що не відповідає задуму й предмету промови;
- пафос промови пов'язаний з емоціями, що можуть виникнути в аудиторії, тому ритор має передбачити емоції, які його слово може викликати в аудиторії;
- ритор повинен контролювати власні мовленнєві емоції;
- надто сильний і недоречний пафос компрометує ритора.

Логосом називаються словесні засоби, які використовує ритор в аргументації висунутих пропозицій. Логос породжується пафосом і постає як аргументація – система доцільних засобів вираження задуму промови і його обґрунтування у формі, прийнятній і переконливій для аудиторії.

Побудова аргументації ґрунтується на загальноприйнятих моделях і правилах, які уможливають задум у формі, прийнятній для аудиторії, тобто

поєднати думки риторів й аудиторії, досягти згоди аудиторії з доказами та її приєднання до пропозиції риторів.

Правила логосу

Ритор не повинен:

- використовувати софістичну аргументацію: навмисно вводити в оману щодо справжнього задуму чи змісту промови;
- створювати необґрунтовані судження;
- створювати аргументацію, розуміння й оцінювання якої недоступні для аудиторії;
- використовувати неприйнятні мовленнєві засоби.

Логос доповнює *топос* – певні факти життя і думки, які можуть зробити висловлення оратора переконливим.

Етосом називаються умови виголошення промови, які суспільство створює ротору. Ці умови передбачають можливість обговорення значущих для суспільства проблем, коли учасники обговорення не лише мають різні думки, але й обстоюють різні світоглядні позиції.

Таким чином, *етос* створює умови для промови, *пафос* – джерело створення смислу промови, а *логос* – словесне втілення *пафосу* на умовах *етоса* й за підтримки *топоса*.

Ці основні категорії риторики пов'язані одна з одною і переходять одна в одну.

4. ВИМОГИ ДО ПОВЕДІНКИ ОРАТОРА

Ми слухаємо не промову, а людину, яка її виголошує.

Арістотель уважав, що промова звучить для аудиторії більш переконливо, якщо оратор відомий як людина добродісна; але вона ще більш дієва, коли моральний авторитет мовця завойовується щоразу заново під час кожного виступу.

На думку сучасних дослідників, своєю промовою оратор має донести знання, інформацію до слухача: переконати чи надихнути його; розважити слухача, розширити його світогляд; обґрунтувати заявлену думку, ідею, спонукати слухача до активних дій; виховувати адресата, спрямовувати на добродійність, орієнтувати на життя за загальнолюдськими моральними принципами [Нечволод 2004: 54].

Арістотель наголошував: «Є три причини, які викликають довіру до оратора, бо є саме стільки речей, зважаючи на які ми віримо без обґрунтування, – це розум, добродійність і прихильність. Якщо слухачам здається, що оратору притаманні всі ці риси, вони обов'язково відчують до нього довіру».

Оратор повинен володіти спеціальними навичками й уміннями.

До основних навичок оратора відносять:

- навичка добору літератури;
- навичка вивчення дібраної літератури;
- навичка складання плану;
- навичка написання тексту промови;
- навичка самовладання перед аудиторією;
- навичка орієнтуватися в часі.

Із набутих навичок складаються уміння оратора, який повинен уміти:

- самостійно готувати виступ;
- дохідливо й переконливо подавати матеріал;
- відповідати на запитання слухачів;
- налагоджувати й підтримувати контакт з аудиторією.

Якщо ці навички й уміння ораторові виробити не вдалося, його спілкування з аудиторією буде неефективним.

Сучасні дослідники, дотримуючись порад античних філософів, виокремлюють такі *рис* **особистості оратора**:

Привабливість. Привабливою людиною називають тоді, коли вона вміє бути собою, вміє відмовитися від чужого, запозиченого.

Артистизм – це вміння спілкуватися з оточенням активно і з ігровою установкою, дотримуючись при цьому міри: оратор постійно налаштовує себе на те, що говорити з іншими людьми приємно.

Упевненість – це вміння грати роль «головного» в ситуації мовлення (правильно користуватися владою промовця над слухачем); вміння зацікавити слухачів (можливість керувати аудиторією). Будь-який сумнів, непевненість оратора порушує рівновагу слухача: складно довіряти й довірятися людині, котра сама сумнівається у своїх силах.

Непевненість мовця античні філософи назвали «ораторським страхом», причинами виникнення якого можуть бути:

- індивідуальні риси особистості;
- нереалістичні очікування: налаштованість на те, що промова має неодмінно вразити слухачів;
- байдужість співрозмовника чи аудиторії до оратора;
- власна налаштованість на невдачу;
- некомпетентність: неналежний рівень підготовки до бесіди чи виступу, незнання теми чи предмета промови.

Досвідчені оратори радять спостерігати за своїми діями й проводити самоаналіз, оскільки це необхідно для вироблення розумного ставлення до себе в ролі мовця. Основою цього ставлення має бути реалістична установка на позитивний результат вашого виступу чи бесіди, переконання себе в тому, що мати можливість поділитися своїми думками, почуттями й знаннями з аудиторією, – це не кара, а радість.

Приязність. Говорячи з людиною, мовець має знайти в ній хоча б одну рису, яка йому імпонує, навіть якщо в цілому людина несимпатична. Говорячи публічно, оратор не повинен забувати, що в аудиторії сидять його

друзі чи люди, яких він поважає. Якщо аудиторія зовсім незнайома, мовець має пам'ятати, що з-поміж присутніх є цікаві й розумні слухачі.

Щирість – «ораторська чесність»: щоб примусити свого слухача повірити в щось, потрібно самому в це вірити.

Об'єктивність. Якщо оратор висвітлює якесь суперечливе питання, то він повинен врахувати всі погляди на цю проблему, навіть ті, які він сприймає вороже.

Зацікавленість. Оратору має бути цікавим те, про що він намагається сказати слухачам: аудиторія ніколи не зацікавиться тим, до чого байдужий сам оратор.

Психологи встановили, що популярність у публіки створюється тоді, коли чітко виявляються відразу дві тенденції в мовленнєвій поведінці оратора: 1) прагнення до індивідуалізації і 2) прагнення «бути як усі», не втрачаючи рис виразності поведінки. Послідовність поведінкових чинників, що впливають на популярність ораторів в аудиторії, така:

- зовнішність (загальний образ, одяг, манера поведінки);
- підкреслено жіночна манера мовлення і всієї поведінки в жінок і мужня – у чоловіків;
- яскравість індивідуальних рис – виразність поведінки, її експресивність й емоційність за умови дотримання загальноприйнятих меж.

Усе це формує імідж оратора.

ТЕМА 2. ОРАТОРСЬКА ПРОМОВА

План

1. Підготовка промови.
2. Структура ораторської промови.
3. Виголошення промови.
  - 3.1. Правила виголошення промови.
  - 3.2. Техніка виголошення промови.

1. ПІДГОТОВКА ПРОМОВИ

Культура мислення оратора – це інтелектуальна база, рівень якої визначає якість ораторської діяльності в цілому і з погляду змісту зокрема.

Під час підготовки кожного конкретного публічного виступу це виявляється в умінні оратора розробити концепцію своєї промови. Термін «концепція» (від лат. *conceptio* – сприйняття) широко відомий у різних сферах наукового мовлення. З ним пов'язано кілька значень:

- основна думка, ідея твору, вчення;
- система пов'язаних між собою і таких, що впливають один з одного, поглядів на те чи інше явище;
- спосіб розгляду чи розуміння чого-небудь;
- загальний задум (художника, поета, ученого);
- програма дій.

У риториці концепція – це сукупність знань про предмет промови, виражена в стислій, чіткій, послідовно розгорнутій формі. Розроблення концепції – не одноразовий акт. Для цього необхідна система послідовних інтелектуальних дій. При цьому логіка оволодіння темою, проблемою передбачає поетапність – сувору послідовність кроків у створенні концепції.

Навіть невеликий за обсягом виступ, щоб він був по-справжньому якісним, ефективним, вимагає розробки концепції. Ця діяльність пов'язана з такими мисленнєвими операціями, як усвідомлення й формулювання мети, завдань, виокремлення різних аспектів у розвитку теми, виділення головного й другорядного, встановлення системних зв'язків між поняттями й іншими складовими предмета промови. Проте починати необхідно з визначення предмета промови, теми, основної проблеми.

Предметом промови може бути людина, книга, подія, певний процес, явище природи, група осіб, ідея, афоризм тощо. Предмет промови – це певна

цілісна частина навколишнього світу, якій присвячений мовленнєвий твір. Предмет промови може бути матеріальним або ідеальним.

Тема – це предмет, відображений у певному ракурсі, який став змістом промови; розвиток теми дає бачення предмета під певним кутом зору – відповідно до мети і завдань, що визначає промовець. Тема – це головне, про що йдеться у висловлюванні, це матеріал, дібраний і зорганізований із урахуванням комунікативної налаштованості й умов ораторської діяльності. До теми промови висуваються такі вимоги:

- повинна бути цікавою для оратора;
- має відповідати віковим, професійним, освітнім і соціальним особливостям аудиторії;
- повинна бути актуальною і корисною не тільки для оратора, а передусім для слухачів [Нечволод 2004: 53].

Проблема – те мисленнєве завдання, яке визначає собі автор промови і яке тим чи іншим чином виконує. Проблема може бути настільки пов'язаною з темою, що складно їх розмежувати, і тоді краще говорити про проблемну тему – темою стає сама проблема.

Зрозумілий і доступний виклад теми, проблеми, їх коректне висвітлення в ораторській промові безпосередньо пов'язані з правильним розробленням концепції, оскільки вона є основою думки-промови оратора.

Послідовність кроків у розробленні концепції

1. Пошуки свого бачення предмета й теми промови.

Людині слід говорити лише про те, у чому вона достатньо компетентна. «Свій» погляд на речі, сама наявність такого погляду – одне з найважливіших підтверджень компетентності оратора. Визначаючи своє розуміння теми, необхідно уявити її якомога ширше, побачити всі її аспекти, усі складові. «Під час підготовки деяких тем, – радить Д. Карнегі, – рекомендується дещо прочитати, з'ясувати, що думали й говорили інші з цього ж питання. Але не

починайте читати, перш ніж ви не вичерпаєте власних думок. Це дуже важливо».

2. Аналіз теми – вибір проблеми для вивчення теми.

У промові не варто й не слід розглядати надто широке коло питань. Необхідно окреслити межі виступу, визначивши певну проблему (рідше – кілька проблем) для обговорення. На цьому етапі починають формуватися концептуальні орієнтири. Відповідно до них систематизуються наявні за темою знання й матеріали: факти, докази, статистичні дані. У результаті цих розумових операцій формулюються окремі пункти, тези й роздуми майбутньої промови.

3. Дослідження проблеми крізь призму наявного чужого досвіду, її вивчення, «присвоєння» накопичених у літературі знань, пов'язаних з визначеною проблемою.

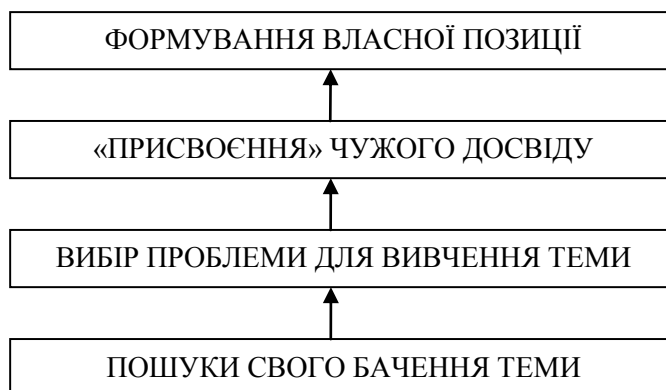
Цей етап розроблення концепції актуальний тоді, коли проаналізована тема й окреслена проблема дослідження. Лише за таких умов подальші пошуки ідей, аргументів і фактів відбуваються в одному чітко визначеному напрямі. Це обмежує «знаходження матеріалу», те коло джерел і спеціальної літератури, за допомогою яких оратор опановує тему. Так заощаджується час, відкидається зайве, другорядне й забезпечується більш раціональна організація розумової праці.

4. Критичне осмислення чужого досвіду, пропускання його крізь призму свого розуміння й навпаки; аналіз і синтез «чужого» і «свого» – формування позиції.

Останній етап передбачає не просто поповнення знань за темою, але й їх розширення й поглиблення шляхом осмислення усього прочитаного. Це вимагає коригування, унесення нових деталей, усунення певних компонентів у початковому концептуальному варіанті. Відбувається процес узагальнення й критичного аналізу власного первинного й вивченого чужого досвіду, що

веде до формування позиції. На цьому етапі чітко оформлюється головна ідея, що об'єднує всі складові промови в композиційне ціле – текст.

Таким чином, концептуальний закон риторики вчить систематизувати знання, матеріали, усебічно аналізувати тему, визначати й розв'язувати певну проблему, формувати власну позицію – грамотно будувати концепцію всієї промови. Таке уміння – запорука й фундамент ораторської діяльності, комунікативного успіху.

Для чіткого й лаконічного формулювання концепції доцільна тезова форма. Формулювання тез подумки (а краще – запис) свідчать про те, що концепція розроблена. Наступний етап ораторської діяльності в її докомунікативній фазі (до зустрічі із слухачами) полягає в розвитку, збагаченні тез, обґрунтуванні концептуальних установок, доборі й організації матеріалів промови.

Розроблення концепції й подальша робота над змістом, а також формою й структурою промови обов'язково повинні бути пов'язані зі стратегією й тактикою промови: без цього концепція «не працює». Створюючи концепцію, оратор повинен постійно пам'ятати основний напрям своєї промови, її «надзавдання» (стратегічний закон риторики).

Не менш важливо правильно побудувати тактику виступу: вона передбачає найбільш ефективні за наявних умов прийоми й способи аргументації, що допомагають виконати «надзавдання» (тактичний закон риторики).

Культура мислення, уміння розробити концепцію промови з урахуванням її стратегії й тактики допомагають оратору опанувати тему виступу, визначати й розв'язувати актуальні для слухачів проблеми. Усе це сприяє раціональній доаудиторній підготовці оратора, передбачає запланований вплив на аудиторію.

2. СТРУКТУРА ОРАТОРСЬКОЇ ПРОМОВИ

Цілісність ораторської промови полягає в єдності її теми – головної думки виступу, основної проблеми, визначеної в ньому, – і смислових частин різної структури і розміру. Промова впливає тільки тоді, коли є чіткі смислові зв'язки, які відбивають послідовність у викладі думки. Тому необхідно продумати побудову промови, її композицію.

У теорії ораторського мистецтва *композиція* – це побудова виступу, співвідношення його окремих частин і відношення кожної частини до всього виступу як єдиного цілого.

Теоретики ораторського мистецтва зауважують: найбільш поширеною структурою усного виступу з античних часів вважається трьохелементна, яка передбачає вступ, головну частину, висновки [Гамова 2009: 36].

Кожна частина має свої особливості, які необхідно враховувати під час підготовки промови. Ці особливості зумовлені специфікою сприйняття повідомлення.

У *вступі* слід підкреслити актуальність теми, значення її для аудиторії, сформулювати мету виступу, стисло викласти історію питання. Вступ промови виконує важливе психологічне завдання – підготувати слухачів до сприйняття запропонованої теми.

У *головній частині* промови подається основний матеріал, послідовно пояснюються висунуті положення, доводиться їхня правильність, слухачів підводять до необхідних висновків.

У висновках рекомендується повторити основну думку, заради якої виголошувалася промова, підсумовуються найбільш важливі положення. Переконливі й яскраві висновки запам'ятовуються слухачам. Залишають приємне враження [Гамова 2009: 38].

Усі частини ораторської промови взаємопов'язані. Поєднання усіх частин промови з метою досягнення її цілісності називається *інтеграцією*. Необерненість промови визначає специфіку її побудови, адже мовцю складно втримати в оперативній пам'яті увесь виступ. Це й визначає принципово відмінну його побудову порівняно із записаною промовою. Зв'язність ораторської промови забезпечується *когезією, ретроспекцією і проспекцією*.

Когезія – це особливі різновиди зв'язку, що забезпечують послідовність і взаємозалежність окремих частин ораторської промови, що дозволяє глибше зрозуміти її зміст, запам'ятати окремі її фрагменти, розміщені на певній відстані один від одного, але до певної міри пов'язані між собою. Цей тип зв'язку може передаватися різними повторами, словами, що позначають часові, просторові й причиново-наслідкові відношення: *таким чином, отже, по-перше, по-друге, наступне питання, у наш час, цілком очевидно, далі розглянемо, перейдемо до наступного*. Функцію зв'язок виконують і такі слова і словосполучення: *беручи до уваги, з одного боку, з іншого боку, між іншим, незважаючи на це, як виявилось, напевно*.

Ретроспекція – це форма мовленнєвого вираження, яка відсилає слухачів до наявної інформації. Оратор може посилатися на інформацію, яка існує поза його виступом (відбувається зв'язок промови із загальним інформаційним контекстом), відсилати слухачів до інформації, що пропонувалася в його інших промовах або в цій промові, але була озвучена раніше (здійснюється зв'язок промови з попередніми промовами).

Прспекція – це один з елементів промови, який відносить змістовну інформацію до того, про що буде говоритися в подальших частинах виступу.

Перспекція дає можливість слухачеві чіткіше уявити зв'язок і взаємозумовленість думок та ідей, викладених у промові.

Окрім того, існують етикетні мовленнєві формули. Етикет ораторської промови – це стійкі специфічні одиниці звертання, уживані в ораторській практиці й необхідні для встановлення контакту з аудиторією, підтримання спілкування в обраній тональності, передачі іншої інформації. Крім основної функції – підтримання контакту, – ці мовленнєві формули виконують функцію ввічливості, функцію регулювання, завдяки якій визначається характер відносин між оратором і слухачами, функцію сприйняття промови й емоційно-експресивну функцію.

Методи подачі матеріалу в промові

Структура виступу залежить передусім від методу подачі матеріалу, який обрав оратор: індуктивний, дедуктивний, аналогічний (метод аналогії), концентричний, ступінчастий (стадійний), історичний [Гамова 2009: 39; Мацько 2003: 113 – 116]. Окрім того, оратор завжди має пам'ятати про такий принцип композиції, як *принцип посилення*: значущість, переконливість аргументів нарастають поступово, найсильніші подаються наприкінці.

МЕТОДИ ПОДАЧІ МАТЕРІАЛУ		
Індуктивний	подача матеріалу від часткового до загального	починають розмову з окремого випадку і підводять слухачів до узагальнень і висновків
Дедуктивний	подача матеріалу від загального до часткового	висувають певне положення, а потім пояснюють їхній зміст на конкретних прикладах і фактах
Концентричний	розміщення матеріалу навколо головної проблеми	перехід від загального розгляду основного питання до його детального аналізу
Аналогічний	зіставлення різних явищ, подій, фактів	проводять паралелі з тим, що добре відоме слухачам
Ступінчастий	послідовне розкриття одного питання за іншим	розглянувши якусь проблему, оратор більше до неї не повертається
Історичний	розміщення матеріалу в хронологічній послідовності	

3. ВИГОЛОШЕННЯ ПРОМОВИ

3.1. Правила виголошення ораторської промови

1. Будь-яка промова чи виступ, заплановані для публічного виголошення, повинні бути підготовленими й добре продуманими. Імпровізацію може собі дозволити лише досвідчений оратор.

2. Слід пам'ятати про те, що ритор звертається до людей і його завдання – донести корисну інформацію, зацікавити слухача, а не «відговорити» відведений час.

3. Якщо час промови обмежений, необхідно сказати найголовніше, але красномовно, ясно й чітко. Це справить краще враження, ніж виголошена скоромовкою промова.

4. Завжди потрібно складати план промови, указуючи в ньому точну інформацію в необхідній послідовності. При цьому план промови повинен бути стислим і лаконічним.

5. План додає впевненості недосвідченим ораторам.

6. Публічна промова повинна бути не прочитана, а виголошена.

7. Зовнішній вигляд оратора повинен відповідати всім параметрам: слід почуватися вільно, стояти прямо, голову тримати дещо піднявши підборіддя. Жестів має бути в міру: їхня роль – підкреслити сказане, а не відволікати від промови.

8. Оратору властиво хвилюватися (хвилювання вказує на небайдужість мовця до аудиторії), проте надмірне хвилювання може зашкодити. Тому недосвідченим ораторам краще заздалегідь потренуватися у виголошенні промови, уявляючи перед собою аудиторію й спостерігаючи в дзеркало за своєю мімікою й жестикуляцією.

9. Якщо промовця не слухають, йому не слід перекрикувати аудиторію. Необхідно зупинитися й почекати, доки не відновиться тиша.

В аудиторії може бути шум у двох випадках:

- якщо слухачам нецікаво: оратор повинен попрацювати над текстом промови, своїм іміджем і технікою мовлення;
- аудиторія зацікавилася почутим і відразу почала це обговорювати: оратор має запропонувати обговорення суперечливих питань після завершення виступу.

10. Починати промову слід без поспіху, і так само неспішно переходити від однієї частини до іншої. Надто швидке мовлення, так само, як і надто уповільнене, ускладнює сприйняття аудиторії.

11. Під час виголошення промови оратор має звертатися поглядом до всієї аудиторії, не дивитися на одну людину: необхідно приділити увагу кожному слухачеві, щоб він відчув, що звертаються саме до нього.

12. Не слід говорити зайвого й говорити про невідоме. Оратор повинен переконувати, а аргументи для переконання повинні підкріплюватися особистою думкою й іншими авторитетними висловлюваннями.

13. Не треба повторювати двічі одне й те саме слово. Промовець повинен використовувати прості й короткі речення: чим коротші фрази, тим краще їх сприймає аудиторія.

14. Необхідно слідкувати за реакцією аудиторії.

15. Оратор має правильно використовувати інтонацію.

16. Слід подякувати слухачам за увагу.

17. З трибуни йдуть неквапливо, щоб в аудиторії не склалося враження, ніби оратор від них втікає [ritorika.ipbu.ru].

3.1. Техніка виголошення промови

Висока мовна й голосова техніка дозволяє оратору правильно інтонувати промову. Під інтонацією слід розуміти ритміко-мелодійну побудову промови, що передає її смисл і почуття за допомогою *висоти тону, сили звуку, темпу мови і тембру голосу*. За допомогою тонального забарвлення слів складаються протилежні за змістом речення: чи то піднесено-урочисті, чи то доброзичливі, чи то наказові, чи то грубі, чи то

зневажливі. Поза інтонацією немає ані побутового, ані художнього, ані наукового слова.

Інтонована мова діє також емоційно. Емоційно забарвлені інтонації передають слухачам різноманітні почуття оратора. Крім голосу, техніку характеризують темп і ритм мовлення.

Темп мовлення – це швидкість, з якою оратор вимовляє слова, речення, весь текст у цілому. Він залежить від індивідуальних особливостей промовця, його темпераменту, від теми та змісту промови, а також від умов, за яких виголошується промова, та особливостей аудиторії. Тому одна й та сама промова повинна бути викладена різним темпом в аудиторіях, що відрізняються за рівнем освіти, статтю, віком, професією.

Ритм промови – це зміна певних частин промови за довжиною звучання, а також чергування мовлення, що звучить, та пауз. **Фізіологічні паузи**, викликані необхідністю вдихнути повітря. Як правило, вони збігаються з іншими паузами – граматичними, логічними і психологічними.

Логічні паузи пов'язані зі змістом, логікою промови. За їх допомогою оратор здійснює роздрібнювання потоку слів на змістовні частини. Це поділ або поєднання слів у мовні такти. **Мовний такт** – відрізок фрази, цілісний за значенням, об'єднаний інтонаційно й відокремлений з обох боків паузами.

Логічна точність і виразність мови досягається постановкою логічних наголосів. **Логічний наголос** – підкреслена вимова етапних речень у промові (тези, висновки), а також найзначніших слів і словосполучень у фразах.

Щоб набути навичок логічно виразного звучання мови, необхідно спочатку навчитися розбивати фрази на мовні такти, швидко визначаючи в них основне за змістом.

Щоб виділити в тексті логічно наголошені слова і вислови, необхідно в першу чергу вибрати зі всієї фрази одне ключове слово й виділити його наголосом. Потім треба зробити те саме з менш важливими словами, але з такими, які теж необхідно виділити. Неголовні, другорядні слова особливим

наголосом не виділяються. Існує цілий комплекс наголосів: сильних, середніх, слабких – їх розподіляють залежно від змісту промови та її мети.

Звучання логічно наголошених слів і фраз допоможуть підсилити такі прийоми техніки мовлення, як зміна сили або регістру звучання голосу; уповільнення темпу мови; паузи.

Завдяки цьому промова стає «рельєфною», передає слухачам ставлення оратора до окремих фрагментів і положень у виступі як до найважливіших. Це впливає на формування в слухачів їх ставлення до проблем, які оратор порушує в промові.

Окрім згаданих прийомів (варіація сили звучання голосу, логічних наголосів, що залежать від ступеня важливості предмета розмови, різноманітності темпу, що відтіняє значущість окремих думок), виразності звучання мови надає зміна висоти тону.

Призначення *психологічної паузи* – емоційна інтерпретація тексту, розкриття психологічного навантаження думки. Крім голосу, інтонації, певне значення для промовця має його міміка й жести.

Вираз обличчя оратора, його *поза* й *жести* – додатковий засіб виразності. Публічна промова – це результат складного духовного й фізичного процесу. У мозку й у тілі людини виникає безперервний потік емоцій, почуттів, ідей, фізичні рухи. Жести нерозривно пов'язані з перебігом думок і зміною почуттів оратора, їх ритмічний збіг з інтонацією, наголосом і паузами допомагає зосередити увагу слухачів на тих чи тих важливих частинах виступу промовця, вказати на його ставлення до висловлених положень і викликати в слухачів схоже ставлення. Жести не можна «запозичувати», вони повинні виражати темперамент, почуття самого оратора, відповідати особистості, думці виступу. Вони мають бути стриманими, економними, природними.

Міміка оратора відбиває його духовний стан. На обличчі оратора слухачі бачать і радість, і сум, і подив, і блаженство: байдуже обличчя промовця породжує байдужість у слухачів.

Якщо промова триває довго, оратор повинен говорити чітко, не кваплячись і абсолютно неупереджено. Щоб запобігти стомливій одноманітності, треба скласти промову в такому порядку, щоб кожний перехід від одного розділу до іншого потребував зміни інтонації, щоб тон голосу передавав упевненість, переконаність, силу. Проте слід уникати повчального тону.

Справжня промова – це гармонія духовного стану оратора із зовнішнім проявом цього стану; у думці й серці мовця є певні міркування, певні почуття; якщо вони передаються точно й до того ж не тільки в словах, але й в усьому зовнішньому вигляді промовця, його голосі й рухах, людина промовляє як оратор.

ТЕМА 3. МИСТЕЦТВО ПОЛЕМІКИ

План

1. Поняття полеміки.
2. Техніка аргументації.

1. ПОНЯТТЯ ПОЛЕМІКИ

Полеміка (гр. *πολεμικά* від *πολέμιος* – «ворожнеча») – суперечка, в більшості випадків під час з'ясування питань у політичній, діловій, літературній чи художній сферах.

Полеміка – це різновид суперечки, що вирізняється тим, що основні зусилля її учасників спрямовані на утвердження свого погляду на обговорюване питання. У полеміці завжди повинна бути достатньо визначена теза, що виступає предметом протиріччя, певна змістовна зв'язність, яка

передбачає увагу до аргументів протилежної сторони, черговість виступів учасників суперечки.

Основне завдання полеміки – утвердження однієї з протилежних позицій, проте необхідно пам'ятати, що головним у суперечці є досягнення істини. У полеміці неприпустимі некоректні прийоми (підміна тези, аргумент до сили чи до невігластва, використання хибних і недоведених аргументів). У полеміці важливе значення мають, зокрема, ініціатива, нав'язування свого сценарію обговорення теми, раптовість у використанні доведення, вибір найбільш вдалого часу для викладення вирішальних аргументів.

Полемічні прийоми

Гумор та іронія посилюють емоційний вплив на слухачів, допомагають «розрядити» напружену атмосферу.

Прийом бумеранга – «бий ворога його ж зброєю»: полягає в тому, що теза чи аргумент обертається проти того, хто їх висловив.

Зведення до абсурду. Демонструється хибність тези, оскільки наслідки, що випливають з неї, суперечать дійсності.

Атака запитаннями. У суперечці важливо ставити запитання: відповідати завжди складніше, ніж запитувати. Мета цього прийому – перехопити ініціативу, ускладнити становище опонента.

У багатьох сферах професійної діяльності людини, що проходить у системі «людина – людина», можливе проведення полеміки, учасники якої послуговуються загальноприйнятими полемічними прийомами і дотримуються визначених правил.

Правила проведення полеміки

1. Не слід сперечатися без особливої необхідності. Якщо є можливість досягти згоди без суперечки, треба її використовувати.

2. Суперечка може виникнути лише за наявності несумісних уявлень про один і той же об'єкт, явище.

3. Можна обговорювати тільки те питання, яке добре знають обидві сторони.

4. Будь-яка суперечка повинна мати свою чітко визначену тему й предмет.

5. Необхідно узгодити з опонентом предмет суперечки й порядок ведення полеміки.

6. Не відхилятися від обговорюваної теми й не змінювати предмет обговорення.

7. Не допускати переходу «на особистості». Замість обґрунтування тези не намагатися звернутися до почуттів і настрою слухачів: оцінюють не вчинки людини, а її позитивні й негативні риси.

8. Не приписувати опонентові використання некоректних прийомів ведення суперечки.

9. Виявляти принциповість, але не впертість.

10. Дотримуватися етики ведення полеміки: спокій, витримка, доброзичливість, повага й толерантне ставлення опонентів один до одного.

2. ТЕХНІКА АРГУМЕНТАЦІЇ

Аргументи – докази, які учасники суперечки використовують для переконання партнерів у своїй правоті. Аргументи поділяють на такі групи:

- аргументи раціональні – «аргументи до справи»;
- аргументи ірраціональні (психологічні) – «аргументи до людини».

Промовець повинен знати основні критерії добору аргументів:

- міцний зв'язок з тезою – аргумент має бути спрямований саме на цю тезу, а не розпорошуватися на всі;
- істинність, вірогідність доказу;
- орієнтація на обрану аудиторію;

- паралельне використання аргументів «за» і «проти», виваженість доказів для того, щоб переконатися в перевазі істинних;
- образна форма аргументації, оскільки це сприяє більш інтенсивній активізації пізнавальної діяльності слухачів [Мацько 2003: 99].

Сучасні дослідники виділяють такі *джерела* отримання *аргументів*, як *факти, авторитети, відомі істинні судження*.

Факти – найбільш надійний вид аргументів. Узагальнюючи факти, слід пам'ятати:

- якщо доповідачеві відомі всі факти, що повністю розкривають аналізоване явище, і він використовує ці фактичні відомості для подальших висновків, то він діє за допомогою так званої «повної» індукції;
- зазвичай учаснику суперечки відомі типові й конкретні випадки, які він узагальнює висновком про всю сукупність таких випадків («неповна індукція»); доводячи, необхідно аналізувати всі доступні факти.

Авторитети. Звернення до авторитетів – один з найбільш поширених видів аргументів у суперечці. Якщо використовувати посилання на авторитети як докази, необхідно пам'ятати про те, що авторитети повинні бути прийнятними в цій аудиторії, тобто вони насправді повинні мати високий статус.

Відомі істинні судження. Це закони, теорії, аксіоми, традиційно прийняті в певній людській спільноті як беззаперечно правильні.

Дібравши аргументи, необхідно оцінити їхню силу. У риторичній суперечці *аргументи* розрізняють *за силою*:

- **вичерпні:** доказ, який повністю доводить правоту певної думки, виявляється рідко; у суперечці його рекомендують висувати як завершальний удар по позиціях супротивника;
- **головні:** у суперечці висувуються постійно, у найбільш зручній ситуації; допоміжні докази висувуються як доповнення до головних;

- **суперечливі:** такі факти, які можна використовувати і «за», і «проти» позиції, що доводиться; такі аргументи слід використовувати дуже обережно;

- **запасні:** рекомендується не всі докази використовувати в процесі суперечки.

Важливо не лише вміло дібрати аргументи в суперечці, але й правильно їх використовувати у структурі **доведення**. Логічне доведення тричленне:

- теза (судження, істинність якого доводять);
- аргументи;
- логічний зв'язок між ними (демонстрації).

Отже, **аргументація** – це майстерний добір переконливих доказів. Основа аргументації – складна логічна операція, що є комбінацією суджень як елементів доказу: теза – аргумент – демонстрація.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Завдання 1

Уважно прочитайте пропонований текст промови учасника Інтелектуального форуму України. Визначте:

- стиль мовлення, у якому написана промова;
- тему доповіді;
- її основну мету;
- композиційні складові промови.

Випишіть з тексту цитату, яка, на вашу думку, найчіткіше передає зміст доповіді.

Варіант I

Сучасна науково-технічна революція, формування інформаційного суспільства, процеси глобалізації перетворили розум на головну рушійну силу суспільного поступу. Нині інтелектуальний капітал – це

найважливіший, я б навіть сказав, єдиний ресурс нації, здатний забезпечити її майбутнє. І зрозуміло, що розбудова економічного потенціалу нашої держави, формування в Україні громадянського суспільства, духовне зростання залежать передусім від об'єднання зусиль інтелектуальної еліти.

Проте інтелектуальний капітал нації – це не просто сума здобутків яскравих особистостей – політичних і державних діячів, учених, освітян, митців, промисловців. Це складний, багаторівневий феномен. Він потребує постійної підтримки з боку суспільства й держави, дієвого піклування про стан науки, освіти, соціально-культурної сфери. Спільними зусиллями ми повинні подбати про його збереження й розвиток, а головне, – про ефективне використання, широке впровадження інтелектуальних здобутків у практику економічного, суспільно-політичного, духовно-культурного життя. І необхідною умовою для цього є розвиток безпосередніх зв'язків інтелектуальних осередків – науково-технічних, культурно-освітніх – із владними структурами й громадсько-політичними організаціями.

Заради забезпечення національних інтересів ми повинні об'єднати нашу енергію, наші прагнення й наші творчі можливості. Маємо взяти на озброєння перевірені практикою громадські форми цієї відповідальної роботи й формувати нові підходи, як того вимагає час.

Із задоволенням зазначу, що протягом останніх років на арену суспільно-політичного життя сміливо вийшло нове покоління патріотично налаштованих людей, які завдяки своєму інтелекту та діловим якостям не лише утвердилися як яскраві особистості, а й прокладають нові шляхи суспільного поступу. З'явилися також нові для нашого суспільства громадські організації, які почали відігравати вагомий роль у підтримці та розвитку науки, освіти й культури в нашій країні. Серед них – Фонд інтелектуальної співпраці «Україна XXI століття», який виступив головним ініціатором нашої сьогоднішньої зустрічі.

Упевнений, що наша робота стане важливим кроком у єднанні потенціалів влади і української інтелектуальної еліти заради єдиної справи, на благо Батьківщини *(За Б. Патеном)*.

Варіант II

За фахом я фізик, працюю в Національній академії наук України, і міг би багато розповісти і про досягнення вітчизняної науки, і про її проблеми. Однак характер цього зібрання спонукає мене поговорити про більш загальні речі, від яких у нашому житті залежить фактично все, а саме – про нашу відповідальність і деякі проблеми моралі в нашому суспільстві.

Звичайно, кожен і нас відповідає за якість своєї роботи й власне життя. Однак, оскільки нам пощастило здобути добру освіту, то ми відповідаємо й за те, щоб своєчасно привертати увагу суспільства як до можливостей, що їх відкривають наука й освіта, так і до загроз, котрі на нас насуваються.

Однією з найбільш небезпечних є загроза зниження рівня нашої науки із сумною перспективою руйнування деяких важливих напрямів. Хронічне фінансове голодування плюс невпинне виснажливе «донорство» – постачання задурно за кордон найбільш працездатних кадрів – підривають наш науковий потенціал. Колись, коли господині пекли хліб удома, вони завжди залишали в діжі шматок тіста – розчину, без якої неможливо випекти наступну порцію хліба. Так і нам: неприпустимо залишитися без наукової розчини. Поки що в нас найбільш успішно працюють лабораторії, де налагоджене своєрідне наукове «човникування». Люди їдуть на певний час за кордон, працюють там на сучасному обладнанні, заробляють кошти на життя й привозять додому експериментальні зразки, щоб тут продовжувати деякі вимірювання на застарілій техніці, яка ще залишилася з 80-х років. Це сьогодні дає нам змогу зберегти в себе носіїв сучасного наукового знання.

Разом з тим очевидно, що ніхто не дасть нам задарма технологій, і ми повинні розробляти їх власними руками. Схоже, керівництво держави вже зрозуміло необхідність побудови міцного мосту між наукою й виробництвом.

Сподіваємося, що цього разу справа не обмежиться гучними деклараціями. Запевняю вас, що ми, науковці, зголодніли за нормальними умовами роботи й з ентузіазмом візьмемо участь у розв'язанні нагальних проблем держави. Нам набридло слухати посилення на те, що Україна, мовляв, не може собі дозволити того чи іншого (хоча здебільшого йдеться про те, що колишній Союз «дозволяв собі», попри всі недоліки своєї економічної системи). Ми бачимо, що такими посиленнями фактично прикривається безгосподарність, недолугість у законотворчості, а найчастіше – звичайнісіньке злодійство. Маємо говорити про це відверто й голосно. На жаль, ми самі ще робимо надто мало для того, щоб пояснювати суспільству значення науки, прищеплювати йому повагу до знання, до чесного, педантичного професіоналізму.

І ще я хотів би коротко спинитися на деяких проблемах морального розвитку нашого суспільства. Мені здається, що ми надто вже захвалюємо самі себе. Усе, що наше, – ідеальне, усе погане – обов'язково зовнішнє, й винен у його проявах лише хтось чужий. Насправді цей підхід дуже небезпечний, бо він роззброює людину перед складними проблемами життя, які можна розв'язати лише завдяки тверезій самооцінці й постійному самовдосконаленню. Ми повинні говорити «так» почуттям людської й національної гідності, але «ні» – самозахвалюванню. Думаю також, що ми сильно передаємо куті меду надмірним підкреслюванням своєї європейськості. При цьому фактично намагаємося претендувати на якусь вищість над рештою світу – над тими ж японцями й китайцями. Можна лише уявити, як іронічно вони всміхаються в душі, дивлячись на те, як ми працюємо й організуємо своє життя. Не виставляймо себе на посміховисько перед усім світом. Зберігаючи свою гідність, поважаймо інші народи, переймаючи в них усе краще. І головне – вперто й розумно працюймо *(За А. Наумовцем)*.

Варіант III

Відштовхнувся від загальновідомого факту. Роль розумової діяльності нині настільки велика, що людство поділяється не за ідеологічними критеріями, а за ознаками розвинутості чи нерозвинутості інтелекту або ж – і це не завжди збігається зі щойно сказаним – успішного чи бездарного його використання.

Країни з нерозвинутим (чи слабо задіяним) інтелектуальним потенціалом – це безперечні маргінали. Більше того, зараз окреслилося коло «скінчених» країн. Це ті, у яких вилучені фінанси й інтелект. В Україні склалося так, що її високорозвинений, за світовими стандартами, інтелект виявився відключеним від економіки, а значить, і від усієї суспільної системи саме тоді, коли у світі розумова діяльність стала основним чинником економічного й соціального успіху.

Свій вирішальний внесок, – як тепер уже всім відомо, – у трагічну долю нашого інтелекту зробила зальотна ринково-реформаторська модель так званого Вашингтонського консенсусу, яка перед цим буквально пропрасувала економіки латиноамериканських країн і прирекла їх у 80-ті роки на «провальне десятиліття». Лютуючи в українській економіці майже десять років, ця модель водночас зруйнувала науково-технологічну й підірвала духовно-моральну складові національного інтелекту. У результаті Україна почала стрімко деградувати – і абсолютно, і відносно (тобто порівняно з успішними країнами, передусім тими, які належать до світового авангарду). Причому парадокс полягає в тому, що ми продовжуємо відставати від високорозвинених і просто успішних країн (таких як Чехія, Угорщина, Польща) навіть коли вони, порівняно з нашими непоганими темпами, майже тупцюють на місці. Адже, попри деякі ознаки зростання, ми дедалі більше деформуємо структуру економіки, оскільки збільшуємо питому вагу традиційних, а не високотехнологічних галузей, які тільки й можуть забезпечити ефект якісного розвитку. Що ж до руху з нарощуванням

частки сировинних і напівфабрикатних виробництв, то це, по суті, задкування, яке, звісно ж, гальмує розв'язання проблеми інтелектуалізації.

Важливо звернути увагу й на те, що тенденції руйнування розумового потенціалу – це небезпеки нефіксовані й невимірювані. Можна фіксувати й статистично вимірювати, скажімо, безробіття, бідність, поширення небезпечних хвороб, скорочення тривалості життя й падіння народжуваності. Проте немає можливості зафіксувати ступінь деградації особистості, приреченої на злиденність і безвихідь через тривале безробіття (до речі, його реальні розміри в Україні значно перевищують офіційні цифри).

Важко уявити собі масштаб втрат, пов'язаних з переплавною цілої армії вчителів, конструкторів, інженерів і вчених на базарних торговців і міняйл. А чого вартий державі та її громадянам вплив на заробітки за кордон майже чверті (7 млн. осіб) працездатного населення України! Адже там наші співвітчизники зазвичай – беззахисні раби, позбавлені не лише формальних прав, а й можливості відстоювати свою людську гідність. Не можна виміряти й глибину занепаду моралі, що повсюдно спостерігаємо через приниження хабарами, несправедливість судів, свавілля бюрократів, знецінення гідності й честі.

Інтелект більш чутливий до цих деформацій, ніж, скажімо, економіка. Моніторинг, проведений нещодавно Інститутом соціології НАН України, показав: більшість наших громадян вважають, що їх оточують переважно аморальні, схильні до безпринципної поведінки люди, не здатні вистояти, коли вигідно підторговувати честю. Чи не є це грізним симптомом того масштабного підриву інтелекту нації, порівняно з яким економічне просідання країни може видатися дрібницею? Утім, саме економічний і соціальний крах став поштовхом до розвалу інтелекту.

Величезна небезпека криється в благодушному ставленні до долі науки. Йдеться, звісно, не про риторику – її у нас більш ніж досить, – а про благодушність на практиці. Адже в Україні ніхто серйозно не вважає, що над

великою наукою нависла небезпека її повного зникнення. Мовляв, оскільки народ у нас талановитий, то відродження інтелекту неминуче. Та це – наївна омана. Бо там, де немає загальнодержавної спрямованості на науково-технологічний прогрес, де підірвана віра в країну, де наука ледве животіє, там обдаровані натури наче блукаючі болотні вогні, що спалахують і гаснуть. І через якийсь час відродити науку буде вже неможливо, адже її життя визначається наступністю поколінь і передачею цінних ідей «з рук у руки». Згадаймо, що лише півторадесятирічна перерва в СРСР у розвитку генетики, пов'язана з репресіями, обернулася нездатністю повернутися на попередні, провідні позиції.

Що ж до загальних передумов для науково-технологічного розвитку, то тут варто провести аналогію з минулим. У СРСР пік небаченого за світовими критеріями науково-технологічного сплеску був «запрограмований» не тоді, коли готувався політ у космос Юрія Гагаріна, а значно раніше, наприкінці 20-х років. Саме тоді сталося те, чого доти не знав світ, чим захоплювалися великі письменники і мислителі Заходу: мільйони юнаків і дівчат з глухих сіл і містечок, надихнувшись проектами на зразок ГОЕЛРО й вірою в майбутнє країни, заповнювали кращі навчальні заклади Москви, Ленінграда, Харкова, Києва. І навіть масові репресії не загасили цього пориву. Показовим також є те, наскільки послідовно держава спрямовувала інтелектуальний потік у рідше найвищих світових наукових і технічних досягнень.

Нагадаю, що в перші повоєнні роки серед студентів старших курсів провідних навчальних закладів країни (фізичних, хімічних, технічних факультетів) відбирали кращих із кращих і переводили їх до легендарного московського Фізтеху, Вищого технічного училища ім. М. Баумана. А далі десанти виплеканих у такий спосіб талантів, а то й геніїв, «висаджувалися» не тільки в конструкторські бюро й науково-дослідні інститути, а й у наукові містечка. Останні стали прообразом наукових конгломератів, які пізніше почали створювати за нашим зразком у США, де з'явилася Силіконова

долина. Подібне, з урахуванням запитів сьогодення, відбувається нині в Китаї. А ще не так давно ми здавалися значно перспективнішими за цю країну.

Повернімося до досвіду СРСР, повчального і для нас нинішніх. Там згасання інтелектуального сплеску почалося не з розпадом Союзу, а значно раніше, тоді, коли, за А. Райкіним, найкращі місця в театрах почали займати «найшанованіші люди» – завмаги і завсклади. Тобто інтелект на той час був принижений і беззахисний перед блатом та його живильним середовищем – дефіцитом. Суттєво також те, що інтелектуальне піднесення гасилося через блокування перспектив науково-професійного зростання молоді з боку планово-бюрократичної системи.

Сьогодні інші часи, і на шляху реалізації інтелекту стоять інші шлагбауми. Серйозним негативним чинником є наша інституційна необлаштованість і регулятивна дистрофія економіки. У своєму ринково-демократичному дрейфі Україна віддалилася від можливості ефективного використання авторитарних (ринково орієнтованих) регуляторів, що можуть забезпечити успіх на старті посттоталітарного розвитку, і водночас не змогла заповнити утворений регулятивний вакуум дієвими механізмами ринково-державного управління. Отож, ми пустилися одного берега і не пристали до іншого (не наблизившись хоча б до країн типу Польщі). Недорозвиненість економічного організму найяскравіше виявляється саме в науково-технологічних напрямках, де зазвичай безсилий і зазнає невдач сам по собі ринок. Ознак цієї недорозвиненості багато: несформованість механізмів фондового ринку; нежиттєздатність стратегічного регулювання; відсутність стимулів для перетікання доходів з рутинних, але прибуткових ніш в інноваційні сегменти; неспроможність української держави впливати на інноваційне орієнтування бізнес-структур за межами нашого, по суті, крихітного для такої країни бюджету; серйозна деформованість в інноваційному контексті нашого так званого середнього класу та багато

іншого. Однак головна перешкода на шляху нарощування та ефективного використання науково-технологічної потужності в Україні – це наша непривабливість з погляду припливу в наукоємні сегменти як своїх, так і закордонних фінансів у вигляді прямих інвестицій.

Якщо раніше капітал сам тягнувся, хоч і з перебоями, до інтелектуальних надбань, то тепер в умовах глобалізації, коли фінанси стали надрухливими й примхливими, ситуація змінилася на протилежну. Нині країна може мати унікальні інтелектуальноємні технології й високоякісні кадри, але якщо фінанси цураються країни, якщо їм тут некомфортно, то всі досягнення, швидко застаріваючи, перетворюються в кращому разі на модерний хлам. Причина, через яку Україну оминають чужі фінанси, а власні ховаються за кордоном, м'яко зветься несприятливим інвестиційним кліматом. Насправді ж у цьому явищі переплелися всі накопичені за десятиліття метастази нашого скаліченого суспільного організму, у тому числі й наша духовно-моральна деградація.

Виходить, що Україні і з економічного, і з соціального погляду добре ім'я нині важливіше, ніж навіть високі технології. Адже без нього не буде й цих технологій – через фінансову дистрофію. Потрібен магнетизм для фінансів. А його можуть забезпечити наша надійність, порядність, прозорість, передбачуваність, усебічна безпека, упорядкованість і правове сприяння бізнесу.

Усе перелічене свідчить про те, що в кінцевому підсумку шанси на інтелектуальне відродження України багато в чому визначаються високою моральністю. Уже не реформи й не реформатори, а ті, хто упорядковує й морально оздоровлює країну, потрібні їй передусім. Лише завдяки їхній оздоровчій діяльності відбудуться реформи й розквітне інтелект (*За Ю. Пахомовим*).

Завдання 2

Прокоментуйте наведене висловлювання.

Варіант I

Промова – це подорож з певною метою, і шлях цей необхідно нанести на карту. Людина, яка вирушає невідомо куди, зазвичай, там врешті-решт і опиняється (*Д. Карнегі*).

Варіант II

У голові в нього був справжній вінегрет, і такий самий вигляд мало те, чим він нас приголомшував. Спочатку він подав морозиво, а після нього – суп. Наступними стравами виявилися риба й горіхи (*Д. Карнегі*).

Завдання 3

Схарактеризуйте основні вимоги до культури суперечки, враховуючи думки мислителів.

Будь-яка суперечка буде успішною лише тоді, коли чітко визначений її предмет (*С. Ожегов*).

Якщо мій співрозмовник викликає мене на суперечку, – це прекрасно. Однак я хочу бачити в нього його особисту позицію, яскраву й принципову. Нехай я не погоджуюся з ним, і нехай він не нав'язує мені свої погляди, але якщо учні не розуміють позиції вчителя, вони сприймуть це як безпринципність (*Д. Кабалевський*).

Повага до чужих переконань є не лише ознакою поваги до чужої особистості, але й ознакою широкого розуму (*С. Поварнін*).

Завдання 4

На семінарі з дисципліни «Організація праці менеджера» ви отримали завдання: підготувати доповідь на тему «Тайм-менеджмент і організація робочого часу». Складіть вступ і висновки до цієї промови.

Завдання 5

Ознайомтеся з пропонованим уривком. Доповніть наведений текст так, щоб у вас склалася цілісна завершена промова. Підготуйтеся до її виголошення перед аудиторією.

Менеджмент якості

Сучасні соціально-економічні умови загострили кризу управління виробництвом, а формування нового конкурентного середовища змусило керівників промислових підприємств знову звернути увагу на ефективність і якість товарів, що виробляються, і послуг, що надаються.

Між такими категоріями управління, як ефективність і якість існує пряма залежність. Якість виробленого продукту збільшує частку ринку підприємства, допомагає вистояти в конкурентному середовищі, сприяє зменшенню витрат і підвищенню рівня ефективності всього виробництва (За О. В. Єліним).

Завдання 6

Підготуйте промову, враховуючи основні принципи її складання й вимоги до структури таких текстів.

- «Сутність фінансового менеджменту»;
- «Конфлікт цінностей в управлінській команді»;
- «Сутність кадрового менеджменту».

Підготуйтеся до виголошення складеної промови перед аудиторією.

Урахуйте вимоги й правила виголошення промов.

Завдання 7

Виконайте пропоновані тести

Варіант I

I. Позначте правильне визначення патосу як одного з основних понять риторики:

A словесні засоби, які використовує ритор в аргументації висунутих пропозицій;

B намір, задум творця промови, який має на меті розвинути перед адресатом певну цікаву для слухача тему;

B певні факти життя й думки, які можуть зробити висловлення оратора переконливим.

2. Укажіть, у чому полягає сутність системно-аналітичного закону риторики:

А формує й розвиває в людини уміння працювати з фактами та аргументами, а також активізувати мисленнєву діяльність співрозмовника (аудиторії);

Б формує й розвиває в людини уміння рефлексувати (виявляти й аналізувати власні відчуття з метою навчитися робити висновки з помилок і нарощувати цінний життєвий досвід) й оцінювати діяльність інших, тобто визначатися, як допомогти іншому ефективніше здійснювати його діяльність, а також як навчитися засвоювати цінний досвід іншого;

В формує й розвиває в людини уміння встановлювати, зберігати й закріплювати контакт з аудиторією як необхідну умову успішної реалізації продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

3. Визначте, у чому полягають суспільні завдання риторики:

А виховання ритора, порушення норм публічної аргументації;

Б визначення критеріїв оцінювання публічної діяльності, створення норм публічної аргументації;

В виховання ритора; організація мовленнєвих відношень у галузях, що перебувають на периферії суспільства.

4. Укажіть риси особистості оратора, які виділяють сучасні дослідники:

А приязність, байдужість, чесність;

Б щирість, об'єктивність, зацікавленість;

В суб'єктивність, вразливість, чіткість.

5. Укажіть визначення концепції в риториці:

А сукупність знань про предмет промови, виражена в стислій, чіткій, послідовно розгорнутій формі;

Б система доказів того чи того положення;

В головний задум наукової праці.

6. Позначте структурні компоненти промови в їх послідовності:

А зачин, основна частина, висновок;

Б вступ, основна частина, кінцівка;

В зачин, вступ, основна частина, висновок, кінцівка.

7. Визначте, що забезпечує зв'язність ораторської промови:

А інтеграція, аргументація, зв'язування;

Б когезія, ретроспекція, проспекція;

В когезія, інтеграція, аргументація.

8. Укажіть джерела отримання аргументів:

А опосередковане доведення, відомі хибні судження, описи;

Б факти, пряме доведення, відомі істинні судження;

В судження, демонстрація, метод алібі.

9. Визначте одне з правил ведення полеміки:

А слід виявляти впертість;

Б дотримуватися етики проведення полеміки не обов'язково;

В необхідно узгодити з опонентом предмет суперечки й порядок ведення полеміки.

10. Укажіть основне завдання полеміки:

А утвердити одну з протилежних позицій з метою досягнення істини;

Б довести опонентові його нерозумність;

В знехтувати істиною.

11. Позначте правильне твердження:

А Головне завдання оратора – «відговорити відведений час».

Б Виголошуючи промову, оратор може не слідкувати за інтонацією.

В Завершуючи промову, доповідач обов'язково повинен подякувати слухачам.

12. Позначте складові техніки виголошення промови:

А акцентуація, безладні паузи;

Б темп мовлення, психологічні паузи;

В емфатичний наголос, ритм.

Варіант II

1. Позначте правильне визначення патосу як одного з основних понять риторики:

А намір, задум творця промови, який має на меті розвинути перед адресатом певну цікаву для слухача тему;

Б умови виголошення промови, які суспільство створює ритору;

В певні факти життя й думки, що можуть зробити висловлення оратора переконливим.

2. Укажіть, у чому полягає сутність концептуального закону риторики:

А формує й розвиває в людини уміння розробляти програму діяльності на основі створеної концепції з урахуванням психологічного портрета аудиторії;

Б формує й розвиває в людини уміння вивчати в системі три групи ознак, які визначають «портрет» будь-якої аудиторії;

В формує й розвиває в людини уміння всебічно аналізувати предмет дослідження і вибудовувати систему знань про нього (задум і концепцію).

3. Визначте риси особистості оратора, які виділяють сучасні дослідники:

А привабливість, незграбність, охайність;

Б привабливість, артистизм, упевненість;

В акуратність, освіченість, невпевненість.

4. Позначте етапи розробки концепції промови в їх послідовності:

А формування власної позиції; «присвоєння» чужого досвіду; вибір проблеми для вивчення теми; пошуки свого бачення;

Б вибір проблеми для вивчення теми; «присвоєння» чужого досвіду; формування власної позиції; пошуки свого бачення;

В пошуки свого бачення предмета й теми промови; вибір проблеми для вивчення теми; дослідження проблеми крізь призму наявного чужого досвіду, формування власної позиції.

5. Укажіть правильне визначення композиції промови:

А закономірне, мотивоване змістом і задумом розміщення всіх частин виступу і доцільне їх співвідношення, система організації матеріалу;

Б художній твір, який має певну побудову;

В структура твору певного жанру.

6. Визначте, як називається поєднання всіх частин промови з метою досягнення її цілісності:

А когезія;

Б інтеграція;

В проспекція.

7. Укажіть правильне визначення полеміки:

А доводи, які учасники суперечки використовують для переконання партнерів у своїй правоті;

Б суперечка, в більшості випадків при з'ясуванні питань у політичній, діловій, літературній чи художній сферах;

В зіткнення думок, позицій, під час якого кожна сторона аргументовано обстоює своє розуміння обговорюваних проблем і прагне спростувати аргументи іншої сторони.

8. Позначте прийоми, які використовують у полеміці:

А гумор, сатира, софістика;

Б атака запитаннями, зведення до абсурду;

В прийом бумеранга, зведення до спільного знаменника.

9. Визначте одне з правил ведення полеміки:

А можна відхилятися від обговорюваної теми й змінювати предмет обговорення;

Б можна приписувати опонентові використання некоректних прийомів ведення суперечки;

В необхідно виявляти принциповість.

10. Укажіть прийоми, які мають важливе значення в полеміці:

А підміна тези, нав'язування свого сценарію обговорення теми;

Б раптовість у використанні доведення, ініціатива;

В аргумент до сили, безініціативність.

11. Позначте правильне твердження:

А Якщо оратора не слухають, він повинен перекричати аудиторію.

Б Публічну промову можна читати, а не виголошувати.

В Під час публічного виступу промовець повинен слідкувати за реакцією аудиторії.

12. Позначте складові техніки виголошення промови:

А мовний акт, міміка;

Б логічний наголос, граматичні паузи;

В монотонність, висота голосу.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА

Варіант I

1. Позначте правильні твердження:

А наука вивчає матеріальні об'єкти природи, їх властивості, закони, що на них діють;

Б поліреферат пишеться на основі одного джерела наукової інформації;

В на лекції студент може укласти тільки комбінований конспект.

2. Зазначте провідне призначення текстів наукового стилю:

А висловлювати авторське бачення навколишнього світу;

Б повідомляти результати наукових досліджень;

В висвітлювати актуальні наукові питання.

3. Укажіть, у чому полягає провідна функція науки:

А участь у накопиченні фактів і розкритті закономірностей навколишнього світу;

Б подолання забобонів у населення;

В забезпечення управління світовими фінансовими ресурсами.

4. Зазначте, у якому розділі багатоджерельного реферату наводяться основні теоретичні, експериментальні дослідження з теми:

А вступ;

Б Розділ I. Історія та теорія питання;

В Розділ II. Вирішення проблеми в сучасних умовах.

5. Зазначте наукову роботу, у якій подається стислий виклад основних аспектів дослідження:

А наукова стаття;

Б реферат;

В тези доповіді.

6. Зазначте відомі вам типи планів, що використовуються при роботі з джерелом наукової інформації:

А розповідний;

Б питальний;

В називний.

7. Позначте ряд, де запропонований бібліографічний опис літературного джерела оформлений відповідно до сучасних норм ВАК:

А Г. Л. Рожкова Провідні тенденції сучасної маркетингології, 2009.

Б Рожкова Г. Л. Провідні тенденції сучасної маркетингології //Г. Л. Рожкова //Майбутнє фармації. – Вип. 5. – 2008. – С. 89–90.

В Рожкова Г. Л. Провідні тенденції сучасної маркетингології //Майбутнє фармації.– 2008.– Вип. 5.– С. 89–90.

8. Зазначте відомі вам типи конспектів за типом подання матеріалу:

А вільний;

Б докладний;

В комбінований.

9. Зазначте правильне твердження:

Для наукового стилю характерним є:

А вживання емоційно-забарвлених слів;

Б прямий порядок слів у реченні;

В спеціальна термінологія.

10. Укажіть синтаксичну конструкцію, що відповідає стилістичним нормам української мови:

А у якості об'єкта дослідження ми обрали;

Б у теперішній час цьому питанню присвятили свої роботи;

В об'єктом дослідження є...

11. Допишіть відомі вам дієслівні форми повідомлення тематики та проблематики наукової статті, що використовуються в анотації:

У статті...

12. Укажіть жанр запропонованого тексту:

У статті визначені об'єкти, суб'єкти та методи проведення атестації персоналу промислових фармацевтичних підприємств в умовах упровадження менеджменту якості. Розроблено алгоритм проведення атестації, в основу якого покладений процесний підхід до управління персоналом. Запропоновано комплексну систему атестації й оцінювання персоналу.

Ключові слова: персонал, фармацевтичне підприємство, управління персоналом, атестація персоналу.

А рецензія;

Б тезовий план;

В анотація.

13. Укажіть жанр тексту, для якого характерне вживання наведених мовних формул:

На особливу увагу заслуговує...; автор цілком слушно зауважує...; цілком погоджуємося з ...; заслуга автора полягає в...

А рецензія;

Б тезовий план;

В анотація.

14. Позначте структурний компонент тексту наукової статті, який ілюструє наведений приклад:

Усі описані проблеми характерні для вітчизняних організацій узагалі й для організацій фармацевтичного сектора зокрема. Разом з тим є очевидним, що керування документообігом для фармацевтичних підприємств є одним з наріжних елементів системи управління. Із цього погляду питання розроблення методології оцінювання результативності процесу керування документацією і власне якості документів є таким, що потребує подальшого дослідження.

А аналіз останніх досліджень і публікацій;

Б невирішена частина загальної проблеми;

В виклад основного матеріалу дослідження.

15. Заповніть пропуск у поданому визначенні:

_____ – комплексне поняття, що включає вільне володіння диханням, уміле керування голосом, чітка артикуляція й дотримання чинних орфоепічних норм.

16. Установіть відповідність понять і їх визначень:

А аналогія;

Б порівняння;

В спостереження.

1. Цілеспрямоване сприйняття явищ об'єктивної дійсності з метою збирання фактів, що підтверджують або спростовують ту чи ту гіпотезу і є основою для певних теоретичних узагальнень.

2. Міркування, у яких з подібності двох об'єктів за окремими ознаками робиться висновок про їх подібність і за іншими ознаками.

3. Зіставлення властивостей досліджуваних об'єктів.

Варіант II

1. Позначте правильні твердження:

А Аналіз – це виокремлення в предметі складових частин (ознак чи властивостей) та їх подальше вивчення для створення цілісного уявлення чи нового знання про нього.

Б Аналіз – це прийняття тверджень без доведень для побудови наукової теорії.

В Аналіз – це розгляд найбільш суттєвих властивостей досліджуваного явища.

2. Зазначте провідне призначення текстів наукового стилю:

А підвищувати рівень культури населення;

Б повідомляти результати наукових досліджень;

В висвітлювати актуальні наукові питання.

3. Укажіть, у чому полягає провідна функція науки:

А залучення нових винаходів для вдосконалення виробництва;

Б подолання забобонів у населення;

В забезпечення управління світовими фінансовими ресурсами.

4. Зазначте, у якому розділі реферату наводяться відомості про вже існуючі дослідження з теми:

А вступ;

Б Розділ I. Історія та теорія питання;

В Розділ II. Вирішення проблеми в сучасних умовах.

5. Укажіть наукову роботу, у якій зазначаються перспективи подальшої розробки досліджуваної теми:

А наукова стаття;

Б реферат;

В тези доповіді.

6. Зазначте відомі вам типи конспектів, що використовуються при роботі з джерелом наукової інформації:

А конспект-резюме;

Б конспект-план;

В конспект-схема.

7. Позначте ряд, де запропонований бібліографічний опис літературного джерела оформлений відповідно до сучасних норм ВАК:

А Л. В. Галій Провідні принципи організації праці на фармацевтичному підприємстві, 2011.

Б Галій Л. В. Провідні принципи організації праці на фармацевтичному підприємстві //Л. В. Галій //Вісник фармації. – Вип. 2. – 2011. – С. 94–109.

В Галій Л. В. Провідні принципи організації праці на фармацевтичному підприємстві //Вісник фармації. – 2011.– Вип. 2.– С. 94–109.

8. Зазначте відомі вам типи планів за типом подання матеріалу:

А питальний;

Б докладний;

В цитатний.

9. Зазначте правильне твердження:

Для наукового стилю характерним є:

А чіткість формулювань;

Б непрямий порядок слів у реченні;

В об'єктивність викладу.

10. Укажіть синтаксичну конструкцію, що відповідає стилістичним нормам української мови:

А автор допустився чисельних помилок;

Б розглядувану тему досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці;

В предметом дослідження є...

11. Допишіть відомі вам дієслівні форми доведення актуальності наукової статті, що використовуються в анотації:

У статті...

12. Укажіть жанр пропонованого тексту:

Актуальність теми. За сучасних конкурентних умов розвитку як світового, так і вітчизняного ринку вирішальним чинником стабільного функціонування та поступового розвитку організацій фармацевтичної галузі є ефективне управління персоналом. До того ж, у ринкових умовах суттєво змінилася роль спеціалістів фармації, які з пасивних виконавців перетворилися на активних учасників трудової діяльності, що беруть участь в управлінні організаціями та прийнятті рішень як тактичного, так і стратегічного значення. Отже, загальна ефективність діяльності фармацевтичних закладів сьогодні повністю визначається ефективністю виконання персоналом завдань і обов'язків.

А рецензія;

Б автореферат;

В анотація.

13. Укажіть жанр тексту, для якого характерне вживання наведених мовних формул:

Сутність порушеної проблеми полягає у...; у статті дослідник зупиняється на...; стаття присвячена темі...; автор статті – відомий науковець...

А рецензія;

Б реферат;

В анотація.

14. Позначте структурний компонент тексту наукової статті, який ілюструє наведений приклад:

У роботі професійне навчання спеціалістів фармації розглянуто як планомірний і системний процес, спрямований на формування та розвиток фармацевтичної компетенції, досліджено його тенденції й пріоритети. Визначено андрагогічні засади професійного навчання спеціалістів фармації, що полягають у пріоритетності самостійного навчання; спільної діяльності всіх учасників навчання; опори на досвід дорослих; індивідуалізації навчання; системності, контекстності й проблемоорієнтованості навчання; актуалізації результату навчання; елективності навчання й подальшому розвитку освітніх потреб персоналу. Уперше розроблено й запропоновано методичні підходи до професійного навчання спеціалістів фармації на основі моделей компетенцій, визначальними з яких є з'ясування освітніх потреб спеціалістів фармації шляхом побудови профілю компетенцій і проведення психолого-андрагогічної діагностики працівника.

А висновки;

Б невирішена частина загальної проблеми;

В виклад основного матеріалу дослідження.

15. Заповніть пропуск у поданому визначенні:

_____ – це процес, під час якого висновок про властивості окремих частин досліджуваного об'єкта робиться на основі знання про загальні властивості певного об'єкта.

16. Установіть відповідність понять і їх визначень:

А норма;

Б доповідь;

В дисертація.

1. Наукова праця, підготовлена для прилюдного захисту на здобуття наукового ступеня.

2. Прилюдне повідомлення на певну тему.

3. Об'єктивно вироблені, загальновизнані й загальноприйняті мовні засоби й правила їх використання (словозміни, словотворення й утворення речень) у певний період розвитку літературної мови, що розглядаються як зразок для мовлення всіх, хто користується цією мовою.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абстрагування – мислена дія, що творить нове поняття – абстракт; логічний прийом, за допомогою якого мислено виділяються істотні властивості предметів, явищ і відокремлюються від неістотних, другорядних.

Аксиоматичний метод – прийняття тверджень без доведень для побудови наукової теорії.

Акцентуаційні норми – правила наголошування слів.

Аналіз – виокремлення в предметі складових частин (ознак чи властивостей) та їх подальше вивчення для створення цілісного уявлення чи нового знання про нього.

Аналогія – міркування, у яких з подібності двох об'єктів за окремими ознаками робиться висновок про їх подібність і за іншими ознаками.

Анотація – стисла характеристика видання: рукопису, монографії, статті, книги.

Аргументація – добір переконливих доказів, в основі якого лежить складна логічна операція, що є комбінацією суджень як елементів доказу.

Аргументи – докази, що їх учасники суперечки використовують для переконання партнерів у своїй правоті.

Вимірювання – операція, в основі якої лежить порівняння об'єктів за певними подібними властивостями чи ознаками з використанням кількісних характеристик.

Дедукція – це процес, під час якого висновок про властивості окремих частин досліджуваного об'єкта робиться на основі знання про загальні властивості цього об'єкта.

Дипломна робота – кваліфікаційна науково-дослідницька робота студента, яку готують з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «спеціаліст».

Дисертація – наукова праця, підготовлена для публічного захисту на здобуття наукового ступеня.

Доповідь – публічне повідомлення на певну тему.

Експеримент – спостереження в спеціальних контрольованих умовах.

Етос – умови виголошення промови, які суспільство створює риторично.

Ідеалізація – мисленнєве створення об'єктів, яких не існує в реальній дійсності.

Індукція – це процес виведення загального положення зі спостереження низки часткових одиничних фактів: пізнання від часткового до загального на підставі міркування, у якому загальний висновок будується на основі часткових засновків.

Історичний метод – вивчення історичних фактів, закономірностей що до них спричинилися, і відтворення історичного процесу, розкриття закономірностей розвитку досліджуваного процесу.

Категорії науки – загальні поняття теорії, що характеризують істотні властивості об'єкта теорії, предметів і явищ об'єктивного світу.

Класифікація – розподіл тих чи тих об'єктів за групами (відділами, розрядами) залежно від їх загальних ознак з фіксацією закономірних зв'язків між класами об'єктів у єдиній системі конкретної галузі знань.

Когезія – це особливі різновиди зв'язку, які забезпечують послідовність і взаємозалежність окремих частин ораторської промови, що дозволяє глибше зрозуміти її зміст, запам'ятати окремі її фрагменти, розміщені на певній відстані один від одного, але до певної міри пов'язані між собою.

Комп'ютерний переклад – переклад текстових матеріалів за допомогою спеціально створених комп'ютерних програм.

Композиція промови – це закономірне, мотивоване змістом і задумом розміщення всіх частин виступу й доцільне їх співвідношення, система організації матеріалу.

Конспект – особливий різновид запису тексту, що ґрунтується на аналітико-синтетичному опрацюванні інформації, яка міститься в першоджерелі.

Концепція промови – це сукупність знань про предмет промови, виражена в стислій, чіткій, послідовно розгорнутій формі.

Курсова робота – невелика за обсягом дослідницька робота зі значною реферативною частиною.

Лексичні норми – уживання слів у їх точному значенні з урахуванням історичних процесів у лексиці й семантиці.

Лекція – усний виклад навчального предмета викладачем у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі або публічне читання на певну тему.

Логічний метод – вивчення особливостей історичного розвитку об'єкта з урахуванням його сучасного стану й властивостей

Логічний наголос – підкреслена вимова етапних речень у промові (тези, висновки), а також найзначніших слів і словосполучень у фразах.

Логічні паузи – засіб розділення потоку слів на змістовні частини: поділ або поєднання слів у мовні такти.

Логос – словесні засоби, які використовує ритор в аргументації висунутих пропозицій.

Магістерська робота – кваліфікаційна науково-дослідницька робота студента, яку готують з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «магістр».

Метод дослідження – засіб досягнення мети, пізнання явищ дійсності в їх взаємозв'язку й розвитку.

Методологія дослідження – сукупність конкретних прийомів і способів для проведення будь-якого наукового дослідження.

Мовний такт – відрізок фрази, цілісний за значенням, об'єднаний інтонаційно й відокремлений з обох боків паузами.

Моделювання – створення моделі досліджуваного об'єкта й вивчення властивостей його копії.

Монографія – наукова праця, у якій досліджується обмежене коло наукових питань.

Морфологічні норми – дотримання правил видозміни змінюваних частин мови.

Нарис – спеціальна наукова праця, до складу якої входять дослідження з певних взаємозв'язаних питань.

Наука – система знань об'єктивних законів природи, суспільства й мислення, які отримуються й перетворюються на безпосередню продуктивну силу суспільства в результаті спеціальної діяльності людей.

Наукова гіпотеза – певне припущення, що висувається для пошуку істини.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на отримання й виконання нових знань.

Наукова ідея – варіант відображення у свідомості нового розуміння реальності.

Наукова інформація – це одне із загальних понять науки, що означає певні відомості, сукупність певних даних, знань.

Наукова концепція – система доказів того чи того положення; система поглядів на те чи те явище.

Наукова проблема – усвідомлення питань, для відповіді на які недостатньо наявних знань.

Наукова публікація – наукова робота, за допомогою якої здійснюється оприлюднення результатів наукового дослідження шляхом розміщення інформації в різних наукових виданнях (газетах, книгах, підручниках).

Наукова тема – завдання наукового характеру, що потребує проведення наукового дослідження.

Наукова теорія – сукупність систематизованих знань з певної наукової галузі.

Наукове дослідження – цілеспрямоване вивчення явищ, процесів, аналіз впливу на них різних факторів, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки й практики результатів.

Науковий принцип – основне вихідне положення певної наукової системи.

Науковий стиль – функціональний різновид літературної мови, що використовується з пізнавально-інформаційною метою в галузі науки й освіти.

Наукові закони – певні закономірності, що характеризуються послідовною дією за однакових умов.

Наукові факти – аргументи для доказу й спростування певних теоретичних тверджень.

Норма – це об'єктивно вироблені, загальновизнані й загальноприйняті мовні засоби й правила їх використання (словозміни, словотворення й побудови речень) у певний період розвитку літературної мови, що розглядаються як зразок для мовлення всіх, хто користується цією мовою.

Об'єкт наукового дослідження – явище, що виступає джерелом створення проблемної ситуації.

Орфографічні норми – правила правопису слів та їх значущих частин.

Орфоепічні норми – правила вимови звуків, слів та їх граматичних форм.

Пафос – намір, задум творця промови, який має на меті розвинути перед адресатом певну цікаву для слухача тему.

Підручник – книга, за якою вивчають навчальний предмет; посібник.

План – заздалегідь передбачена послідовність викладу розглядуваного матеріалу.

Полеміка – суперечка, у більшості випадків при з’ясуванні питань у політичній, діловій, літературній чи художній сферах.

Порівняння – зіставлення властивостей досліджуваних об’єктів.

Посібник – книжка, що використовується в процесі навчання.

Предмет дослідження – те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника.

Проблема промови – те мисленнєве завдання, яке визначає собі автор промови і яке тим чи іншим чином виконує.

Промова – публічний виступ з якого-небудь приводу.

Проспекція – це один з елементів промови, який відносить змістовну інформацію до того, про що буде говоритися в подальших частинах виступу.

Психологічна пауза – емоційна інтерпретація тексту, розкриття психологічного навантаження думки.

Ретроспекція – це форма мовленнєвого вираження, яка відсилає слухачів до існуючої інформації.

Реферат – це стислий точний виклад сутності певного питання на основі одного або кількох першоджерел; адекватний за змістом виклад змісту первинного тексту.

Рецензія – це письмовий аналіз певної наукової праці (статті, монографії, дисертації).

Ритм мовлення – це зміна певних частин промови за довжиною звучання, а також чергування мовлення, що звучить, і пауз.

Риторика – філологічна дисципліна, що вивчає відношення думки до слова.

Синтаксичні норми – правила побудови словосполучень і речень відповідно до системи узгодження й керування.

Синтез – об’єднання раніше виділених частин предмета в єдине ціле.

Словник – книга, у якій в алфавітному чи тематичному порядку подано слова певної мови.

Спостереження – цілеспрямоване сприйняття явищ об'єктивної дійсності з метою збирання фактів, що підтверджують або спростовують ту чи ту гіпотезу і є основою для певних теоретичних узагальнень.

Стаття – невеликого розміру наукова праця. Присвячена певній темі й розрахована на фахівців, обізнаних у цій темі.

Стилістична норма – регламентоване використання в певних типах мовлення (стилях, під стилях, жанрах) закладених у мові стилістичних можливостей.

Тези – мовленнєвий жанр, у межах якого текст вибудовується як система стисло сформульованих основних положень.

Тема промови – це предмет, відображений у певному ракурсі, який став змістом промови

Темп мовлення – це швидкість, з якою оратор вимовляє слова, речення, весь текст у цілому.

Термін – це слово чи словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знань чи діяльності й належить до певної системи термінів.

Техніка мовлення – комплексне поняття, що передбачає вільне володіння диханням, уміле керування голосом, чітку артикуляцію й дотримання чинних орфоепічних норм.

Топос – певні факти життя й думки, що можуть зробити висловлення оратора цілком переконливим, незважаючи на його матеріальну незугарність чи незрозумілість.

Узагальнення – вивчення властивостей і ознак окремих об'єктів із подальшим встановленням загальних і спільних для них рис, на підставі чого робиться висновок про їхню природу і якість.

Факт – дійсна, не вигадана подія, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді; реальність, дійсність; те, що об'єктивно існує.

Форма наукового знання – загальноприйняті терміни, що становлять поняттєвий апарат науки.

Формалізація – метод, що полягає в заміні всіх змістових термінів символами, а всіх змістових тверджень – відповідними їм послідовностями символів або формулами.

Фразеологічні норми – вживання стійких словосполучень у властивому для них значенні.

Цитата – дослівний уривок із твору, чийсь вислів, що наводиться (письмово чи усно) як підтвердження або заперечення певної думки чи ілюстрації до фактичного матеріалу.

ВИКОРИСТАНА Й РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ПІДРУЧНИКИ Й ПОСІБНИКИ

1. Абрамович С. Д. Риторика: [навчальний посібник] /С. Д. Абрамович, М. Ю. Чикарькова. – Львів: Світ, 2001. – 240 с.
2. Аканов Б. А. Основы научных исследований: [учебное пособие] /Б. А. Аканов, Н. А. карамзин. – Алма-Ата: Мектеп, 1989. – 134 с.
3. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень: [підручник] /М. Т. Білуха. – К.: Вища школа, 1997. – 271 с.
4. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність: [навчальний посібник] /С. К. Богдан. – К.: Рідна мова, 1998. – 476 с.
5. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: [навчальний посібник] /Н. В. Ботвина. – К.: АртЕк, 1999. – 262 с.
6. Бурчин М. Н., Кузнецов В. И. Введение в современную точную методологию науки: Структуры систем знаний: [учебное пособие] /М. Н. Бурчин, В. И. Кузнецов. – М.: Аспект-Пресс, 1994. – 120 с.
7. Васенко Л. А. Фахова українська мова: [навчальний посібник] /Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Крimeць. – К.: ЦУЛ, 2008. – 274 с.
8. Введенская Л. А. Культура речи: [учебник] /Л. А. Введенская. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 170 с.
9. Вишневська О. О. Магістерська робота: етапи виконання, структура, правила оформлення, норми бібліографічного опису: [методичний посібник] /О. О. Вишневська, Ю. П. Грицак, А. Ю. Парфіненко. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 44 с.
10. Волкотруб Г. Й. Українська ділова мова: [практикум] /Г. Й. Волкотруб, А. М. Венцовський. – К.: МАУП, 2003. – 156 с.
11. Волкотруб Г. Й. Стилiстика ділової мови: [навчальний посібник] /Г. Й. Волкотруб. – К.: МАУП, 2002. – 208 с.
12. Гавриш І. В. Розвиток українського наукового стилю 20-30-х років ХХ століття (на матеріалі наукових технічних текстів): автореф. дис. на

- здобуття ступеня канд. філол. наук: спеціальність 10.02.01 «Українська мова»
/І. В. Гавриш. – Харків, 2001. – 200 с.
13. Гамова Г. І. Ораторське мистецтво: [навчальний посібник] /Г. І. Гамова. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 172 с.
  14. Гончаренко С. У. Наукові дослідження: [методичні поради] /С. У. Гончаренко. – К.: Знання, 1995. – 45 с.
  15. Дорошенко С. І. Методичні рекомендації до написання дипломних робіт з лінгвістичних дисциплін /С. І. Дорошенко. – Х.: РЦНІТ, 1999. – 20 с.
  16. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення: [навчальний посібник] /С. І. Дорошенко. – Х.: ОВС, 2002. – 144 с.
  17. Дудик П. С. Стилїстика української мови: [навчальний посібник] /П. С. Дудик. – К.: ВЦ «Академія», 2005. – 368 с.
  18. Кайдалова Л. Г. Магістерська робота: методика підготовки і порядок захисту /Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокїна, О. О. Тележкіна. – Х.: Вид-во НФаУ, 2006. – 32 с.
  19. Капелюшний А. О. Практична стилїстика української мови: [навчальний посібник] /А. О. Капелюшний. – Львів: Паїс, 2007. – 400 с.
  20. Коваленко С. М. Сучасна риторика: [навчально-практичний посібник] /С. М. Коваленко. – Тернопіль: Мандрївець, 2007. – 184 с.
  21. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: [навчальний посібник] /В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – К.: ВД «Професїонал», 2007. – 240 с.
  22. Кочан І. М. Лїнгвістичний аналіз тексту: [навчальний посібник] /І. М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 424 с.
  23. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень: [навчальний посібник] /О. В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003. – 192 с.

24. Культура фахового мовлення: [навчальний посібник] /За ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці: Книги ХХІ, 2005. – 572 с.
25. Кыверялг А. А. Методы исследований: [учебник] /А. А. Кыверягл. – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.
26. Левченко О. П. Науковий стиль: культура мовлення: [навчальний посібник] /О. П. Левченко. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 204 с.
27. Лудченко А. А. Основы научных исследований: [учебное пособие] /А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примак; Под ред. А. А. Лудченко. – К.: Знання, 200-. – 114 с.
28. Мацько Л. І. Культура української фахової мови: [навчальний посібник] /Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
29. Мацько Л. І. Риторика: [навчальний посібник] /Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 310 с.
30. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: [підручник] /Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2006. – 464 с.
31. Методи наукового пізнання: [методичні поради] /Укл. В. В. Васильєв. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. – 26 с.
32. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту: [методичні рекомендації]. – К.: Знання, 1997. – 56 с.
33. Морозов В. И. Культура письменной научной речи: [учебник] /В. И. Морозов. – М.: Наука, 2000. – 160 с.
34. Наринян А. Р. Основы научных исследований: [учебное пособие] /А. Р. Наринян, В. А. Поздеев. – К.: Изд-во Европейского ун-та, 2002. – 110 с.
35. Науково-дослідна робота в закладах освіти: [методичний посібник] /Укл. Ю. О. Туранов, В. І. Урусський. – Тернопіль: Астон, 2001. – 138 с.

36. Непийвода Н. О. Сам собі редактор: [порадник з української мови] /Н. О. Непийвода. – К.: Українська книга, 1998. – 236 с.
37. Нечволод Л. І., Паращич В. В. Риторика: [навчальний посібник] /Л. І. Нечволод, В. В. Паращич. – Х.: Торсинг, 2004. – 176 с.
38. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: [навчальний посібник] /Г. С. Онуфрієнко. – К.: ЦНЛ, 2006. – 312 с.
39. Організація наукових досліджень, написання та захист магістерської дисертації: [навчальний посібник] /[Берко А. Ю., Буров Є. В., Верес О. М. та ін.]; за заг. ред. В. В. Палічника. – Львів: Новий світ, 2000. – 282.
40. Основи культури наукового мовлення: [навчальний посібник] /[Плотницька І. М., Левченко О. П., Кудрявцева З. Ф., Бобер О. А., Єгорова Т. Д.]. – К.: НАДУ, 2011. – 80 с.
41. Основы научных исследований: [учебник] /В. И. Крутов, И. М. Грушко, В. В. Попов и др.; Под ред. В. И. Крутова, В. В. Попова. – М.: Высшая школа, 1989. – 400 с.
42. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: [навчальний посібник] /О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1999. – 240 с.
43. Пономарів О. Д. Стилестика сучасної української мови: [підручник] /О. Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга, 2000. – 248 с.
44. Редін П. О. Практичний курс української мови: [навчальний посібник] /П. О. Редін. – Х.: Видавництво ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. – 200 с.
45. Редін П. О. Українська ділова мова: [навчальний посібник] /П. О. Редін, В. М. Терещенко. – Х.: Видавництво ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 256 с.
46. Риторика: [учебник] /Под ред. Н. А. Ипполитовой. – М.: Проспект, 2009. – 448 с.

47. Сагач Г. М. Золотослів: [навчальний посібник] /Г. М. Сагач. – К.: Знання, 1993. – 368 с.
48. Селігей П. О. Науковий жаргон: основні ознаки та причини появи: [навчальний посібник] /П. О. Селігей. – К.: Інститут журналістики, 2003. – 55 с.
49. Семенов О. М. Культура наукової української мови: [навчальний посібник] /О. М. Семенов. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 216 с.
50. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум: [навчальний посібник] /О. А. Сербенська. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
51. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень: [навчальний посібник] /В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К.: РННЦ «ДІНІТ», 2000. – 259 с.
52. Целуйко М. Є. Методичні рекомендації щодо виконання і захисту курсових, дипломних і магістерських робіт: [комплекс навчально-методичних матеріалів] /М. Є. Целуйко. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 32 с.
53. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: [навчальний посібник] /Г. С. Цехмістрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 260 с.
54. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: [підручник] /В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – Х: ХДАК, 1998. – 288 с.
55. Юрченко С. А. Основы научных исследований: [учебное пособие] /С. А. Юрченко. – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2005. – 136 с.
56. Ярема С. На тему української наукової мови /С. Ярема. – Львів: НТШ, 2002. – 44 с.

СЛОВНИКИ Й ДОВІДНИКИ

1. Алексєєнко Л. М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) /Л. М. Алексєєнко, В. М. Алексєєнко. – К.: Наші книги, 2003. – 762 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо /Б. Антоненко-Давидович. – К.: Либідь, 1991. – 252 с.
3. Бухгалтерський словник /За ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: Рута, 2001. – 224 с.
4. Гладич Г. Я. Економічний словник: Німецько-український /Г. Я. Гладич. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 120 с.
5. Головащук С. І. Українське літературне слововживання: [словник-довідник] /С. І. Головащук. – К.: Вища школа. 1995. – 320 с.
6. Гордієнко Д. Д. Економічний тлумачний словник /Д. Д. Гордієнко. – К.: ТОВ «КНТ», 2007. – 360 с.
7. Економічна енциклопедія: У 3 томах. – К., 2000.
8. Економічний словник-довідник /За ред. С. В. Мочерного. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
9. Єрмоленко М. М. Словник підприємця /М. М. Єрмоленко, М. М. Скворцов, Н. К. Назимова. – К.: Укр. ІНТЕІ, 1992.
10. Загородній А. Г. Фінансовий словник /А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – Львів: Світ, 1996.
11. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник /А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 80 с.
12. Качура О. В. Тлумачний англо-український словник зовнішньоекономічних термінів /О. В. Качура, Г. А. Таранушенко. – К.: Знання, 1993.
13. Кілієвич О.І. Англо-українсько-російський словник економічних термінів: Мікроекономіка /О. І. Кілієвич, В. Т. П'ятницький, В. С. Антончук. – К.: Феміна, 1996.

14. Коваленко М. А. Фінансовий словник /М. А. Коваленко, В. Л. Чесноков. – Херсон: МПП «Видавництво “ІТ”», 2011. – 310 с.
15. Ковальчук А. Т. Фінансовий словник /А. Т. Ковальчук. – К.: Знання, 2006. – 287 с.
16. Колесніков Г. О. Менеджерський словник /Г. О. Колесніков. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 288 с.
17. Коноплицький В. А. Економічний словник. Глумачно-термінологічний /В. А. Коноплицький, А. І. Філіна. – К.: ТОВ «КНТ», 2007. – 580 с.
18. Короткий російсько-український словник економічних термінів до курсу “Загальна економічна теорія” /Укладач Н. А. Нікітіна. – К.: ВД «Професіонал», 1995.
19. Короткий словник з економіки та менеджменту. Українсько-російсько-англо-німецький /Укладач О. І. Лесюк. – К.: Спалах, 1996. – 314 с.
20. Короткий словник з економіки та менеджменту: Українсько-російсько-англо-німецький. – К.: Спалах, 1996. – 300 с.
21. Короткий словник зовнішньоекономічних термінів /Міністерство освіти України, Інститут систем досліджень освіти, Львівський політехнічний інститут – К.: ВД «Професіонал», 1993. – 246 с.
22. Культура української мови: [довідник] /За ред. В. М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
23. Куньч З. Риторичний словник /Ред. Л. О. Пустовіт. – К.: Рідна мова, 1997. – 341 с.
24. Мельник В. Г. Словник-довідник бухгалтера, підприємця. – Тернопіль: Мандрівець, 1993. – 340 с.
25. Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери /Укл. С. Я. Єрмоленко та ін. – К.: Довіра, 1998. – 784 с.

26. Орфоепічний словник української мови: У 2-х тт. /За ред. М. М. Пещак. – К.: Довіра, 2001
27. Пономарьов О. С. Російсько-український словник-довідник з бізнесу та підприємництва /О. С. Пономарьов. – К., 1994. – 300 с.
28. Словник банківських термінів. Банківська справа /[А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко]. – К.: Аконт, 2000. – 420 с.
29. Словник економічних термінів /За науковою редакцією Т. Р. Кияка. – К: ВД «КМ Academia», 1997. – 264 с.
30. Словник економічних термінів: Російсько-українсько-англійський /За ред. Т. Р. Кияка. – К.: ВД «Академія», 1997. – 266 с.
31. Словник ключових термінів з дисципліни «Маркетинг» /Укладач М. Г. Гребньов. –К.: КНЕУ, 2003. – 80 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу до видання: <http://cyclor.com.ua/content/view/1497/1/>
32. Словник обліково-економічних термінів /За ред. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир: Рута, 2004. – 384 с.
33. Словник термінів ринкової економіки / Упоряд. І.А. Винниченко та ін. – К: Глобус, 1996. – 260 с.
34. Словник труднощів української мови: Близько 15 000 слів /[Гринчишин Д. Г., Капелюшний А. О., Пазяк О. М. та ін.]; За ред. С. Я. Ярмоленко. – К.: Рад. Шк., 1989. – 336 с.
35. Словник-довідник з культури української мови /[Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак]. – К.: Знання, 2004. – 368 с.
36. Тлумачний словник економіста /За ред. С. М. Гончарова. – Рівне: НУВГП, 2008. – 264 с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. Бюлетень ВАК. – 2008. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua).

2. Литвак М. Е. Психологическое айкидо. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.koob.ru](http://www.koob.ru).
3. Риторика. – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://5ballov. ru/referats/preview /88640](http://5ballov.ru/referats/preview /88640).
4. Риторика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://krotov.info/libr_min/v/vol/kov_06.html.
5. Риторика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libsib.ru/ritorika/teoriya-ritoriki>.
6. Риторика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ritorika.ipby.ru/index.html>.
7. Словник економічних понять [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cybportal.univ.kiev.ua>
8. Словник з економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.megos.org.ua/strahuvannia.html>
9. Словник маркетолога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/books/51.html>
10. Словник термінів національних стандартів бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.com.ua/taxes/-/bo_standart_termini.html
11. Термінологічний словник з економіки праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopectia.org.ua/51/53392-0.html>
12. Українська мова в Інтернеті. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novamova.com.ua>.
13. Фінансовий словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.porscheleasing.com.ua/kundenservice/finanz_lexikon/
14. Фінансово-економічний словник: Економічна Онлайн Енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fes.net.ua/>

ДОДАТОК А

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ Й ОСВІТИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА

Захист дозволяю
Завідувач кафедри, професор
О. В. Посилкіна
«__» _____ 2007 р.

Дипломна робота
на тему: «Шляхи удосконалення збутової політики підприємства»

Виконала
студентка 5 курсу
факультету «Економіки й менеджменту»
спеціальності «Економіка підприємства»
група 4 (денна форма навчання)
І. М. Тарасова
«__» _____ 2007 р.

Керівник дипломної роботи
доцент Латін П. Д.
«__» _____ 2007 р.

Харків – 2007

Навчальне видання

ЛИСЕНКО Наталя Олександрівна
ПІДДУБНА Наталія Віталіївна
ТЄЛЄЖКІНА Олеся Олександрівна

КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ МОВИ

Навчальний посібник

Відповідальна за випуск Світлична Є. І.